

ŠTEFAN KRČMÉRY

Ó, Pane drahý a iné

(5) Ó, Pane drahý, Slyš naše túžby, Národ náš milý k životu vzkries. A k tomu uži našej si služby, Pošli nás k nemu, hoc ešte dnes, Delníkov málo, vystroj nás k dielu, Nech otcov dávných skvitne zas luh; Zvestovať spásu daj silu smelú, Pomôž nám v práci tvoj svatý Duch.

Ó, svatý Bože, daj svoju vlahu, Nech skvitnú púšte, nech skvitne sad. Veď zas nás cestou k večnému blahu, Nech viery žiare ustúpi chlad. Daj svojho ducha na kosti suché, Nech život všade zrieť, Pane, daj, Prebuď aj uši k slyšaniu hluché Národ svoj verný poprebúdzaj.

Nech, Pane, v našich príbytkoch znova Tvoj sladký mocne zaznieva hlas, Daj priechod všade milosti slovu Zástupy vierou v Ježiša spas, Národ sme, semä tých, ktorí mreli Za pravdu Tvoju v živote tom A ktorí túhu jednu len mali Bys' Ty len vládol ich potomkom.

Ó, drahý Bože, viď naše strasti, Čuj prosby naše za národ náš. Prečo má bujniť hriech v jeho vlasti, Prečo ho deptať dial Satanáš? Ach, pane drahý, Národ náš milý Pohrdol pravdou V nešťastí tom. Nehľadá Teba, nezná Ti sily, Ó, vráť sa k nemu, osláv sa v ňom.

(9) (Sláva) Pod tvojou, hľa, slávnou klenbou stojím, Cítiať tisíc svetov nad sebou, Hluku vzdialený tu srdce kojím Spolnej piesne svätou vebou, Že sú Tvoje totie neba stany, Tvojím staň sa! Vznikla obloha, Bratia moji, že sú nebešťania Úloha že moja od Boha.

Tebe ústa moje Tebe znejú, Ktorého ruka hviezdy rozsiala. Ktoré sa tam v priestranstve tom chvejú, Behom, ktorý ona merala, Vodiac ich v ňom všetkých vôkol seba, Ako priateľ verný priateľa, Zbory nebies, ktoré tvorcu k chvále, Vedú tiché plesy veselia.

Kto by sčítal tvory všetkým svetom, Z ktorých úst znie chvála široko, Až tam k chrámu slávy, kde ťa letom Prudkým vzyva Seraf vysoko; Jeho zlatá Harfa ľubým zvukom Pred tvojím sa trónom rozlieha A spev žalmov svatých valným hlukom Odo slnca k slncu obieha.

Z prachu velel vziať mi s ľudskou tvárou V tejto nízkej sveta končine, Ale duchu ráčils dopriať darov, K múdrosti um, srdce K nevine. Nuž, tak, duša, vzdaj mu city vďačné, Že ťa zvolil k vyššej bytosti, Z prachu niekdy preletieť máš večne Do lepšieho sveta radosti. JÁN KOLLÁR

(10) (Búrlivá.) Keď nás búra napadá, Husté mračná zo všetkých strán. Všetko strachom uvádá, Že sa zatmel nebeský stan. Ty bdieš vtedy jedine, Ako neba Pán i zeme, I Ťa vyzná každé plemä V takej strachu hodine.

Tak i ja keď valia sa Na mňa mračná cez neresti, Až sa zem tým otriasa Jak by sama od bolesti, Dúfam v teba, Otec môj, Veriac, že ma neopustíš, Na mňa zlého nedopustíš, Duch Tvoj, prosím, pri mne stoj.

Moje búrky mnohé sú, Do biedy i do nemoci Neraz ony donesú Nepokojné vo dne v noci, Ale v svojej potrebe I modlitbou ja novej sily Nadobúdam, Otec milý, S potešením pri Tebe.

Ach, len nech si nezúfam, Bože v svojom utrpení, V ňom mi obstať

Sedem poslovenčených-prebásnených evanjelických duchovných piesní zo Zpěvníka sme vybrali zo zápisníčka Štefana Krčméryho datovanom 1955, čiže v roku jeho smrti. Prvých devätnásť, písaných atramentom a jeho rukou, je dobre čitateľných, ostatné, po číslo 50., len ceruzou dr. Jánom Petříkom, po šesťdesiatich rokoch vyblednutých a ťažko čitateľných. Ján Petřík, ktorý Štefana Krčméryho navštevoval v liečebnom ústave v Pezinku, odovzdal zápisník Vladimírovi Petříkovi, a ten ho na študijné ciele poskytol spisovateľovi Antonovi Balážovi, príslušnému román o Štefanovi Krčmérym. Priateľ Baláž mi ho požičal a po výberovom uverejnení v Tvorbě ho odovzdá Literárnemu archívu Slovenskej národnej knižnice.

Číslovanie uverejnených piesní je podľa zápisníčka prekladateľa, takisto charakteristiky piesní v zátvorkách. Evanjelický čitateľ si originál textov ľahko nájde v starom Zpěvníku a Krčméryho prebásnenia si môže porovnať so slovenskými prekladmi v novom Evanjelickom spevníku (1992).

Krčméryho prebásnenia uverejňujeme ako zvláštnu a zaujímavú iniciatívu, ako pokus, poznačený síce už jeho chorobou, no svedčiaci aj o ňom samom, vo chvíľach duševného rozsvietenia uvedomujúceho si o.i. aj veľké oneskorenie slovenskej ev. cirkvi, pretože prekladanie z češtiny sa malo uskutočniť hneď po

zavedení strednej spisovnej slovenčiny, keď ešte žili autentickí autori piesní s darom skutočného básnického talentu a nie – okrem minimálnych výnimiek – cirkevní veršovníci bez básnického posvätenia.

K piesni Ó Pane drahý treba dodať, že to bola pieseň, ktorú komunistická vláda zakázala spievať: je očitne otvoreným vzdorom voči úpadkovému stavu národa, volaním po nových „dělníkoch božích“ a „božích bojovníkoch“. Podľa mojej súkromnej mienky zostáva aj trvalým reformujúcim programom ECAV na Slovensku.

J. V.

pomôž sám Hoc i v ťažkom pokušení, Tys' mi sčítal vlasy tiež, Keď i raniš, liečiš zase, Pomáhaš mi v každom čase, Žitie moje spravuješ.

J. SEBERINI

(11) (Žalostivá). Ó, kvíľ mi, Spev, a rozpni krídla. Preleť sveta končinami. Vytrhni ma z múk tohto bydlia Som zovrený, hľa, krízami. Peklo priepasť otvára tu Pán kráča v žertvu prasvatú.

Zem trasie sa, hľa, slnko hasne, I obloka sĺz prúd roní, Hroby, hľa zívajú úžasne, Skonáva Pán, hlavu kloní. Zmierenia oltár Križ je ten, Krvou Jeho, hľa, pokropen.

Duch môj, Bože, hľa, tamto patrí, Na bok ten, na sväté rany, Akým sa žiaľom srdce jatrí, Že Boh-človek utýraný, Nebeské brány zavreté, To spôsobil hriech na svete.

Preto, hľa, pod ten križ padám ja, Pohliadni očma vernýma, Ducha v smrti, keď raz oddám ja, Do raja svojho prijmi ma, Som hriešny, avšak umrieť chcem S vierou: svatý že povstanem.

A už smelo, hľa, možno i mne Vstúpiť tmavého do hrobu, Už strach nemá viac miesta pri mne, Nespôsobí hriech nezdobu, Vyviedla ma zo záveja Viera, láska i nádeja.

DR. KAROL KUZMÁNY

Paul Tillich

Prišiel už Mesiáš?

S príchodom Vianoc a s pohľadom na dieťa v jasičkách sa kresťania uprostred marazmu nášho sveta často nemôžu ubrániť páľčivým otázkam: Ležal vtedy v jasičkách naozaj Spasiteľ nás i celého sveta? Nespolahli sme sa až príliš na kladnú odpoveď a nezabudli sme, očarení touto „jednorazovou udalosťou spasenia“, na jej skutočné poslanstvo, vyjadrené napríklad v Ježišových slovách: „Ja som cesta i pravda i život“ (J 14,6) Na to, že Ježiš nám cestu spasenia skutočne otvoril, ale že po nej musíme ísť my sami a žiť v tomto duchu náš vlastný život? Že osud nášho spasenia je na nás? Tillichovo prirovnanie spasenia k dieťaťu v prvom z našich textov túto jednorazovosť spojenú s kontinuálnosťou vyjadruje veľmi pregnantne. Ponúka zároveň odpoveď na otázku príchodu, resp. očakávania Spasiteľa. A s tou bezprostredne súvisí ďalší boľavý problém kresťanov: Ako zachovať transcendentnosť, nepodmienenosť, večnosť v každodennom živote, skladajúcom sa z vecí výsostne prechodných, konečných, pomínutelných? Aktuálne premenené na drobné: Ako vo vianočnom čase nepodľahnúť konečnosti doliehajúcej na nás v tých najabsurdnejších podobách; od hystérie vianočných nákupov cez falošné krátkodobé pocity lásky a spolupatričnosti až po skomercializovanie aj tých najcennejších vianočných posolstiev? V tomto zmysle je aj druhý Tillichov text nanajvyš podnetný a aktuálny.

(L. H.)

„Teraz prepúšťaš, Pane, svojho služobníka podľa slova svojho v pokoji, lebo moje oči videli Tvoje spasenie, ktoré si pripravil pred tvárou všetkých ľudí: ako svetlo, ktoré sa zjaví pohanom a oslávi Tvoj ľud izraelský.“ L 2, 29-32

Potom sa [Ježiš] obrátil osobitne k učeníkom a povedal: Blahoslavené oči, ktoré vidia, čo vy vidíte. Lebo

hovorím vám: Mnohí proroci a králi chceli vidieť, čo vy vidíte, ale nevideli, počuť, čo vy počujete, ale nepočuli. L 10, 23-24

Pred pár dňami sme sa s jedným mojím židovským priateľom rozprávali o predstave Mesiáša v judaizme a v kresťanstve. Napokon sme konštatovali, že je tu rozdiel pripomínajúci alternatívu, pred ktorú posta-

vili Ježiša učeníci Jána Krstiteľa: „Si prichádzajúci Mesiáš? Alebo máme očakávať niekoho iného?“ Zhodli sme sa na tom, že židia očakávajú niekoho iného, zatiaľ čo kresťania tvrdia, že „prichádzajúci Mesiáš“ už prišiel. Kresťania vravia spolu so Šimonom: „Naše oči *videli* jeho spasenie.“ Židia odpovedajú: „Naše oči Jeho spasenie *nevideli*, my na jeho spasenie čakáme.“ Podľa Ježišových slov sa kresťania cítia byť pozhnaní, pretože videli prítomnosť spásiteľskej sily pôsobiacej vo svete a v dejinách. Židia považujú takýto pocit takmer za rúhanie, keďže podľa ich viery nič z toho, čo sa podľa nich má stať vo veku Mesiáša, sa ešte nestalo. A keď obhajujeme našu kresťanskú vieru, poukazujú na to, že od čias Ozeáša a Jeremiáša sa svet nezmenil k lepšiemu, že židia – a spolu s nimi väčšina ľudstva – netrpia o nič menej než pred dvetisíc rokmi; že prorocké vidiny konca sú dnes realistickejšie než za ich čias. Na to sa ťažko odpovedá; no odpovedať *musíme*, lebo takéto otázky nekladú len židia, ale aj veľmi mnohí kresťania i nekresťania, naši priatelia, naše deti a kladie ich aj čosi v nás samých.

Čo *môžeme* povedať napríklad vtedy, keď sa nás naše deti pýtajú na dieťaťko ležiace v jasličkách, zatiaľ čo vo veku kresťanstva v niektorých častiach sveta „všetky deti do dvoch rokov“ zomreli a naďalej umierajú, a to nie na Herodesov príkaz, ale v dôsledku čoraz krutejších vojen a ich následkov a v dôsledku klesajúcej schopnosti kresťanov spolucítiť s inými. Alebo iný príklad: Čo máme povedať židom, keď si zvyšky židovského obyvateľstva, vracajúce sa z táborov smrti, horších ako hocičo v Babylone, nemôžu nikde na celej Zemi nájsť pokojné miesto – rozhodne nie na území veľkých kresťanských národov? Alebo: Čo môžeme povedať kresťanom i nekresťanom, ktorí si uvedomili, že plodom stáročného kresťanského technického a sociálneho pokroku je neustála hrozba absolútnej a univerzálnej sebaďestrukcii ľudstva? A čo môžeme povedať sami sebe, keď sa pozrieme na ten vnútorný i fyzicky nezdravý stav nášho vlastného života, ktorému hrozí ztratenie, keď takmer dvetisíc rokov znelo na každé Vianoce poslanstvo o vnútornom i fyzickom uzdravení a spasení?

Máme tvrdiť, že *svetu*, samozrejme, hrozí ztratenie, ale že v každej generácii sa nájdú muži i ženy, ktorí sú *pred* svetom uchránení? To však nie je poslanstvo Vianoc. Tí vo vianočnom príbehu, čo čakajú Krista a prijímú Boha, očakávajú spasenie Izraela, pohánov i sveta. Podľa každého z nich i podľa samotného Ježiša a podľa apoštolov bolo spasenie celého sveta blízko. Ale ak toto bolo ich očakávanie, nebolo realitou absolútne vyvrátené?

Táto otázka je stará ako kresťanské poslanstvo samo a – ako ukazuje Písmo – rovnako stará je aj odpoveď na ňu. Keď Ježiš chváli učeníkov za to, že chápu, to čo vidia, berie si ich bokom a hovorí s nimi osobne. Prítomnosť Mesiáša je mystérium; nemožno o ňom hovoriť každému a nemôže ho vidieť každý, ale len tí, čo sú ako Šimon vedení Duchom. Príchod

spasenia je spojený s čímisi prekvapivým, neočakávaným, s čímisi, čo protirečí zbožným predstavám aj intelektuálnym požiadavkám. *Mystérium spasenia je mystériom dieťaťa*. Tak ho predvídal Izaiaš, tak bolo predvídané v extatických víziách Sibyly i v poetických Vergíliových víziách, v učení o mystériách a v rituáloch tých, ktorí oslavovali zrod nového eónu. Tí všetci i prví kresťania cítili, že udalosťou spasenia je narodenie dieťaťa. Dieťa je skutočné, a predsa neskutočné, už je *v* histórii, ale ešte nie je historické. Jeho podstata je viditeľná i neviditeľná, je tu, ale ešte tu nie je. A presne taký je charakter spasenia. *Spasenie je ako dieťa*. Tak, ako si kresťania každoročne počas svojho najpôsobivejšieho sviatku pripomínajú dieťa menom Ježiš, aj spasenie, nech už je akokoľvek viditeľné, zostáva *vždy* aj neviditeľné. Ten, čo túži po spasení, ktoré je *iba* viditeľné, nevidí v jasličkách Božie dieťa a nevidí ani božskú podstatu Ukrižovaného a ani paradoxnosť celého Božieho pôsobenia. Spasenie je dieťa a keď dorastie, ukrižujú ho. Iba ten, čo za slabosťou vidí silu, za fragmentom celok, za porážkou víťazstvo, za utrpením slávu, za vinou nevinnosť, za hriechom svätosť a za smrťou život, môže povedať: *Moje oči videli spasenie*.

V našej dobe sa to hovorí ťažko. No to sa vždy hovorilo a vždy bude hovoriť ťažko. Vždy to bolo a vždy to bude mystérium, mystérium dieťaťa. A nech by bol úpadok sveta akokoľvek hlboký, hoci by došlo aj k jeho absolútnej sebaďestrukcii, pokým existujú ľudia, budú toto mystérium zažívať a hovoriť: „Nech sú pozhnané oči, ktoré vidia veci, aké vidíme my.“

ČÍM SME ZAUJATÍ ABSOLÚTNE

Keď išli ďalej, vošli do nejakej dediny. [Do svojho domu] Ho prijala žena menom Marta. Mala sestru, ktorá sa volala Mária. Tá si sadla Pánovi k nohám a počúvala jeho slová. Ale Marta bola príliš zamestnaná posluhovaním. Pristúpila k nemu a povedala: Nedbáš, Pane, že mi sestra samej dá posluhovať? Povedz jej, nech mi pomôže. Odpovedal jej Pán: Marta, Marta, starostlivá si a znepokojuješ sa pre mnohé veci. Len jedno je potrebné. Mária si vybrala lepší podiel, ktorý jej nik nevezme. L 10, 38-42

Slová, ktoré Ježiš adresuje Marte, patria k najznámejším v Biblii. Marta a Mária sa stali symbolom dvoch možných postojov k životu, dvoch síl v človeku i v ľudstve ako celku, dvoch foriem zaujatosti. Marta je zaujatá mnohými vecami, no všetky sú konečné, predbežné, prechodné. Mária je zaujatá jednou vecou, ktorá je nekonečná, absolútna, trvalá.

Martina cesta si nezasluhuje opovrhnutie. Naopak, je to cesta, ktorá udržuje chod sveta. Je to hnacia sila, zachovávaajúca a obohacujúca život i kultúru. Bez nej by Ježiš nemohol prehovoriť k Márii a Mária by mu nemohla načúvať. Raz som si vypočul

omšu venovanú obhajobe a glorifikácii Marty. To má svoje miesto. V našom živote a v živote vo všeobecnosti sme zaujatí nespočetnými vecami, ktoré vyžadujú našu pozornosť, oddanosť, zaniatenosť. Nevyžadujú však *nekonečnú* pozornosť, *nepodmienujú oddanosť* či *absolútnu zaniatenosť*. Sú to veci dôležité, často veľmi dôležité pre vás, pre mňa i pre celé ľudstvo. No nie sú dôležité *absolútne*. Preto Ježiš nechválil Martu, ale Máriu. Mária zvolila tú správnu vec, tú pravú vec, to jedno, čo človek potrebuje, jedinou vec, ktorou je každý človek zaujatý absolútne.

Každá bohoslužba i každé meditatívne čítanie je vždy časom venovaným načúvaniu spôsobom, akým načúvala Mária. Niečo k nám prevráva – k hovoriacemu i k načúvajúcim –, niečo, čo môže v nás vzbudiť nekonečnú zaujatosť. To je zmysel každej kázne. Má vzbudiť nekonečnú zaujatosť. Co znamená byť niečím zaujatý? Znamená to, že sme v niečom ponorení, že je v tom kus z nás, že sa na niečom zúčastňujeme srdcom. A znamená to dokonca ešte čosi viac. Poukazuje to na spôsob, akým sme do veci ponorení, totiž *úzkostne*. Naš jazyk často múdro spája zaujatosť s úzkosťou. Vždy, keď sme do niečoho ponorení, pociťujeme úzkosť. Je mnoho vecí, ktoré nás zaujímajú, ktoré v nás vzbudzujú súcit či hrôzu. No tie nie sú predmetom našej skutočnej zaujatosti – nevyvolávajú tú mučivú úzkosť, ktorá nás ženie a ktorá nás sprevádza vždy, keď sme zaujatí skutočne a úprimne. V našom príbehu bola Marta zaujatá úprimne. Skúsme si pripomenúť, čím sme zaujatí v príbehu bežného dňa od chvíle, keď sa zobudíme, do posledného momentu pred zaspaním, ba do konca aj potom, keď sa naše úzkosti objavia v našich snoch.

Sme zaujatí prácou; je to základ našej existencie. Môžeme ju mať radi, alebo ju nenávidieť; môžeme ju vykonávať ako povinnosť či ako tvrdú nevyhnutnosť. No vždy, keď pocítíme hranice našich síl, nedostatočnú výkonnosť, keď bojujeme s vlastnou lenivosťou, s obavou z neúspechu, zmocňuje sa nás úzkosť. Sme zaujatí vzťahmi s druhými. Nedokážeme si predstaviť život bez ich dobrosrdečnosti, priateľstva, lásky, bez ich telesného i duševného spoločenstva. No sme znepokojení, ba často upadáme do úplného zúfalstva, keď myslíme na ľahostajnosť, výbuchy hnevu či žiarlivosti, skryté a často zlomyseľné nepriateľstvo, aké zažívame v nás samých i u tých, ktorých máme radi. Úzkosť z ich novej straty, z toho, že im môžeme ublížiť, že si ich nezaslúžime – to všetko sa nám vkráda do srdca a zneisťuje našu lásku. Sme zaujatí sami sebou. Cítíme sa zodpovední za svoj vývoj, ktorý by mal viesť k zrelosti, sile potrebnej na život, k múdreému zmysľaniu a duchovnej dokonalosti. Zároveň chceme byť šťastní, staráme sa o svoje pôžitky a o to, aby sme sa „mali dobre“ – a to je zaujatosť, ktorá na našom rebríčku stojí veľmi vysoko. No keď sa pozrieme na seba v zrkadle sebakúmania či mienky druhých, padne na nás úzkosť. Zdá sa nám, že sme robili nesprávne rozhodnutia, že sme sa vydali nesprávnou cestou, že v našich očiach i v očiach

iných zlyhávame. Porovnávame sa inými a zdá sa nám, že sme horší než oni – a sme z toho depimovaní a znechutení. Nazdávame sa, že sme svoje šťastie premárnili – buď sme sa oň usilovali príliš horlivo a zamieňali sme šťastie za pôžitok, alebo sme neboli dosť odvážni, takže sme nevystihli tú pravú chvíľu a neurobili sme rozhodnutie, ktoré by nám možno šťastie prinieslo.

Nemožno zabudnúť ani na našu najprirodzenejšiu a najuniverzálnejšiu zaujatosť všetkého živého – starosť o zachovanie života, o náš chlieb každodenný. Nie je to tak dávno, čo veľké skupiny populácie západného sveta na túto formu zaujatosti takmer zabudli. Dnes táto prostá starosť o jedlo, ošatenie a strechu nad hlavou u veľkej časti ľudstva prevláda do tej miery, že takmer potlačila väčšinu ostatných foriem ľudskej zaujatosti a pohltla myslenie všetkých vrstiev.

Niekoľko však mohol spýtať: Nemáme azda aj vyššie záujmy, prevyšujúce záujmy nášho každodenného života? A nedosvedčuje ich sám Ježiš? Keď sa ho dotkne utrpenie prostých ľudí, nedáva tým azda požehnanie sociálnemu cíteniu (aké sa dnes zmocnilo mnohých ľudí) a nezabaví ich mnohých starostí ich každodenného života? Keď sa Ježiš zmocní ľútosť nad chorými a uzdraví ich, nepožehnáva tým azda zaujatosť, aká je spoločná tým, čo uzdravujú fyzicky i duchovne? Keď zhromaždí okolo seba malú skupinu, aby v jej rámci ustanovil vzájomnosť spoločenstva, nedáva tým azda požehnanie zaujatosti celým spoločne zdieľaným životom? Keď hovorí, že prišiel, aby dosvedčil pravdu, nedáva tým azda požehnanie zaujatosti pravdou a túžbou po poznání, ktorá je dnes takou významnou hnacou silou? Keď učí ľud i svojich učeníkov, nedáva tým azda požehnanie zaujatosti učením sa a vzdelávaním? A keď hovorí v podobenstvách a opisuje krásu prírody, pričom hovorí v klasicky dokonalých vetách, nedáva tým azda požehnanie zaujatosti krásou a povznášaním ducha, aké táto zaujatosť prináša, ako aj zaujatosti duševnou pohodou prichádzajúcou po nepokoji spôsobenom našimi každodennými starosťami?

Sú však tieto ušľachtilé formy zaujatosti „tým jedným“ potrebným? A sú tou správnou vecou, ktorú zvolila Mária? Alebo sú to azda najvyššie formy toho, čo reprezentuje Marta? Sme predsa len podobne ako Marta zaujatí mnohými vecami, hoci aj veľkými a vznešenými?

Dokázali sme skutočne prekonať úzkosť, ak sme zaujatí sociálne, ak miera utrpenia a sociálnej nespravodlivosti ťaží naše svedomie a nedovoľuje nám dýchať slobodne a radostne, ak sme nútení mať pred očami tie masy ľudí na celom svete? A poznáte muky tých, ktorí chcú uzdravovať, no vedia, že už je neskoro? Tých, čo chcú vzdelávať, ale narážajú na hlúposť, podlosť a nenávisť? Tých, ktorých morálnou povinnosťou je ľudí viesť, ale ničí ich ľudská naivita či ambicióznosť ich protivníkov, nefungujúce inštitúcie či nešťastné okolnosti? Tieto formy úzkosti sú silnejšie než úzkosti ná-

šho každodenného života. A viete, aká obrovská úzkosť sprevádza každý poctivý výskum, ten strach, že podľahnete omylu, najmä keď sa človek vydáva na nové, neprešliapané cesty myslenia? Zažili ste niekedy ten takmer neznesiteľný pocit prázdnoty, keď ste sa vrátili od veľkého umeleckého diela k nárokom, všednosti a starostiam vášho každodenného života? Ani ono umelecké dielo však nie je „to jedno“ potrebné – to naznačoval Ježiš, keď hovoril o krásach Chrámu odsúdeného na zánik. Moderná Európa si uvedomila, že tisícročia ľudskej kreativity, ktorou sa hrdila, neboli tým „jedným potrebným“, keďže pomníky týchto tisícročí dnes ležia v ruinách.

Prečo sú tieto mnohé veci, ktorými sme zaujatí, spojené so starosťou a úzkosťou? Venujeme im svoje zánietenie, silu aj nadšenie – a musíme k nim takto pristupovať. Inak by sme nedosiahli nič. Prečo potom v hĺbke nášho srdca cítíme nepokoj a prečo ich Ježiš odmieta ako čosi, čo v konečnom dôsledku nepotrebujeme?

Ježiš to naznačuje, keď hovorí o Márii: Je to preto, lebo tieto veci nám môžu byť odňaté. Všetky raz skončia; všetky formy našej zaujatosti sú konečné. V krátkom rozpätí nášho života sa už mnohé z nich stratili a vynorili sa nové, ktoré sa tiež stratia. Mnohé veľkolepé formy zaujatosti z minulosti sa rozplynuli a ešte viac ich skôr či neskôr zanikne. Aj tým najnáručivejším formám našej zaujatosti vládne smutný zákon pominateľnosti. V blaženom pociťovaní, ktorý nám poskytujú, prebýva úzkosť z konca. Veci, ktorými sme zaujatí, i my sami dospejeme ku koncu. Nastane chvíľa – a možno ani nie je tak ďaleko –, keď už nebudeme zaujatí ani jednou z týchto vecí, keď nám ich konečnosť odhalí v skúsenosti našej vlastnej konečnosti – nášho vlastného konca.

No my si tieto predbežné formy zaujatosti pestujeme tak, ako by to boli formy absolútne. A keď sa chceme od nich oslobodiť, držia nás vo svojej moci. Každá zaujatosť je despotickejšia, chce celé naše srdce, celú našu myseľ a celú našu silu. Každá zaujatosť sa chce stať našou absolútnou zaujatosťou, naším bohom. Zaujatosť prácou, ale aj zaujatosť inou ľudskou bytosťou či naším pôžitkom sa často dokáže stať naším bohom. Zaujatosť vedou sa dokázala stať bohom na celé obdobie dejín, zaujatosť peniazmi sa stala dokonca ešte dôležitejším bohom a zaujatosť národom tým najdôležitejším zo všetkých bohov. No všetky tieto formy zaujatosti sú konečné, sú vo vzájomnom rozpore, zaťažujú naše svedomie, lebo nemôžeme urobiť zadosť všetkým.

Môžeme sa pokúsiť všetky naše zaujatosti odvrhnúť a zachovať si cynickú nezaujatosť. Rozhodneme sa, že už nás vôbec nič nezaujme; a ak, tak len príležitostne, ale istotne nie vážne. Pokúsime sa byť ľahostajní voči sebe i druhým, voči práci i pôžitkom, potrebám i prepychu, sociálnym i politickým záležitostiam, voči poznaniu i kráse. Môžeme mať dokonca pocit, že na takejto nezaujatosti je čosi hrdinské. A jedna vec je istá: je to jediná alternatíva stavu, keď

sme zaujatí absolútne. Buď nezaujatosť, alebo absolútna zaujatosť – to sú jediné alternatívy. Cynik je zaujatý, a to vášnivo, jedinou vecou – svojou nezaujatosťou. To je vnútorný protiklad všetkých foriem nezaujatosti. Preto existuje jediná alternatíva, a tou je absolútna zaujatosť.

Čo je teda to jedno potrebné? Čo je tá správna vec, ktorú zvolila Mária? Tak, ako je to v našom príbehu, aj ja váham s odpoveďou, lebo takmer každá odpoveď bude pochopená nesprávne. Ak bude odpoveď znieť „náboženstvo“, ľudia to pochopia nesprávne – ako súbor presvedčení a úkonov. Iné príbehy Novej Zmluvy však ukazujú, že Marta bola prinajmenšom taká zbožná ako Mária. Náboženstvo môže byť pre človeka zaujatosťou na tej istej úrovni ako iné jej formy a viesť aj k rovnakým úzkostiam. Stretávame sa s tým na každej stránke dejín náboženstva i dejín psychológie. Existuje dokonca istý typ ľudí, ktorí majú túto konkrétnu ľudskú zaujatosť kultivovať. Bývajú označovaní nanajvyššou rúhačským slovom religionisti – slovom, ktoré o rozklade náboženstva odhaľuje viac než čokoľvek iné. Ak náboženstvo predstavuje zaujatosť istých zvláštnych ľudí zvláštnym predmetom, tak je nezmyslom alebo rúhačstvom. Takže sa znovu pýtame: Čo je to jedno, ktoré je potrebné?

A znovu je na ňu ťažké odpovedať. Ak odpoveďou bude „Boh“, ani tá nebude pochopená správne. Aj z Boha možno urobiť predmet konečnej zaujatosti, predmet ako každý iný (v existenciu ktorého niektorí veria, a iní neveria). Takýto Boh, pravdaže, nemôže byť čímśi, čím sme zaujatí absolútne. Môžeme z neho urobiť aj osobu podobnú iným osobám, s ktorou je užitočné mať vzťah. Takáto osoba môže podporovať naše konečné formy zaujatosti, ale takýto Boh rozhodne nemôže byť tým, čím sme zaujatí absolútne.

To jedno potrebné – a to je prvá a v istom zmysle aj posledná odpoveď, ktorú môžem ponúknuť –, je naša absolútna, nepodmienená, nekonečná zaujatosť. Tak bola zaujatá Mária. To je to, čo cítila Marta a čo ju rozhnevalo a čo Ježiš oceňoval na Márii. Okrem tohto konštatovania možno o Márii povedať už len máločo – menej, než toho bolo povedané o Marte. To je to jedno, ktoré je potrebné.

Keď nás teda ovládne táto absolútna zaujatosť a my sa pozrieme na naše konečné formy zaujatosti, na sféru Martinho života, všetko vyzerá rovnako, a predsa je všetko iné. Stále sme zajatí všetkými tými rôznymi vecami, ale už inak – úzkosť pominula! Úzkosť existuje stále a pokúša sa vrátiť. No jej sila je nalomenná; už nás nemôže zničiť. Na človeka, ktorého ovládlo to jedno, ktoré potrebujeme, naďalej toto množstvo vecí dolieha. Je nimi zaujatý, ale nie absolútno. A keď ich stratí, nestráca tým to jedno, ktoré potrebuje a ktoré mu nemožno odňať.

Z anglických originálov *Has the Messiah Come? or Our Ultimate Concern*. In: *The New Being*. Charles Scribner's Sons 1955, preložila Ľubica Hábová.

STAVANIE CHRÁMU

Na chrám myslím v deň nedeľný.

Nie na nádhernú katedrálu alebo na skromný, jednoduchý dedinský kostolík. Nie na chrám, do ktorého vkročíš dnes s obnaženou hlavou, ale na chrám, ktorý má byť v tebe.

Myšlienka, ktorá stvorila egyptský, babylonský, grécky chrám, baziliku, románsky kostol a gotický katedrálu alebo ktorýkoľvek z najdokonalejších výrazov stavebného umenia vekov valiacich sa za sebou, myšlienka, ktorá stvorila ich plány, riadila tisícky otrokov, zástupy robotníkov padajúcich pod balvanmi a krvavým znojom platiacich za rodiacu sa krásu i myšlienka, ktorá chcela v nich vytvoriť niečo mimoriadneho, dielo, ktoré by bolo únikom z barbarského, brutálneho sveta, únikom noblesy zo sveta ťarbavého a dlhého, stupňovaním krásy sveta, v ktorom sa malo zrodiť alebo **niečím novým, úžasne novým**, aby to urážalo zrak a omračovalo krásou ešte nepoznanou, musela sa podrobiť istej zákonitosti. A tou zákonitosťou, i keď to boli len chladné výpočty a suché číslce, nepohol ani ten najgeniálnejší mozog. Musel sa pokorne skloniť pred ňou, uznať nesmiernu silu skúseností, lebo len v **súzvuku** s ňou mohol stelesniť svoju myšlienku, vliať ju do formy, vytvoriť dielo.

Ale ja znova myslím na teba. Na chrám v tebe.

I pri stavbe chrámu v tebe muselo sa myslieť na istú zákonitosť. Staviteľia, ktorí stavali chrám v tebe, museli podobne rozmýšľať, ako staviteľia gotickej katedrály, postaviť predovšetkým základ tak, aby udržal celú stavbu, potom piliere, ktoré mali stáť na tomto základe, myslieť na nosnosť pilierov, na ktorých mala spočívať klenba, na vežu, ktorú chceli vyslať k výšinám. A či pracovali súčasne alebo sa vystriedali, každý z nich čakal na svoj čas, mali podelenú úlohu: jeden kladol základy, druhý stavil piliere, tretí dvíhal vežu...

I tu sa mohlo hovoriť o skromných kostolíkoch a o nádherných katedrálach. A staval ich rodič, potom učiteľ, kňaz. Niekedy položili iba základ a staval na ňom ďalej človek sám, prostredie, ľudia, s ktorými sa stýkal, nové pomery, iný svet, do ktorého ho zavial vietor, búrka alebo osudovosť jeho života. Ale základ tu musel byť, silný, s ktorým nič nepohne, ku ktorému bolo treba vždy sa vracieť s vierou v jeho mohutnosť a úžasnú silu jeho nosnosti s vedomím, že

nestál by ani ten najsmelší pilier, ani tá najvyššia veža a najnádhernjšia klenba, keby tu nebol základ, silný a nepremožiteľný ako skúsenosti vekov. A mohli sa zjaviť na scéne aj iní staviteľia, keď tu bola nádej na stavbu ozdobnú, na väčší chrám, keď išlo o katedrálu ľudského ducha, pomôcť človeku, smerujúcemu k výšinám, aby kdesi v úžasnej diaľke od nečistoty a podliactva sveta v ozrutných výškach dostaval vežu chrámu svojho ducha, ale aj tam, vo výšinách cítil a vyznával ešte: som človek a viem, že by sa zrútila veža mojej veľkosti, keby som zaprel ľudskosť v sebe, zaprel základ, na ktorom stojím.

Milióny variácií boli by tu v pomere staviteľov k dielu. Ani staviteľia však neprispeli vždy svojou prácou k tomu, aby stál vo svete chrám taký, aký mal pred sebou ten, ktorý položil základ. Väčšina z nich konala len povinnosť, prácu a len mizivá väčšina cítila hlboko v duši, že stavia chrám. I tu niekedy stačil jediný pohyb, jediné zlé slovo, jediná myľka staviteľa a padli múry, padol pilier a musela prísť namáhavá práca iného, trvajúca roky, až znova sa postavilo to, čo sa zrútilo v duši človeka. Ale základ tu zostal i vtedy, základ tu bol a žil. Boli ľudia, ktorí išli životom pomýlenou cestou, ale mohli sa vrátiť, mohli ísť cestou novou a niečo zostalo v nich aj vtedy, keď sa zrútila celá stavba, niečo, na čom znova sa mohli postaviť zrútené múry, veža, nový chrám, nový život...

A dnes akosi núti ťa niečo, aby si hľadal v ľuďoch ten základ chrámu. Ale cítiš nesmiernu prázdnotu v ich živote, vidíš človeka, ktorého zožiera pocit samoty, nikdy toľko podliakov sa nevynorilo na povrch, ľudí bez chrbtovej kosti, chameleónov, meniacich sa podľa potreby, s neúprimnosťou a špinou stretávaš sa na každom kroku, lož sa usadila velebne na trón aj tam, odkiaľ si očakával len pravdu a vo svete, v ktorom za sebou prichádzajú vychutnané správy o hromadných vraždách, o zverstvách človeka, o ukrutnostiach; ktorých pôvodcom bol znova len rafinovaný, podlý a ničomný človek, musíš sa zastaviť v srdci s trpkosťou, bolesťou a akousi strašnou istotou: Tu nie je chrám. Veď z dnešného života a z dnešných ľudí chýba základ, na ktorom mal stáť. Nieto tu viery, pravdy, čistoty, ľudskosti. Tu nemôže byť chrám. Tu nie je Kristus. Človek je otrasený v základoch alebo zmetený je základ v jeho duši. Je to príšerný pohľad dívať sa naňho, keď na otrasenom ale-

bo zničenom základe pokúša sa stavať niečo iného, nie chrám, alebo na tých, ktorí kladú nové základy, na bláznov, ktorí chcú stavať bez základu, architektonické nemožnosti, kamenné gýče, stavby popierajúce zákonitosť, bez ktorej sa stavať nedá, na milióny ľudí s troskami v sebe, miestom pustým a prázdny alebo so stopami zúfalého úsilia a cynickej tvrdohlavosti vytvárajúcich ďalej kamenné netvory, príšerné obludy z karát, ktoré sfúkne prv vietor... Ale chrám... Chrám v duši človeka je v troskách alebo zničený do základov a nikdy ťa neprenikne takou silou vedomie, že to je tragédia dnešných dní, dnešných krvavých, hrozných, veľkých dní, a že je to strašnejšie, horšie a smutnejšie, ako zbombardovaná katedrála.

Nie, nemožno sa prehrešiť beztriestne proti zákonitosti, nemožno stavať chrám bez základov ľudskos-

ti, nemožno cigániť bez odplaty a nepovedať nič alebo vykrúcať tam, kde sa žiada áno alebo nie, nemožno stavať na základe Kristových zákonov múry kompromisov, ktoré neunesú klenbu a zrútiť sa ako každý múr, ktorý je postavený mimo základu... Raz pochopíme, že to je, a to bolo príčinou všetkého a pocítíme každý jeden z nás zdesene, s bolesťou prázdnotu v srdci, zhrozíme sa trosiek v dušiach, pustoty a beznádejnosti. A človečenstvo, ktoré bude chcieť postaviť znova svoje zničené kostoly a katedrály, uvedomí si, že neočakáva ho posvätejšia a naliehavejšia povinnosť, ako vrátiť sa nazad ku Kristovi a stavať znova chrámy v dušiach ľudí na viere, pravde, čistote a ľudskosti.

(Národné noviny 1943, č. 110, s. 8.)

Valentín Beniak

VIANOČNÁ KRONIKA

JE UŽ NA ČASE, aby si k nám prišiel, Ježiško, Ty malé betlehemske dieťa. Už uplynul advent, táto ponurá doba čakania, hodina Tvoja sa blíži, už nemožno ďalej odkladať, padajú zámky našich tvrdých srdc, prídi k nám Ježiško a poteš nás v našom úzkostlivom živote. Bude Ti tu síce zima a budeš musieť plakať, ale veď až narastieš a poznáš pravý obraz človečenstva, kríž Tvoj bude väčší. Keď teraz podarilo sa nám vyvážiť dušu svoju do bezvetria, teraz sme nie zlí, tu nás máš na dosah svojej malej rúčky, musíš nahmatať naše chlpaté srdcia, aby sme sa stali dobrými. Hľa, plná je zem Tvojich heroldov, od veže k veži rozhovorili sa zvony, vyzváňajú a vyzváňajú: pripravte cestu Dieťaťu, ktoré sa má narodiť z lona Panny. Človek strácal už zmysel sluchu, zaoral hĺbky duše svojej a šinie sa na povrchu mechanickou rýchlosťou otupený. Nepočuje podzemný hukot života, nepozná sil temnejších od vlastnej duše a nepozná dobra nad almužnu, utratenú na fóre pred zrakom verejnosti. Človek zaprel svojich predkov, nábožných a vo viere pevných, otáča sa sám do seba ako prsteň, ako ohnivko vypojené z reťaze, je tak strašne sám, opustený veselou chasou betlehemskou. Ježiško malý, milióny nevedeli Ťa vyčkať a odišli nespokojné, milióny stratili cestu k prameňom života čistým a blúdila opájajú

sa narkotikou a sebaklamom. Sú celé národy, ktorým, na úkor duše, zaživacie ústroje vyrástli do nadoblačna a nerady sa dajú vyrušovať vo svojej sieste. Musíš zalomiť rúčkami a musíš zaplakať hlasnejšie: nebolo nikdy toľko Herodesov na svete, ako je teraz, ich stráže budú Ťa plašiť a ťažko Ti bude vyhýbať sa ich úkladom. Ty však neprišiel si zbierať plevy sústrasti, iste Ťa viacej bolí, že i medzi pastiermi zavládla nevšímavosť, pastierska chasa spí, akoby omráčená životom, a tak ťažko ju zobúdzaj.

Ale čas je tu, nadišla chvíľa a prípravy sú hotové: tu je maštal' biedna, tu sú jasle a slama a tu sú i hoviadka krotké. Hviezda svieti nevídaná, mocnej žiare a anjeli zjavia sa a budú zobúdzaj pastierov, pastierov omráčených životom a tvrdo spiacich, aby im zvestovali veci veľké. Pastieri vstávajú, pastieri, milí pastuškovia, veď predsa vaše srdce je ako chlieb natretý medom, vaša duša je prostá, ako nádoba na vodu z čistých decembrových prameňov, zobuďte sa pastuškovia ešte tentoraz, berte svoje skromné darčeky a bežte, veľké veci sa dejú na svete a tam treba vás, treba prostej vašej viery, detinskej vašej radosti a cupitavej pomoci. Haute volée nemá času nové idey peľhať, vám príde vydať svedectvo a stáť za ním po celý svoj život, v postoji obrannom i bojovnom, uhájiť Die-

ťatko pred nočnou morou a úkladmi zlého.

Oh, svete, ktorý si počas zdriemnutia pastierskej stráže tak ďaleko zblúdil od betlehenských jasiel, že sa zdá skoro beznádejným tvoj návrat po stopách hviezdy betlehemskej, bezpodmienečne musíš tentoraz otvoriť svoje srdce a prijať Ježiška do domu svojho. Voláme po obrode duše ľudskej, po dôstojnom príbytku narodeného Spasiteľa, voláme po ľudskej láske požehnanej z rúčky Dieťaťa, aby sa v hojnosti svojej rozliala po zemi zaslúbenej človekovi, ktorá je dedičstvom otcov našich a má slúžiť v spoločných potrebách nášho putovania od časného rána, až kým krok posledný nenájde už pod sebou pôdy. Oh, svete, vykántril si vlkov z týchto končín, ale ich paľravosť presadil si do útrob národov. Moderné pirátstvo a moderné divožstvo zakladá slučku na ľudské pokolenie, zvíja ho vo svojich kliešťach, prúdom z neho krv steká, a nieto milosrdenstva na zemi. Treba iste vyššieho zásahu, treba krotkých očí Dieťaťa, ktoré lámu zaťaté srdcia, ktoré lámu myseľ zaťatých päsťí, treba lúčov svetla, treba hviezdy z mimo studeného vesmíru medzi alfou a omegou, počiatkom a koncom, treba Pravdy a Milosrdenstva, treba dažďa milostí, aby človek stvorený na obraz Boží neuvádol ako podťatá kvetina.

Tak miloval Boh pokolenie ľudské, že Syna svojho jednorodeného poslal na tento svet, aby ho vykúpil a spasil. Nieto svetla mimo betlehemskej hviezdy, treba pokoriť sa v srdciach a dať sa preniknúť jeho žiarou.

Akúže nádej nám prinášaš, betlehenské Dieťa? Svieti ako karbunkul do temna noci, ihráš sa so svojou chudobou, ale Kanaán mliekom a medom oplývajúci je tak blízko. Od vekov tiahne sa k tebe naša štafeta, aby zvestovala ešte pred východom slnka, že si už tu medzi nami. Slovo telom učinené je, lupeň prikrýva lupienok, až zbronejú zore a zakvitne v poli ruža, v poli temnom, kde zavýjajú vlci a na krídlach divých vetrov sa preháňajú besi. Skrotne príroda a skrotne človek, ktorý v pýche svojej je tak nebezpečne krásny. Teplou dlaňou musíš mu uhladiť dušu, aby zmäkla ako plášť medný, aby sa stala nádobou dobra. Musíš vyrásť na dvanásťročného, aby si ho porazil vo vedách a písme, musíš spraviť zázrak, keď minie sa mu víno na svadbe v Káne. Musíš zmnožiť chleba, lebo zástupy rastú a žiznia po pravde. Musíš sa postretávať s nevďakom, upodozrievaním a záškodníctvom, lebo cesta syna človeka je plná úkladov, kameňa a trnia. A vyskúšaš i osud posledných, vyvrhelov a opustených, vypiješ do dna prehorkého to, čo sa volá ľudským životom, aby sa naplnilo písma vidiacich a zanietených.

Škála citov je širšia od farieb dúhy, pozrite, bratia, Dieťaťko plienkami ovinuté a v jasiach uložené usmieva sa na svet.

Rozviazal sa jazyk našich nemlúvniat, štebocú radosťou ako vtáčkovia, zaliati náhle vánkom jari najľúbeznejšej. Radujte sa, matky, lebo na líčkach vašich detí zasvietil rumenec zdravia a krásy. Radujte sa, že-

ny, vaši mužovia odišli, ale dnes sa vám vrátili stráviť s vami hod svätovečerný. Náplne túžob už od poludnia prelievajú sa v nádoby z jantáru a oči svietia naplnené radosťou očakávania. Nastáva premena dejstva, za oponou sveta hučia nové deje, stačil ktorýsi okamih, aby sa situácia zvrátila do základov. Bežia, bežia mračná zúfalosti akoby javištným zariadením poháňané, k večeru vyčistí sa horizont úplne, prídu chlupci s koristou z lesa a od vôd studených a vtedy, keď zasvieti prvá hviezda, ďaleko, ďaleko zanôti starý betlehenský bača: Narodil sa Kristus Pán.

2.

KLOPEM A OTVÁRAM VŠADE, kde sú slovenské srdcia. U bohatých i chudobných, u veselých i smutných, mladých i starých, zdravých a chorobou navštitvených, dobrých i zlých, skromných i pyšných, spupných, ktorí v tomto nevidanom sveta zhone za mocou a hmotou zabudli niekdajšiu svoju chudobu a stratili svoje srdce. Hnevali ste sa na nich, lebo sa vám zdali nezachrániteľní. Ale náš hnev slovenský je ako ranná hmla, stopil sa na slnku a nebolo ho, keď zapadal deň. Nebolo ho, bola už len starostlivá láska a úzkosť stromu z ovocia zlého. Nie je ešte všetko stratené. Mnoho sa dá ešte napraviť. Bojte sa však, aby odlivom vecí svetských nenastalo vzduchoprázdno. Aby prišla láska, aby neumrela láska vyhnaná do zimy a skrehnutá.

Človek je taký slabý a tak ľahko podlieha pokušeniam. Život je taký ťažký. Pohrdajú zemskými statkami, či nerobíme z núdze cnosť, my chudáci? Strapec hrozna či nie je nám príliš vysoký a preto kyslý? Predsa však túžbu našu po blahobyte nemožno prirovnávať túžbe vlka po ovci vypasenej. Vlk ešte nenasýtil hladného, naša pastierska chasa dáva však s vďačnosťou i zo svojho mála. Pozdravujem vlkov v ľudskej koži a zvestujem im príchod Veľkého Poľovníka. Pozdravujem i líšky falošné a ukrutné po spôsobe Herodesa a zvestujem im, že ich podzemné hniezdo bude vypáčené. Hovorím i k havranom a krkavcom, aby zanechali hniezda holubov a slávikov a utiekli z týchto končín. A ako Francis Jammes, pohladkám si psa a poviem mu: vytrvaj so mnou, môj verný Dunčo! My nebudeme slúžiť malým bôžikom pozemským. Ideme k Ježiškovi, cesta je zaviata snehom a je nám ukrutne zima. Hľadáme duševné teplo, hľadáme odmäk srdca a betlehenskú hviezdu.

Pred sviatkami stretávali sme po uliciach ľudí, ktorí si so starostlivou tvárou vinšovali bohatého Ježiška. Divné nám to bolo troška, lebo my prišli sme večera z hôr, kde nieto ožiarených výkladov a neónových reklamných svetiel. Divné nám to bolo, lebo Ježiško je chudobný a leží na slame. Alebo že by tak stáli veci sveta, že Ježiško je bohatý k bohatým a chudobný k chudobným? Nemôže byť, lebo vtedy by Ježiško ponajprv sám seba obdaroval všetkým, čo je dobré a pekné, čo by mu bolo treba v tejto treskúcej zime. Ježiško je však chudobný dobrovoľne. Kvôli nám a kvôli Otcovi, ktorý je na Nebesiach a ktorý ho na svet

poslal. Slovenský národ žil a rástol v chudobe cez stáročia a putoval každoročne k chudobným betlehenským jasličkám. Prinášal dary svoje a prosil o požehnanie. Povedzte, pastieri, bol k nám Ježiško zlý? Či nenaplnil sa i náš čas a nevstúpili sme do dedičstva otcov svojich? Ježiško je sám chudobný, ale má darov prehojne. Či neboli splnené túžby našich praotcov, ktorí prosili o malý príbytok vlastný, o miesto pod strechou, o hoviadko a vlastnú skyvu chleba? Či nie je našou táto zem, tieto údolia, v ktorých sa rodí chlieb, tieto hory, ktoré dávajú drevo pre teplo našich kozubov, tieto dediny a mestá, toto všetko, čo bolo v moci Herodesov? Áno, Ježiško je chudobný, ale rozdáva dary prehojné. Pastiersku skromnosť, mieru a striedmosť vám zvestujem na tejto kolede od jasličiek betlehenských, rodáci, spravodlivé spravovanie seba v láske rodnej. Nech nevyrastú z nás Herodesovia, ani spupné kniežatá kňazské. My všetci sme z jedného koreňa, všetci sme odoháňali vlkova a strážili naše imanie spoločné. Všetci sme čakali príchod Pána, všetci sme bežali za betlehenskou hviezdou s detinskou radosťou. My sa pamätáme na Vianoce nášho detstva, na šuchotavú slamu pod stromčekom, na orechy a lieskovce, med a oblátky, na hriato, na hríbovú polievku alebo kapustnicu a makové pupáčky. Na slávnostnú večeru štedrovečernú pod ožiareným stromčekom vianočným živicom voňajúcim. Vraciame sa v spomienkach do ticha príbytkov rodičovských, do hniezda, ktorého už nieto, ktoré zapadlo časom, tak ako zapadajú i časy našej mladosti. Počujeme vianočné spevy v treskúcej zime pod zamrznutými oknami: Čas radosti, veselosti svetu nastal nyní. Čas radosti... Zemeguľa sa zmieta v bolestiach ťažkých detonácií, mestá chratavejú a tratia svoju tvár, vyhlasli majáky a orientačné svetlá, do podzemia utekajú milióny s holým životom, zo svetla utekajú do tmy, aká to zvrátená doba, aké to strašné mocnosti chytili človeka za pačesy a zvrátili mu rozum, jasný a pyšný rozum, túto divotvornú iskru Božiu zachvátenú teraz diabolskou zúrivosťou v službách plenu a skazy! Je tu ešte pomoci, je tu ešte záchrany? Áno, je! Len presotiť páku, touto vehemenciou ničenia, týmto nadľudským vypätím síl, touto zúrivosťou práce telesnej a duševnej raj by bolo možné stvoriť zakrátko na zemi, požehnaný raj pre každého, ktorý sa narodil človekom, to jest na obraz Boží a hodným teda vykúpenia. Len prehodiť páku, vyjsť na svetlo, vyjsť z umelej hmly, zastoknúť dymiacu pištoľu a vyňať osten vlastnej rany. Kedysi básnik, vrávorajúci v ťažkých vidinách, kopal do zeme zúrivo, ako „besného do psa“, a vyjachtal po spoločne prorokov starozákonných, že „raz ľudstvo obrodí sa záhubou“. Záhuba je už tu na zemi a šíri sa ako úplavica. Prišiel čas srdiť sa nám ako ježom a schúliť sa ako ježom, kotúľaným víchricou zo svahov vysokých, zurázaným po skalách, narážajúcim na granátové jablká výbušné a na bodlo ostrejšie našich vlastných trňov. Kde sa zastaví ľudstvo v tomto prekotnom páde? Kde bude možné vystrčiť si čumáčik,

otvoriť oči, vystrieť boľavé údy, vydýchnuť si zhlboka, pocítiť vlažný vánok pokoja a povedať si, už je po búrke, nieto už nepriateľa, už je po nebezpečenstve. Slnko svieti, materská sila zeme zostala, umy sa v krvi a prachu, utri si horúčkový pot z čela, zahľadzaj rany a chystaj sa do práce novej, do práce užitočnej a radostnej.

V chvíľkovom zatiší svetovej hrmavice slovenský národ sedí dnes pod vianočným stromkom, povíja Dieťa chudoby a v tichom zasnívaní verí v Kráľovstvo Pokoja a v krajšiu svoju budúcnosť. Verí, že jeho zem nestane sa korisťou lačných, ani púšťou úzkosti. Pozdravujem otcov rodín a starostlivé ženy slovenské. Pozdravujem ich čistý a tichý pohľad, ich včerajšie zakabonené čelá, uhladené dnes malou rúčkou Ježiškovou. Ich odhodlanosť vydržať v nedostatkoch a preniesť ťarchu života do lepších zajtrajškov. Ich skúmané oči, ktoré hádam už vidia lúč betlehemskej hviezdy, ich sluch, ktorý podchyťava anjelskú pieseň pokoja, ich srdce, plachou radosťou na túto pieseň rezonujúce. Čo to tam, ďaleko za našim košiarom, čo to tam, v ďalekých a hluchých tmách, malý, traslavý lúč nádeje medzi morou desu a škorpiónmi hrôzy? Iskra padla, lúč nádeje zažatý je s vierou, ktorá hory prenáša, veríme pevne, že ho „tmy neobsiahnu“, že sa nedá udusiť, že sa rozrastie, že pohltí temno a zaleje zem jasným svetlom, novou a čudesnou žiarou. Ťažké budú obeť vykúpenia, zem obrodí sa záhubou starého sveta, v kataklizmách vzniknú nové gravitačné centrá, ich silou rozmetané budú staré póly a ohniská, u ktorých sa usalašila peľ diablov a lotrov. Prestane babylonský zmätok, ľudstvo sa stmelí do húfu a bude zavodiť v umeniach, ktoré urobia život krásnym. Zem vydá svoje plody a poklady, práca naša bude požehnaná a radostná. Nebude otroctva a pýchy, človek nebude pokúšať Boha, ale usínajúc, skryje sa v lone Jeho ako dobré dieťa. Komory sveta budú otvorené a stôl prestretý, aby nebolo smädných a lačných. Nebude túžby po statkoch pomínutelných, nebude hromadenie pokladov ničomných, ktoré toľko krvi a slz i nás stáli. Zo stromu života odtrhne si každý sám a po zásluhe, bez obžerstva a chlipnosti. Láska bude cudná a čistá, lebo strom života bude opatrovaný, odtínané budú obrudy a naprávané výhonky špatné. Človek, ktorý prešiel cez všetky fázy vývoja a pádu, očistený ohňom a vykúpaný v slzách, zakotví konečne v láske a v dobre, jeho zrak sa nezakalí a vôľa nezatemnie viacej, kroky jeho usmerňované budú zrakom Otca na Výsostiach, ktorému sa krotko poddá a bude brať z hojnosti darov ducha, aby si tu stvoril zlatý vek pohody, kde sa mu bude pozdávať za dobré, stavať si stánky a prebývať v pokoji spoločom a radostnom. Príd' kráľovstvo Tvoje, volá ľudstvo márne už skoro dvetisíc rokov a ako to, že po toľkých vzburách a pádoch teraz sa nám začína brieždiť, teraz nám začína v hlave svietať, že takéto vladárstvo, kde nebude jarma a otroctva, kde nebude človek vlkom človeka, nie je nijakou nemožnosťou a utópiou, ba naopak, toto je jediným

východiskom a jedinou záchranou ľudského pokolenia.

Starý svet, pravda, musí odísť. Odíde jedom, krvou a za hlasu poľníc, odíde v škripaní zubov, v strašných vidinách apokalypsy. Rachtom treskúcim spláchne ho vlna ozrutná, ktorá sa už rodí dakde, ktorá už rastie, zbiera a koncentruje ničivé sily, ktorá sa už blíži. Áno, katastrofa starého sveta sa blíži a nedá sa jej vyhnúť. Prerodí sa ľudstvo zdecimované v útrapách pe-

kelných, padnú hriešni i dobrí, lebo dobrí musia vykupovať hriešnych. To, čo však zostane, musí byť zrnom čistým, bez kúkoľ a sneti chorobnej. A títo privinú si Ježiška a budú si ho vychovávať ako dediča kráľovstva Božieho na zemi.

(Z knihy *Sebe i Vám*, vydala Obroda v Ružomberku 1943)

ŠTEFAN KRČMÉRY

Pane dní a Pane nocí a iné

(12) (Večerná.) Pane dní a Pane nocí, Duša vzhlíada ku Tebe, Vzhlíad verne ku pomoci Tvojej v svojej potrebe, Lza i vo tme nájsť tu Teba, Otvorené Tvoje neba, Keď už stíchol denný ruch, Ku Tebe sa vznáša duch.

Otec, mnohým zle sa vedie, Vo dne iba vzdychajú, Aspoň v noci o tej biede, O tom žiali neznajú, Vo sne bolesť poprestáva, Tvoja milosť srdcu dáva Zapomenúť na rany, v nočnom odpočívani.

Bože, ktorým však sen oči nezatvára slzavé, Tvoja potecha nech vkročí V srdce jejich boľavé, Vdov i sirôt starosť zľavuj, Vzbud' im nádej, Kroky spravuj, Lazárom koj bolesti, Mrúciť pomôž v nešťastí.

Ó, Ty pastier našej viery, Tebe noc je ako deň, Nepozná noc Tvoja miery, Oči netlačí ti sen, Ako vo dne, tak i v noci Biednym svojim na pomoci, S nimi Tvoja ochrana Od večera do rána.

Otec, Tvoje sladké meno Teší srdce zovrené, Jeho zrenie obrátené V neho, vždy otvorené, Na tisíc hviezd na nebi hľa Pravica Ti rozsvietila, Aby biedni mohli znať, Kam im treba pohliadať.

Syn Tvoj ne jeden raz bdením Za nás strávil trapnú noc, Majúc s ľudským pokolením Lútosť, bol mu na pomoc, Ó, bdej i Ty nad biednymi Nad dietkami nad svojimi, Ziadanú tiež pomoc v tom Popraj zajtrajším im dňom.

JOZEF MELCZER

(18) (O márnosti sveta.) Kto ma z márnejšej pozemskosti Cestou istou do neba Kto uvedie do večnosti Cestou istou krom Teba? Pravda, cesta Ty si sama, Držiac sa ťa úprimne, Vyznajúc Ťa Spasiteľa, Nezblúdím od svojho cieľa.

Kto dá svetla do temnosti, Ktorá obkľučuje nás? On nám z neba vysokosti Pravdou svieti v pravý čas, On je svetlo prajasné, Ktoré vo tmách nehasne, Kto v ňom chodí, iste chodí, Života ho svetlo vodí.

Ktože v mojom utrpení Kým nádeja neklesá, Prispieje mi spomožením? Vy len, vy, ó nebesá, V ktorých Ježiš panuje, Ježiš môj to sľubuje, Občerstvenie v nikom inom Nenájdeme, iba pri ňom.

JÁN CHALUPKA

(19) Nebeská i zemská krása Upomína na Boha, Každý živý tvor to hlása, Večného že Tvorcu má, Človeče, či vo svedomí môžeš vyriešiť: Boha neni?

Ktože život na dýchanie Bol by tebe daroval? Tvojej duše rozmýšľanie, Tvoje telo sformoval? On, Boh mocný, predo ktorým, Každý duch sa voždy korí.

Aké biedne živobytie Naše byť by muselo, Keby srdce v svojom cite, Boha poznať nechcelo, Ver

by bolo prebývanie Naše na poľutovanie.

Život tento sám len zdravý A je milý pred nami, Lebo vieme, že Boh pravý Pohybuje hviezdami, Jeho duch nás obživuje, Pokojom nás naplňuje.

Každá duša radostná tu Vyznaj Boha svojho, Ktorý milostivo svetu Zjavil seba samého, Skrže rozum prirodzený Jak sme Kristom vyučení.

Pevnú v Tebe vieru máme, Bože v Tvojom riadení; Na láske si zakladáme Pokoj duší v spasení; Daj len, nech Ťa v Kristu ctíme, Ctným životom oslávim.

SAMO TOMÁŠIK

Ján Beňo

PÍSANÉ O MATKÁCH

V svetoznámom Liste otcovi z novembra 1919 sa Franz Kafka zmieňuje aj o matke, ktorá bola ustavične prostredníčkou medzi otcom a ním. Píše, že „iste ma aj... rozmaznávala“ a otcovi vytyka, ako ho dráždili aj výčitky, „pri ktorých si hovoril o mne ako o tretej osobe, formálne si sa obracal na matku, hoci som sedel vedľa nej a týkalo sa to mňa...“, potom som sa... neopovážil priamo sa Ťa na nič opýtať... Pre dieťa bolo oveľa menej nebezpečné vypytovať sa na Teba u matky, ktorá sedela vedľa mňa, a tak som sa jej spýtal: „Ako sa má ocino?“ a tým som sa zabezpečil proti prekvapeniam... matka bola ku mne nesmierne dobrá, ale podľa mňa to všetko vyplývalo zo vzťahu k Tebe, teda nie z dobrého vzťahu... Matka nevdojak mala úlohu honca na poľovačke... Pravdaže si treba vždy zachovať v pamäti, aké mala trýznivé a až do krajnosti zdrvivúce postavenie v našej rodine. Lopotila v obchode, v domácnosti, všetky choroby v rodine pretrpela dvojnásobne, ale vrcholom všetkého boli útrapy, ktoré zažívala vo svojom postavení medzi nami a Tebou,... z tohto hľadiska si ju šetril práve tak málo ako my. Bezohľadne sme na ňu útočili, Ty z Tvojej a my zo svojej strany.“

Ján Kollár vo svojich Pamätiach píše: „Matka má, Kateřina, tichá, laskavá duša, byla z vesnice Jahodníků a pocházela ze slavné olejkářsko-šafanické rodiny Drozdovské čili Droždíkovské... V charaktere otce mého podivným způsobem splývala nábožnost s divokou náruživostí, střízlivost s třeštivostí, krotkost s ukrutností, pracovitost s reptáním proti práci, snobství s napomáháním obecnému dobrému, přívětivost k iným s dudlavostí (nevrlosti) k domácím... Matka má a já byli jsme ale obzvláště ty předměty,

na které nejčastěji a nejhrozněji svůj hněv vyléval...“

Mal pätnásť rokov a školu pred otcom nemohol ani spomenúť, hoci predtým ho on „navnadil“ školami a potom nechcel dopustiť, „abych žádost vzburzenou ukojiti a nasýtiti mohl.“ Chlapec prosil utrápenú matku, tá nevedela, čo si počať. Otec ráno i večer na syna útočil a kričal, na školy nechcel platiť. „Matka vidouc tyto každodenní různice a křiky v domě a musíš též pro mne mnoho trpěti, začala se ode mne odstraňovati, aby jednou už v domě pokoj byl: radila mi to a to řemeslo, toho a toho mistra; já ale zrovna jí i otcovi pověděl jsem, já od školy neodstoupím, já žádným řemeslníkem nebudu.“

Tento kafkovskej rodine podobný prípad je z knihy Slovenské matky vydané roku 1939. Jej zostavovateľ literárny historik a básnik Andrej Kostolný zaradil do nej šesťdesiat spomienok slovenských spisovateľov a predstaviteľov verejného života na svoje matky a v niekoľkých prípadoch aj na matky iných osobností. Z polovice autorov, ktorí sa predstavujú básňami, od Janka Kráľa po najneskôr narodeného Rudolfa Fabryho, životnou motiváciou, ľudskou i umeleckou pôsobivosťou obrazy a osudy matiek najplnšie predstavujú Ján Francisci, Janko Kráľ, Hviezdoslav, Janko Jesenský, Rázus, E. B. Lukáč, Smrek, Beniak, Haľamová, Novomeský.

Zo žijúcich autorov prozaikov a iných osobností mohol zostavovateľ antológie na napísanie nového textu osloviť ešte Tajovského, Gregorovú, Fedora Ruppeldta, Štefana Osuského, Tida J. Gašpara, Janka Alexyho, Mila Urbana, Ela Šándora, J. C. Hronského, Ivana Dérera i Vladimíra Fajnora. Príspevky meno-

vaných i ďalších beletristov a verejných činiteľov boli však skoro všetky vybrané z kníh, časopisov či autobiografických zborníkov, čo nijako neznižuje hodnotu i úroveň výpovedí. Na rozdiel od básní s citovou väzbou predovšetkým k matke a metaforicky sytenou výpoveďou o nej, prozaické a publicistické práce prinášajú aj širšie faktografické, historické i spoločenské pohľady zo sveta „okolo matiek“. Taký je Kalinčiakov Obrázok životopisný a matky Vajanského, Škultétyho, M. R. Štefánika, Hlinku, Milana Hodžu či dcéra J. M. Hurbana Božena Royová.

Citové i obsažné sú autorské písania o matkách od Jána Čajáka, Štefana Krčméryho, Hviezdoslava, Hany Gregorovej, Rázusa, Osuského, Alexyho, Hronského, Ivana Dérera. Čítanie a hlava i srdce nám hovorí – Bože môj, ako sa náš svet zmenil. Ako vedeli oni – iste, je v tom niekedy aj nadnesenosť, konvenčná úctivosť, ale koľko ľudského tie texty vyžarujú, čo všetko sa z nich dozvedáme, aké boli deti matiek ani tak dávneho času... Tieto „deti“ pripomínajú aj záležitosti kontrastné, trpké, smutné, sváry a duševné bolesti, neskrývajú odvrátené stránky života.

„Matka moja nevydala sa za otca z lásky,“ začína rozprávanie o svojej matke Jozef Gregor Tajovský. Dcéra hutníckeho robotníka poznala lásku chudobného mládenca, tiež robotníka, o ktorom desať – dvanásťročnému chlapcovi, ak išiel popred ich dom, starý otec vše povedal, že to mal byť jeho otec. „Nerovné manželstvo ustrojila matka mojej matky a otcov otec, majster – laborant v hute.“ Ten doviedol do dediny svojho syna, takého schopného a elegantného, „že sa mohol dať fotografovať s učiteľom,“ lebo „hovoril tri reči“. Matka sa vyzliekla z dedinských šiat, ona a stará matka nikdy nespomenuli mládenca – robotníka, ktorý ticho pozdravil „a ako plachý vodný vták ticho šiel po svojej práci.“

Ale zvlášť stará matka mala potom „plnú hlavu a ruky starostí“ pri urovnávaní vzťahu Tajovského otca so svokrom, obaja boli prchkí a neústupní, vznikali hádky a bitky „a vyhadzovanie z domu i s krdľom detí.“ Rodilo sa skoro každé dva roky jedno, starý otec sa hneval na otca i preto, „že plodí nás bez zodpovednosti.“ Mama trpela, syna Jozefa vzali k sebe už ako veľmi malého starí rodičia. Otec, zadlho richtár, držal s pánmi, slovenské vedomie rodičov „bolo hmlisté...“, zastavili aj Slovenský týždenník, neboli hrdí na moje spisovateľstvo,“ Tajovský píše aj o ďalších utrpeniach svojej matky, ktorá si po svadbe nikdy nezatancovala, nezabavila sa. Umrela tri roky po otcovi, „chorá na zádach,... ticho, bez svedkov, hoci žilo deväť jej detí a niekoľko vnúchat, ale všetci mali robotu.“

Sebaobetavosť, starosť aj o nesvoje deti spomína Ján Čaják i Štefan Krčméry. Tvrdá robota, zhon o grajciare na dlžoby, borba so služobníctvom, pomocníkmi pri remese... Večná lopota, v ktorej čítanie nebolo možné a len zabíjanie času mohlo znameňať... Manžel, predtým vdovec, hodne starší a stále chorľavý „vedenie remesla i hospodárstva úplne po-

nechal na mamu. Zničili ho nešťastné obchody, nesvedomitý, úžerný advokát a neláskavé sestry, chamtivé za majetkom,“ bolestí Hana Gregorová, ktorá svoju spomienku nazvala Odpusť, mama. Bolestí aj Janko Alexy, vstupujúc si do svedomia za celý rákos súrodencov, že si ako deti nevedeli uvedomiť, „koľko trpí, koľko sa trápi pre nás“ naša matka, „vedeli sme len zazeráť ako zobaté pažravčatá..., závideli sme jeden druhému život, závideli sme si mlieko, bozky, uspávanky, všetko, čo matka rovnako hojne rozdávala svojim deťom.“ Jej utrpenie pochopili, až keď jej už nebolo, „keď sa už nemal kto starať o nás, keď sme skúsili, čo je to zarobiť si na skyvu chleba,... čo je zápas o jestvovanie.“ I z ďalších spomienok prebívajú cez rozličnosť osudov konštanty životov matiek.

Spoznali sme kúsok z toho, čo bolo z historického hľadiska ani nie tak dávne. Pisateľ hľadal vo svojej knižnici, čo a ako píše nedávno zo sveta odídení i žijúci spisovatelia o matkách. Ospravedľňuje sa, že nehľadal texty iných verejných činiteľov a osobností. Hádám by sa čo-to našlo, no keď je človek, ako hovorí Francúzi, „bien agé“, nestačí na to, aj keby chcel. Čo mal a v čom našiel, to predkladá ako väčšie či menšie torzo.

Pojem matka podlieha určitým zmenám, ako všetko na svete. Patrí k nemu však bezpochyby najviac stability zo všetkých živých bytostí. Väčšie zmeny a premeny sa udiali v tých a pri tých, čo z nej vyšli a pri nej rástli. Stav detí a mládeže je dnes stavom rozkolísaným. Ak je matka ako symbolický strom, treba silnejšieho vetra, aby sa rozhýbali jej hrubšie konáre. Tenšie, tenučké a listie na nich rozkymáca a roztancuje aj náladovosť či nestálosť po prebudení detí a pri denných a večerných plánoch dorastu a mládeže.

Od druhej polovice dvadsiateho storočia slovenskí prozaici o svojich rodných, prípadne iba literárne stvárňovaných matkách, pri ktorých vystupovali v ich formách, písali rozhodne menej, ako ich starší predkomunistickí kolegovia. Vincent Šikula v poviedke Štedrovečerná z knihy Pôstny menuet bol s otcom tesne pred Vianocami v lese po stromček. Prídu domov – a stále nie je nič napečené, ako sa na sviatky patrí a mama leží v posteli a vzdychá. Otec hneď posielal chlapca k tetke Frnke do susednej dediny: „nech sa k nám ponáhľa, lebo mame je zle.“ Prelaknutý chlapec sa aj cestou nazad bojí, či jeho mama nezomrie, keď je jej tak zle. Teta Frnka ho upokojuje, ale do izby k matke s ňou nesmie ísť. Smutný chlapec zaspí v kuchyni a v spánku sa mu zdá, že je u nich veľa mačiek. Mravčanie ho zobudí a je zvedavý, ako je s našou mamou? Už je jej lepšie, upokojuje ho teta, „no musí pár dní ležať, nesmie ju hnevať, lebo potrebuje pokoj.“ Chlapcovi však stále nedá pokoj, prečo tie mačky u nich stále mravčia a napokon sa dozvedie, že to nie sú mačky, narodil sa mu braček, pribudol ďalší k šikulovskému krdlíku...

Rudolf Sloboda vedel prežiť veľkú väčšinu života

v rodnej Devínskej Novej Vsi. Autor európskych parametrov sa neodtrhol od prostredia pôvodnej dediny i od rodičov. Po ich rozchode, keď matka žila ešte s dvoma mužmi, zostal akoby spojivom „rozpadnutej“ rodiny a zanechal originálne svedectvo svojho vzťahu k rodičovskej dvojici a jej posudzovania. Mali ho veľmi radi, „moja mama ma každý deň počúvala aj hodinu,“ píše v Pokuse o autoportrét „a trpezlivo znášala moje výmysly.“ Po preskoku o roky ďalej svedčí, že u matky pri druhom mužovi „bola vždy hojnosť“ a on neraz doniesol slaniny aj otcovi – vlastne ju ukradol, matka by sa totiž nebola odvážila poslať niečo bývalému mužovi, „vediac... že by sa urazil.“ Otec však bol rád, „že sa matka o nás predsa stará, a mladšie sestry tam niekedy poslal..., aby sa u nej najedli.“ Na matku hľadí trpezlivo, nezveľbuje ju. Keď píše v Pamätiach, že Shakespearov kráľ Lear chcel od dcér „lichôtky“, prejde na ňu a píše, že si tiež „veľmi potrpela na rôzne slovné lichôtky, vôbec nerozoznala úprimnosť.“ Ale predala vinohrad za smiešnu cenu podvodníkom, ktorí potom dokonca za ňou chodili a „huckali ju proti susedom“. On, jej syn, im nadal do zlodějov a zakázal im ukazovať sa u nej. A matka jeho pomoc po odchode mrcha chlapcov „ocenila“ tak, že si poplakala a povedala mu, že je ako otec, jej prvý muž, tak sa s ľuďmi nejedná a nikdy mi neodpustila – a keby sa ma nebála, asi by aj sama od seba „zašla za podvodníkmi a poprosila ich o odpustenie.“ Spisovateľ vidí matku reálne, ako každú inú a pravde o nej sa nevyhýba.

Slobodova črta To dieťa sa bude volať Mária z knihy Herečky (1995) je vlastne ako dlhý list sestre Márii do USA. Začína sa slovami „idem ti opísať posledné dni našej mamy, sama si to navrhla v poslednom liste.“ Jej chorobu a smrť komentuje dvoma slovami „Predovšetkým: alkohol“. Sám prekonal „tri krátke mesiace“ protialkoholického liečenia a zo svojich skúseností hovorí ako o zázraku, že „po dlhšej abstinencii si mozog znovu vytvorí vzťah k vyšším citom.“ Matka sa, bohužiaľ, nevylicila „a jej duša zostala až do smrti v zajatí alkoholického myslenia.“

Po smrti svojho tretieho muža pila ešte viac. Ničila sa, jedla aj analgetiká, stala sa morfinistkou. Vedel to a už sa snažil len, „aby prišla domov, aby s ňou neboli starosti na ulici a hlavne v krčmách.“ Prišli nemocnice, chodil za ňou dvakrát do týždňa a od lekárov vedel, že objavujú jej rakovinový nádor. Sedel pri nej na posteli a počúval jej rozpomínania na „také úžasné veci z detstva, že som len ťažko zakryl plač. Veď to bola kedysi ozaj krásna mamička, veľmi som ju mal rád. Starala sa o nás, ako vládala. Chodili sme čisto oblečení, učila nás slučnosti k starším, bola úctivá. Až v týchto mesiacoch som pochopil, že keby mala iného muža než žiarlivého otca, bola by jej životná púť iná... pripomenula mi, ako ju vedel trápiť, ako ju strašne bíjal a bral jej peniaze.“ Keď ju dovezli z nemocnice, ešte vládala chodiť. Ale zo dňa na deň bola slabšia, ješť jej vôbec nechutilo. Aby syn zakryl svoj žiaľ, niekedy jej aj vynadal. V jeho pravde

matke sa skrýva láska, hnev a zlosť. Na pohrebe matky rečník čítal rozlúčku, ktorú napísal Rudolf. On zakončil jej zápasy tak, ako vo svojej hre Armagedon na Grbe, viacvrstvovom príbehu o žene – matke.

Malý Ján Jurkovič alias Ladislav Ballek z Južnej pošty žil po vojne v pohraničnom Palánku vo svete čarovného detstva a rodinného súladu, kde hlavne otcovou zásluhou vládli pozitívne hodnoty a istoty, ktoré vstúpil pri výchove synom. Matka so svojou každodennou starostlivosťou o rodinu je v úzadí. Až na 137-jej strane knihy, keď sa Ján chystal žalovať na staršieho brata Pavla, že jeho vinou zmizol holub, ktorý patril aj jemu, čítame: „Matke nič nepovedal, darmo sa vyzvedala, čo mu je. Bol si ňou istý, to ho upokojovalo, ale vari preto nikdy o nej nepremýšľal, trápila ho zo všetkého najmenej. Siel za ňou s každou prosbou bez obáv, a keďže pri nej vždy všetko dobre dopadlo, zdalo sa mu, že vlastne o ničom dôležitom nerozhoduje. Nikdy nerozkazovala, nemal preto dojem, že ju poslúcha a musí. O svojom smútku jej neveravel, bola pridobrá, aby brata trestala tak, ako si to prial. Matka nič nedramatizovala..., nič nemalo pre ňu väčšiu cenu ako jej deti, ako mohol čakať, že dá prednosť holubovi pred Pavlom? ... bola spravodlivá, len nevedela nespravodlivosť trestať, nedokázala by spôsobiť takú bolesť, akú spôsobil brat jemu, takže s jej spravodlivosťou nemal žiadne úmysly.“ V knihe o svojom detstve nevedel povedať o matke viac – čo vedel, povedal pohromade. Otec vedel byť pokojný, veľkorysý i šľachetný, takisto ako vášnivý, drsný, krutý a neoblomný. Vedel vyvolať v dome ruch a jedných jeho vlastností sa báli, druhé milovali...

„Vy ma privediete do hrobu. Veď len na to čakáte,“ hovorí matka v Mitanovej poviedke Monotonnosť zo zbierky Psie dni (1970). Syn Ivan sa v sobotu vrátil z roboty, matka mu priniesla vyleštené topánky, ale z jej smažených vajíčok odjedol len trošku. Na otázku, kam ide, povie iba „Preč“ a ďalšie žiadosti, aby sa nepil a poslal domov z krčmy otca od kariet, nevyvolajú uňho nijakú reakciu. V krčme pije s blondáčikom, v ďalšej znovu dve vodky a potom ho blondáčik vezie na motorke za nejakou Vierou. Tam si dá dve deci vareného vína, schytá poriadnu bitku od troch chalanov, potom sa pobije s blondáčikom, krváca z prečatej pery, ale na želanie autoritatívneho motorára, aby po zobudení prišiel do krčmy, povie ochotne: Jasně. Doma v kuchyni a v kúpeľni prezerá poriadok a čistotu, ktoré udržiava matka, jeho ruka so žiletkou sa približuje k hrdlu, na to ustrnie v pohybe a dobitý a mokry si líha do posteľe.

V ďalších Dohadoch dohola ostrihaný syn v prudkom slnku a v čiernom obleku kráča vedľa otca za matkinou truhlou, ktorú pohrebný sprievod odváža na cintorín. Pred spustenými železničnými rampami sa vyzuje, volá otca na pivo, ten sipí, veď si úplne ožratý, buď ticho a ľahá ho od ľudí, vie, že rampy bývajú zavreté aj polhodinu. Vyzutý sedí a počúva hlasy ľudí pred rampou, pletú sa jedny cez druhé, veľa tárania, ale aj šípy, čo strieľajú naňho, na otca i na

mŕtvu. Samovražda, hej, veď sa len trápila, chudera... Pre koho to urobila? Preňho, pre syna, chválila sa ním a potom odišiel zo školy, že spával s dekanovou ženou a vyhodili ho... Pred promóciou, vrahúň jeden... ba obaja sú vrahúni, celý po otcovi, veď je ožratý! Ona už má pokoj..., mali by ich pred súd, a čo teraz robí? že údržbára..., aleba, v bani, ba nie, v dákej redakcii...

A syn otcovi: Ak to urobila, tak len pre teba! Kriste pane, pre teba, keď si odišiel zo školy... Ako vravela, že ju budeš mať na svedomí, že poje všetky prášky na spanie... Potom otec nájde chlapa, čo im donesie pivo, syn si vyberá špinu spomedzi prstov. Rampy sa zdvihli, ale ešte treba čakať muzikantov z krčmy... A matka? Autorova či literárna? Bohvie... Kto ju priviedol do hrobu? Kto len na to čakal, že sa pomínie?

Na začiatku novely Pavla Vilikovského Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch sa jedno dievča, tuším z Anglie, pýta autora, či miluje svoju matku. „Neviem, ešte som pre ňu nič neurobil. Ešte odo mňa nič ozajstné nepotrebovala, tak ako som si to mal overiť?“ Odpoveď na ňu, tak si myslím, príde na samý koniec, ktorý je tiež koncom matkiným... Overí sa potreba niečo urobiť a je pre čitateľa problémom, či ten koniec chápať ako literárnu fikciu alebo živú realitu... Slovník spisovateľov z roku 2001 nazýva novelu „kompozične pozoruhodnou, ktorej ústredným motívom je problém matkovraždy.“

Pasáž, v ktorej vstupuje do hry matka, je dosť veľká, hoci „prípád matky“ je prerývaný a obklopaný všeličím iným „vilikovským“ – patrí doň relativizmus, polovážna vážnosť formulácií, častá ironickosť, agresivita vlastnej fantázie, kultivovaná znechutenosť, znevažovanie, skepticizmus, ilúzie a ich vyvracanie, posmešnosť, suverénnosť i sebazhadzovanie. Východiskom ku vzťahu syn – matka je uvažovanie o predčasnej smrti v detstve s volaním: „Mama moja! Mamička!“ Potom opačné volanie; matka volá syna, ale „to znamená, že ty sám už nemáš na koho zavolať.“ A „odnášaš matku do opravy k odborníkom ako rádio alebo vysávač.“ Ďalej v ambulancii s ňou. Pokojná staroba? Pri návšteve v nemocnici jej šťastné šepkanie o tom, čo jej v byte ukradli a zničili. Žaloby sestier na babku, ako nechce jesť. Ona: „Vezmi ma domov.“ Útešné klamstvá syna. Výčitky synovi; ani od neho sa nedočkala pomoci, je spriahnutý s tými, čo jej škodia. Sám s ňou domov. Kŕmenie matky, tej chvíle sa báli obaja. Dožívanie – raz už vydáva len zvuky, raz hovorí. Pomiešaná logika – dojedli, ona už vládze odpratať riady do drezu, povedala, že si zdrieme, či aj on sa nevystrie – videlo sa mu, že už spí, cítil jej prefikanosť, „tak či tak nerátala s tým, čo príde.“ Raz začal a necúvol, nechcel vyzeráť ako babrák. Doniesol veľký vankúš, chytil ho za okraje – a pritisol rukami mimo tváre, aby neboli podliatiny. Nastal rýchly prechod z tmy spánku do tmy pod vankúšom.

Keď odišla pohotovosť, s pohárom rumunského koňaku v ruke sa mu vynorila spomienka na „krátky

slnečný výjav – mama v pestrých šatách sedí na lúke a nahlas sa smeje, okolo nej sa zhrkli húsatá a ošklbávajú kvietkované okraje šiat, mama sa iba smeje, on behá po lúke s ťažkým dreveným mečom. Sú sami dvaja na veľkej lúke s húsatami, mama je mladá a šťastná.“ Vízie, v ktorých je akoby všetko, vzťah dvojice, čo bolo, čo nebolo, čo by mohlo byť v príbehu, ktorý padá na človeka i s fantáziou...

„Ak sa chcem maximálne priblížiť k matkinmu životu, k pravde o ňom, musím sa o to pokúsiť cez literatúru,“ napísala vo svojej Žene francúzska spisovateľka Annie Ernaux. Držiac sa aj tohto citátu, vytvorila skúsená prozaička a filozofka Etela Farkašová unikátnu knihu o prežitom i k smrti pracujúcom, o fyzickom i duševnom živote svojej matky. Ťažko hľadať v slovenskej próze posledného obdobia tvorcu, ktorý by sa tak vhlbil do osudu i vnútra svojej postavy, tak ich spoluprežíval, tak doloval vo všetkom v nej i okolo nej. Spájajúc jej bolesť so svojou bolesťou, svoju nespokojnosť, že napriek všetkému, čo pri matke, od nej a o nej poznala a vo fragmentoch skomponovala, nevie a nespoznala všetko z matkinho bytia i vnútorného sveta. Kniha Stalo sa (2005) je podstatným rozšírením poviedky Hodina zapadajúceho slnka (1998).

„Ak si odmyslíme malicherné spory, vychádzali sme vždy dobre,“ píše autorka. Pisateľ na svojej veľkej ploche použije lineárny čas, kým u Farkašovej „udalosti sa odohrávajú v časokruhoch, navzájom prepojených, prestupujúcich sa.“ Chudoba i predčasná smrť matky. Pociť štyroch stratených rokov, keď sa po návrate z Miškolca do Brezna musela mladučka starať o otca i o brata. Ťažkosť so slovenčinou, ale napokon po rodinnej škole dokáže v Martine vyštudovať na sociálnu pracovníčku. „Jej prepevná vôľa, ktorú obdivoval každý, kto ju poznal, sa mi zdala veľmi dlho nevyčerateľná.“ Ako veľmi ju tešila práca v poradni pre tuberkulózne deti, tak ľahko sa jej zriekla. Zaťaženosť rodinou, sebaobetavosť: najprv kvôli dcére, potom kvôli chorému otcovi, ktorý u nich dožíval.

Jej myslenie spočívalo na pevnej viere v existenciu zmyslu. JEDNO, opakované heslo, čo ju zaujalo z dcériných filozofických kníh, znamenalo pre ňu podstatu bytia, zdroj rovnováhy – niekedy ho nazývala Bohom. „Chcela mi odovzdať čosi zo svojej viery,“ pripomína dcéra. Pre tú sú nezabudnuteľné ich prechádzky v lese, skúšanie slovíčok, spokojnosť, keď sa aj matke vydarilo učenie, lebo stále po ňom túžila.

Je skoro vždy vážna. Samota jej nikdy neprekážala. Rada píše i dostáva listy. V nich si niekedy aj zafilozofovala. Žiada dcéru, aby jej preložila každý verš z Rilkeho básne, ktorú nahlas prečítala. Potom prídu zdravotné ťažkosť: slabá stabilita, mozgová príhoda, ischemická choroba srdca, cukrovka, diabetické kómy, ranky na tele. Dcéra je svedkyňa i pomocníčka. Matka odchádza niekoľko rokov, medzi tým sú „návraty“. Dcére povie: „Ber všetko tak, ako príde. Ja som zmierená.“ Ak zaplače, je to „plač dovnútra“. Zo svo-

jej samoty chcela vedieť všetko. S kým sa dcéra stretáva, čo robí, kedy príde domov. Tá ma pocíti, že sú ako zatvorené v klietke, kedy sa z nej dostanem? Keď matka znovu vyjde so svojím: „Keď ty pre mňa nikdy nemáš čas,“ neovládne sa, vykričí jej, že nemá právo, nemôže chcieť vlastniť jej život...

Ale roky predtým, raz na prechádzke, keď jej matka rozprávala o svojom detstve, „pocítila som odrazu ostrú túžbu premiešať naše časy, vrátiť ten jej späť alebo urýchliť môj tak, aby sme sa mohli my dve vo svojich dobách stretnúť.“ Na sedemnásty deň jej posledného pobytu na Krásnej Hôrke, keď ta dobehne zo svojej prednášky na fakulte so zlým tušením a s otázkou v očiach, sestra stojí pred dvermi izby, v ktorej ležala matka. Keď počuje od nej „Kedy?“, stále na ňu pozerá, vážne, sústredene a povie: „Približne pred hodinou.“ Potom dcéra drží mŕtvu za ruku, prihovára sa jej, vysvetľuje, prečo prišla neskoro, robí si

výčitky. Z okna izby vidieť miesto, kde stával ich sivý činžiak, v myslí jej ožijú spoločné prechádzky, hej, od nej zdedila ešte aj záľubu v chôdzi.

Ale je na svete aj matkina vnučka Z. V niekoľko-ročnom odchádzaní zo života jej starej matky a návratoch doňho počujeme smiech dieťaťa ďalšej generácie a krik matky filozofky „pár metrov od teba umiera stará matka, a ty sa smeješ z plného hrdla.“ Stoja proti sebe, matku skľučuje neschopnosť vysvetliť Z. svoje pocity a tá ešte chvíľu nechápavo krúti hlavou: „Nemôžeš chcieť, aby sme teraz všetci umierali.“

IVAN ČIČMANEC

Stretnutie s tichým korčuliarom

Mesačný spln nad krajinou Edvarda Muncha. Všetky štádiá bytia v jednom kotúči, všadeprítomná nemilosť bez snežnej zimy. Prechádzaš sa po vianočných uliciach tmavého mesta, kde-tu na teba zažmurkajú žiarovky ovešaných stromcov. Nie, nebudeš mať viac príležitostí na spásu, pomaly, tíško padáš do priepasti zabudnutia, dúfajúc, že peklo je iba jedným zo zlých snov biednych ľudí. Vypĺznutý Santa Claus vo výklade sa na teba škerí, akoby vedel, že ani tohto roku si si s nikým nevymenil darčeky. V podchode si mladí milenci šepkajú nezrozumiteľné slová, keď spozorujú tvoju prítomnosť, zaseknú sa ešte tuhšie do seba a skryjú si navzájom tváre, ako keby na tomto svete ešte bolo čo skrývať... Od prístavu zaduje ľadový vietor, cítiš, ako sa ti nad nosom rodí nová vráska. Klzisko na námestí stále osvetlené, no prázdne, nachádzaš iba nespočetné stopy po ustatých korčuliaroch, ktorí už zmizli zo scény sveta. Hrobové ticho v tebe aj mimo teba, na nos sa ti lepí zopár nesmých snehových vločiek. Čo je to však, žeby predsa posun? Záblesk zmyslu čohosi, čomu ty ešte nemôžeš rozumieť? Od náprotivného mantinelu sa k tebe chrptom blíži korčuliar, elegantne prekladá nohami, robí piruetu, hneď nato vysoký dvojité skok, takmer ostáva visieť vo vzduchu, keď ňa však zbadá, nasadí si masku klauna, nohy sa mu zapletú, padá na nos, vstáva, znova padá, vstáva, každá noha mu chce robiť piruetu na inú stranu... Tichučko krúži okolo klziska, rýchlo ako letmá myšlienka, tesne pred tebou sa však znova potkne a spadne ako kus olova. Keď znova vstane, spoza bielej masky s oranžovými perami skrútenými nadol sa na teba zadávajú jeho nedosiahnuteľné oči. Sotva badateľne, tak diskkrétne, ako sa dá, sa naňho usmeješ... Žeby predsa... Žeby predsa... darček? Azda tajný, nezaslúžený darček mesačného splnu?

HRDINA 21. STOROČIA O človeku, ktorý sa zmieta medzi túžbou po vznešenosti a jej naplnením

„Myslím, že ľudstvo 21. storočia, ktoré si už ani nepamätá, že sa kedysi pustilo ruky Boha, svojim prepracovaným rozumom a sebavedomím objavilo najvzdialenejší horizontálny bod – hodnotovú priepasť. Teraz buď bude padať čoraz hlbšie, alebo pokorne zdvihne hlavu a podá ruku Bohu dobrovoľne, lebo už sa cíti byť srdečným, mravným a rozumom vyspelým partnerom Stvoriteľa svojho obrazu.“

S. M.

V 21. storočí už bolo povedané azda všetko; umelecky, vedecky aj spirituálne. Avšak bez úcty k vyšším duchovným hodnotám; bez rešpektu k sebe a k blížnemu, bez úcty k životu možno toto všetko integrovať a spájať hlava-nehlava len do jedného obrovského chaosu. A pritom sa apaticky vyhovoriť na relativitu, akoby skutočné hodnoty objektívne vlastne ani neexistovali. Ako sa teda v tomto čase stať Popoluškou a začať triediť a spájať ušľachtilo? Hlboké hodnoty evidentne vyžadujú na to, aby sa k nim človek mohol priblížiť *námahu; dobrovoľnú úctu, službu, a obeť*. Možno preto zostať pasívnym?

Skôr ako sa rozhodneme vymeniť demokraciu, ktorá sa údajne neosvedčila, za napríklad absolutistickú formu, mali by sme sa zamyslieť nad tým, či vôbec to, čo nazývame „demokraciou“, skutočne demokraciou je. Azda sa zhodneme na tom, že skutočná demokracia by mala byť slobodným celkom slobodných jednotlivcov; mala by tvoriť *slobodné integrované spoločenské zriadenie slobodných integrovaných individualít*. Človek je však, ako hovorí apoštol Pavol: *telo, duša, Duch*, a v prvom rade by mal byť celistvý sám v sebe.

V čase hodnotovej krízy je však viac ako zjavné, že človeku 21. storočia k univerzálnosti chýba reálne uchopenie hlbokých duchovných hodnôt – *Lásky; Pravdy, Krásy, Dobra*. Hodnôt, zakotvených v celistvosti skutočnej *vnútornej Slobody*. Ale azda bude to až hrdina 21. storočia, kto si uvedomí, že skutočnú Slobodu, vo vnútri i navonok, dokáže v tomto storočí aktivovať len *slobodné ľudské rozhodnutie* nespútanej osobnosti. Až keď sa každý jeden človek rozhodne stať hrdinom sám a zo svojho vnútra (z Ducha) dobrovoľne prenesie vznešené maximy do svojho života a spečatí ich svojimi činmi. Vie, že ak by mu to niekto

iný nadiktoval, bol by to len krok späť. Nadiktovať si to nechá len Hodnote samej, pretože je nádherná. No chce sa o tom presvedčiť sám.

K hodnotám sa však dá prepracovať len mravnou vôľou, a nie náboženským sentimentom, ktorý je zdeformovanou podobou pravdivej viery. No aby neostali jednostranné, izolované od vonkajšieho sveta, je nevyhnutné, spájať ich s rozumom, nie však zdeformovaným kabinetným intelektualizovaním. A do tretice s umeleckou konštruktívnou tvorbou, nie však v jej zdeformovaných podobách anómii, šokov či unášaní sa v citoch a nepoddávajúc sa ekonomickej sfére. Odváži sa preto človek 21. storočia prizvať k racionalizmu a empirizmu aj mysticismus? Je to však neľahká výzva, keďže má ísť vari o skutočne prežitú mystiku, nie formálne experimentovanie, či podriaďovanie sa vôli a manipulácii iného človeka.

Človek 21. storočia si už azda uvedomuje, že by mal zmeniť smer a zo širav-dialav pozrieť sa aj nad seba; smerom Hore. Azda je už aj najvyšší čas, znova začať vhodne dopĺňať ľudstvom v dejinách analytickej spoznané tri pramene Múdrosti – z oblasti umenia, vedy a náboženstva. Má to však háčik, nesmú sa pritom prekročiť špecifické právomoci a metódy verifikácie žiadneho z nich, aby sa tak vytvorila synergetická jednota v spoločnom Duchu. Ak však chce človek zjednotiť vonkajšie s vnútorným a vytvoriť rozumnú životodarnú etickú syntézu, musí sa stať skutočne oným hrdinom. Hrdinom 21. storočia, ktorý si po detailnom rozpoznaní stromov všimne už aj celý les.

Je však otázne, či sa v tejto dobe nový hrdina vôbec objaví; v dobe pseudohodnôt, keď sa intelekt rozložil v relativizme a aj z vedy sa stal biznis s klamlivými poznatkami a konšpiráciami, kde sa baží po moci a agresivite (česť výnimkám); vo svete, kde napreduje technológia, ktorá má pomaly viac megapixelov než samotný svet, ale na úkor „technológie“ (vyspelosti) Ducha. Objaví sa hrdina, súčasník, ktorý dokáže solidarizovať s duchovnou biedou a premeniť ju?

Lenže na to, aby vedel, ako s takouto biedou naložiť, a najmä kam ju pozdvihnúť, je pravdepodobne nevyhnutné, aby sa v prvom rade poriadne rozhladol a zorientoval v *duchovnom bohatstve*. Zrelá osobnosť však azda tuší, že na vnímanie duchovnej roviny mu už akiste nepostačia len racionálne pojmy, ktoré ne-

ustále menia svoj ráz podľa súvislostí. No ak chce hrdina 21. storočia zároveň pevne stáť nohami na zemi, nesmie na ceste za Ideálmi sklŕnuť do fantazmagórií, či patologickej nereality, ani sa nesmie nevedome ponárať do podvedomia pomocou rôznych metód, techník, či prostriedkov. Avšak keďže už aj moderná veda, napríklad epigenetika, čoraz viac dokazuje, že atómy hmoty závisia od vedomia živých tvorov, hrdina tohto storočia musí odvážne odmietnuť klaňať sa hmote. Musí sa pustiť do experimentu a pokúsiť sa prepojiť hmotu s Duchom. A preto prekročiť hranice racionálneho pojmového myslenia bez toho, aby rozum a vlastnú individualitu obchádzal. Práve naopak. Hrdina si azda chce neustále zošľachťovať um spolu s citmi a mravmi či intuíciou, aby čoraz lepšie vyvažoval extrémny nerest v zlatom pravdivom strede a ukotvil sa v *Kristovských cnostiach*; napríklad v odvahe, ktorá je uprostred nerozvážnosti a zbabelstva.

Ak teda človek 21. storočia odvážne vyzýva modliť sa, odriekať si, či meditovať a kontemplovať s dôrazom na ono racionálne myslenie s prítomnosťou individuálneho vedomia (ako nás učí západný svet), a nie rozplynutie sa v nevedomej neosobnej kolektívnej blaženosti (podľa tradícií východného sveta, ktorý však aspoň takto naznačuje potrebu vertikality; transcencie), je to vari skutočne novodobý hrdina. Práve touto uvedomovanou entuziastickou (en Theo/v Bohu) cestou zlatého stredu, umne využívajúcou cnosti oboch tradícií (Západu i Východu), sa mu azda za proaktivitu vráti intímne opojenie z vln farieb a tónov večnosti; atmosféry, sféry Ducha tvoriacich život, taký hmatateľný v pravom umení.

A predsa, nie je to tak, že je človek neslobodne odsúdený na blúdenie v kruhu zrkadiel, do ktorých sa radšej priamo ani nepozrie? Hrdina 21. storočia možno zaváha, možno neraz, ale vždy vstane. Azda nájde inšpirácie aj v Pavlovom liste o Láске. A odváži sa pozrieť do zrkadla, aby sa dobrovoľne spoznal v znamení antických Delf; *Poznaj sám seba*. Aby tak zároveň mohol spoznať svet; *Svet v sebe a seba vo svete*, ako dodáva Goethe. Stáva sa tak pravdivo sebedovomým (seba-si-vedomým). Lenže v tomto storočí už nechce vidieť len nejasno. Už mu nestačí zostávať len pred zrkadlom. A preto sa ho azda pokúsi vnútorne (seba)prekročiť v znamení kresťanstva, aby sa tak znovuzrodil v Duchu.

Prekážka. Na ceste duchovnej reality sú pre neho pripravené neľahké skúšky, ktoré človek často radšej vzdáva. Dokonca aj vo chvíli, keď má ku prekročeniu najbližšie, a to aj napriek tomu, že už možno o svojom Duchu aj vie. V kríze utrpenia je asi nemožné premôcť draka; prekonať svoj tieň bez ozajstného zatúženia a prosby o *Milosť*, bez onej *Múdrosti*, *Pokory* a *Úcty*. Takýto hrdina nechce byť Bohom opustený.

Azda chce pokročiť na ceste ešte ďalej. Načerpá silu z prežitej Milosti a pokúsi sa hrdinsky zdolať nástrahy pohodlnosti, hrabivosti, strachu, ba aj falošnej skromnosti (či je vôbec hoden tejto cesty). Identifi-

koval totiž slabiny zneužívania posvätných pojmov, akým je napríklad „pokora“, ktorá na nesprávnom mieste v peknom šate tiež zvädza hrdinu od Ideálov.

Hrdina 21. storočia tuší, že prosba o odpustenie a milosť očistenia (katarzia) nemôže byť naplnená pri neustávajúcom konaní nezodpovedných činov. Keď ich ani len nerozpozná (anagnoriza), aby ich vôbec mohol premieňať, transformovať na zrelé činy; plody ušľachtilej hrdinskej práce. No nevzdáva sa. Verí si. Vie, že má v sebe silu od Boha, preto sa dokáže slobodne rozhodnúť a vyvinúť v sebe toľkú mravnú silu, aby jeho myšlienky a slová neboli v rozpore s činmi. Musí to však dokázať aj v najťažších krízových skúškach.

Vie, že nikdy nesmie prestať prepájať a overovať vnútorné s vonkajším. Preto azda neustále trénuje rozpoznávanie príčin a súvislostí. Pestuje spoznané cnosti, ako napríklad *Múdrost*, *Spravodlivosť*, *Obratnosť*, *Odvahu* či *Trpezlivosť*, *Vytrvalosť*, *Sústredenie* sa. Aby sa okrem racionálno-lineárnej logickej kauzality mohol spoľahnúť aj na analogicko-vertikálne myslenie, kde príčiny a dôsledky súvislostí nadobúdajú význam až z odstupu (času). Aj keby hrdina neprišiel na svoju najväčšiu slabosť sám, ale upozornil by ho na ňu jeho blížny, a dokonca by ho tým postavil zoči-voči smrti, hrdina by mal prebrať za rozpoznané príčiny svoj podiel zodpovednosti s patričnými následkami. Hoci sa možno potom bude cítiť zaviazaný, pravdepodobne sa pokúsi s vďakou oslobodiť od pomoci blížneho, keďže si azda čoraz viac uvedomuje, že východiskom z akejkolvek závislosti je len *Láska*.

Človek sa, zdá sa, stáva či nestáva hrdinom tohto storočia na základe využitia vlastnej miery odvahy a nadobudnutého stupňa vnútornej slobody. Podľa týchto kvalít totiž dokáže rozpoznať, pomenovať a zanechať blúdenie v kruhu zrkadiel a vybrať sa na púť po špirále, a to smerom Hore. Hoci aj smer dolu; do rokliny, je v súčasnosti veľkým lákadlom. Veď roklina manipulácie a zneužívania je v časoch rozštiepenia osobnosti a rozkladu globálnej spoločnosti, dožívajúcej v egu skostnatenú descartovskú paradigmatu, veľmi lákavá. Ako pre „obeť“, tak aj pre „vinníka“. Hrdina azda odmietne nevedomé vlečenie sa v záprahu mámvivým neznámom, čo unáša do priepasti, aby radšej nadviazal *spoluprácu so Stvoriteľom*, s Múzami a prebránim zodpovednosti za plody duše sám si nastolil *nadosobnú vládu v krajine svojho Ja*. Je hrdinom, čo sa nechce ľakať samého seba, chce sa spoznať a znovuzrodiť z Ducha, pretože sa tak dobrovoľne rozhodol. A preto, že vie, že ako človek má šancu. Verí tomu, a chce si to svojimi činmi aj overiť.

Progresívny hrdina 21. storočia si azda váži aj minulosť. Dokáže na ňu umne, živo a inovatívne nadväzovať. Pozná a váži si tradíciu svojich dejateľov, ktorí vo svojej tvorbe zanechali odkaz potreby zrodienia Nového človeka. A povedané s Ľudovítom Štúrom, ktorého 200. výročie oslavujeme: „*Objavilo sa vari od vzniku kresťanstva niečo lepšie, dokonalejšie a čistejšie, ako je ľudský vzťah k Bohu a ku všetkým jeho blíž-*

nym...?“

Nový človek, zrodený z Ducha, hrdina 21. storočia, musí, teda, podstúpiť aj ďalší krok; musí sa naučiť premieňať celistvú Múdroseť na Novozákonnú Lásku. Bezpodmienečnú Lásku; *Agapé*, ktorá prekonáva smrť, bolesť i zlo. Celistvá Múdroseť však už v sebe zahŕňa onen zahájený boj hrdinu s drakom; s rozpoznanými automatizmami, so svojimi nevhodnými návykmi, ktoré mu život (často aj vďaka „nepriateľom“) neustále vyjavuje v rôznych situáciách. Ako aj odvahu odmietat' nezrelé, no stále aktuálne paradigmy typu: *vybráva najsilnejší, najprispôsobivejší, najbohatší, atď.* Takúto ušľachtilú Múdroseť v myšlienkach, slovách a činoch musí navyše zaobaliť Láskou. Láskou k Bohu, sebe i blížnemu.

A teda, hrdina, ktorý naplno prežil neľahké stupne mystickej cesty, musí v sebe prekonať túžbu rozplynúť sa v bezpodmienečnej Láске (Agapé), ktorú precítil ako nadživotný bonus počas vlastnej premeny (1. Kristovo prikázanie Lásky), aby sa tak mohol vrátiť ku svojej identite. Aby sa v Láске zdokonaľoval aj na Zemi; aby podporoval, súcitol a držal palce všetkým (2. Kristovo prikázanie Lásky). A to čerpajúc silu z Prameňa, na ktorý už vari nikdy nedokáže zabudnúť. Nový život Nového hrdinu 21. storočia sa tak môže začať odrážať nielen v jeho Duchovných plodoch (vlastná premena), ale aj v plodoch duše (ľudské poslanie), a tela (deti).

Hrdina musí, zdá sa, uskutočniť vznešenú „alchýmiu“. Premenu, ktorú by azda malo pripomínať aj skutočné pravé umenie, veda i náboženstvo. Zamerané na hodnoty, a nie na šoky. Prekračujúc hranice aj vertikálne, smerom Hore, k Bohu; Múzam a Ideálom, a nielen horizontálne, či upadajúc dole, poddávajúc sa egu. Hrdina 21. storočia je hrdinom aj preto, že sa vari odváži napojiť svoju imagináciu nielen na kolektívne nevedomie, či pozemské myšlienky a vzorce, ale vedome ju zacieli na Ducha. Nech už sa pohybuje v akejkolvek sfére svojho životného poslania, verí, že nielen náboženstvo, ale aj pravé umenie a následne i veda má výsadu a schopnosť vnímať duchovnú zušľachťujúcu realitu, ku ktorej sa však človek môže, ale nemusí prihlásiť. Je to slobodná voľba. S adekvátnymi následkami.

Úlohou hrdinu 21. storočia je, ako sa zdá, dobrovoľne prekonať skepsu a získať odstup od manipulatívnych informácií, naučiť sa rozlíšiť skutočné umenie, ale aj vedu a spiritualitu od ľubovoľných výtvorov a odvážne zdolávať vlastné neľahké individuálne úskalia na ceste k sprostredkovaniu skutočných Pravzorov. Vznešená premena je preto aj akousi výzvou človeku, tvorcovi s potenciálom transgresie, aby sa vynasnažil konečne opäť chopiť vznešenej výzvy umenia – *ukázať cnosti jej krásu*, ako vraví Shakespeare, teda prihlásiť sa aj k duchovným Ideálom, skutočným Múzam, ktoré ho za to môžu zušľachtiť. Aby Zhora, z pozície Ducha, v ktorom sa azda dostatočne zorientoval, dokázal ovládať svoje skrotené ego. Aby ľudským Duchom ego prekonal a zanechal zneuží-

vanie svojej rozumnej a sebedomej duše na krátkozraký materiálny egocentrizmus.

Hrdina 21. storočia sa teda usiluje byť dostatočne cnostný, aby sa osmelil potriediť vo svojom vnútri to, čo treba oslobodiť, čo na oči vysadiť a čo navždy odstrániť. Zároveň zušľachtenou schopnosťou samostatného mravného úsudku môže potvrdzovať skrotenie svojich zmyslov, ovládnutie rácia, a to do tretice v súlade s pravdivo vyvinutou intuíciou; resp. inšpiráciou (in Spiritus/v Duchu), ktorej obrazy dokáže aj opravdivo zhmotňovať. Verí, že rozumná ľudská bytosť, očistená, skutočne pozdvihnutá a naplnená Duchom, sa azda smie pokúsiť Krásu následne zniesť, zhmotniť a prežiť na Zemi. Chce to na svojom živote verifikovať. A tak sa zrelý ušľachtilý duchovný čin v rámci jeho poslania môže stať radostnou vďakou za prežitú a rozumom uchopenú katarziu.

Hrdina 21. storočia, ktorý sa mysticky ocitol azda až na hrane života a smrti, istotne spoznal, že *pretať bludný kruh je nebezpečné*. Možno ešte viac, ako zotrvanie v nevedomom točení sa v ňom. Zistil, že aj *zvoďdy špirály smerom dole sú veľmi lákavé*. Podobne ako ho láka túžba rozplynúť sa v Ideáloch na opačnej strane. Hrdina je preto hrdinom, lebo prekážky prekonáva. Človek s potenciálom transgresie objavuje teda na odvážnej ceste ku skutočným Pravzorom, k duchovným Ideálom výzvy, ako: *Vlastnú Túžbu, Bdelosť, Zjednocovanie myšlienok, slov i činov*, neustále vnútorné *Sebaspytovanie*, neustálu tvorivú *Premenu chýb na ušľachtilé skutky*, a teda neprestajné *Sebazdokonaľovanie*. Verí, že ak úlohy splní, získa vytúženú *Milosť, Požehnanie a Zošľachtenie*.

V živote, v tvorbe; či už v umení, vede alebo náboženstve to vyžaduje od hrdinu *schopnosť nezabudnúť na Zdroj Inšpirácie, otestovať si zručnosť nerozmieňať Múzy na šoky, overiť si mravnú vôľu na pozdvižovanie nielen seba, ale aj blížneho*, až po hranicu, kým to hrdina *prestane pociťovať ako obeť*. Verí a dúfa, že azda potom sa budú môcť zrodiť Veľké diela, *dôstojné plody rozpoznaných talentov*, ktoré poslúžia nielen *radosti a úlobe tvorcu*, ale stanú sa predovšetkým prejavom *vďaky a oslavy Ducha dôstojného človeka*.

Hrdina 21. storočia dúfa, že ak sa spoja takéto zrelé individuality, ktoré na svojej vlastnej ceste pocítili Božiu milosť a lásku, a ktorí Krásu Cnosti skutočne uvideli a prežili, pretože vynaložili značnú námahu, že ak sa im podarí vzájomne prepojiť kvality ľudského poznania z rozličných ľudských oblastí, budú sa azda môcť pokúsiť vytvoriť vznešený kolektívny opus sveta, ktorý vybudujú na pravých Hodnotách v spoločnom Duchu. Pokúsia sa *znovuvrátením očisťovania duše a budovaním Božského Ideálu* inšpirovať azda aj ďalších. Takíto hrdinovia 21. storočia sa však nesmú ľakať vlastných chýb a svoj zrod z Ducha musia neustále dokazovať ušľachtilými činmi a kvalitou svojho života, čo zároveň poslúži ako skúška správnosti.

Avšak hrdinu 21. storočia nikdy nedonútime ko-

nať v intenciách duchovných Ideálov z povinnosti. Urobí to len z prežitej túžby a očarením bezpodmienečnou láskou – Agapé. A preto pokorne dvíha hlavu a podáva ruku Bohu dobrovoľne, lebo už sa cíti byť srdečným, mravným a rozumom vyspelým partne-

rom Stvoriteľa svojho obrazu. Neustáva, aj keby bol jediný. Azda.

ZUZANA FABIANOVÁ

Priznania

UPOMIENKA Z JESENNÉHO LESA

Šťavy zeme a šťavy stromov,
vzduch plný kokteilu z tlejúceho lístia

Napi sa, nazbieraj silu!
Budeš ju potrebovať...
Veď aj tvoja jeseň
sa už na teba pýta

Poobjímaj kmene,
poláskaj zvráskavenú kôru
tak, ako vnúčatá hladia
naše suché, žilnaté ruky

Spriateľ sa s padajúcim lístím,
aby si aj ty na kraji svojho času
vedela padnúť
tak ľahko,
tak pokojne,
tak graciózne

NA CESTE

Už si hľadela
do všetkých tvárí vlastnej hlúposti?
Už si si kolená do krvi otlkla

na púti sebapoznania?

Už si podošvy v bludisku svojho vnútra
na prach zodrala?

Už si oblude odťala všetky hlavy
chrliace z papule ohne sebaklamu?

Už si balvan sebaúcty vytisla až ta,
odkiaľ sa hádam nikdy neskotúľa?

Už si aj pobožkala ropuchu
vediac, že princ z nej nebude?

Len nečakaj dáky vavrínový veniec –
veď si s tou svojou šedivejúcou hlavou
na cestu k sebe
ešte ani poriadne nevykročila!

OTÁZKA

Čo už,
keď všetky deti prebočia,
prach je utretý,
šálky spratané,
veľké prázdno
vzorne naukladané v poličkách?

Dokážeš ešte
pozbierať odvahu,
odtisnúť balvan
a nechať vytrysknúť
ten
tenký
pramienok
slov,

čo sa potkýna
zaprášenými záhybmi duše
a možno vyschne skôr,
než vyjde na povrch?

SÚ TAKÉ DNI

Sú také dni.
Opona zametá dno vedomia,
závora zmyslov na doraz,
hlava – zvukotesná komora,
kúdelí sa v nej iba vzduch

Celú večnosť sa potkýnam
suchým kamenným potokom dňa,
aj srdce bije nakríž s rytmom verša,
nádych zaseknutý uprostred slova

Vyprahnutá do poslednej slabiky
čakám, až to žabu na prameni zunuje,
až vyschnutým korytom preklánu
prvé kvapky,
až to v diaľke zahučí vodopádom

Vtedy sa konečne
v papierovej lodičke
priplaví ku mne báseň

ČAS

Po šmykľavke stebľa trávy
zviezli sa k sebe dve lienky,
náhle splynuli v bodkovanom objatí
a uleteli na svadobnú cestu

Pre mňa len dve mihnutia viečkami
Ľudské plynutie času stíšené na minimum

A v tom bezčasií
sa možno niekde čierny trpaslík
práve oženil s krásnou supernovou

Ako sa len vyznať v serpentínach času?
Pre istotu vrhnem pohľad
na môj digitálny budík
Je stále pol tretej...

MLČANIE

Roky ma dobehli...
čoraz viac mlčím do seba.
Ucho načúva, a ja onemievam,
odpájam sa od sveta

Tak málo je slov,
čo treba naozaj vysloviť!

Tie ostatné si hýčkam vnútri,
starostlivo ich presýpam cez sitko
výstižnosti
obsažnosti
zmysluplnosti
užitočnosti

Niektoré navždy zamknem pod jazyk,
niektoré len tak vydýchnem
a iné zasa zabalím do úsmevu, do slzy.
Najvýrečnejšie sú schované v dotykoch,
najcennejšie tie ticho ležiace na papieri

JE AMERICKÝ NÁBOŽENSKÝ MAINSTREAM EXOTIKOU, ALEBO KONEČNÝM DOMOVOM MÁRNOTRATNÉHO AMERIČANA?

Nie je to prvý raz, čo sa český literárny historik Martin C. Putna (1968) podujal pomocou súdobej literatúry preskúmať nejaký spoločenský či historický fenomén. V knihe *Obrazy z kultúrnych dejín americkej religiozity* (Praha: Vyšehrad, 2010) sa na 333 stranách venuje americkej religiozite a jej reflexii v umeleckej, hlavne literárnej tvorbe vybraných predstaviteľov nového kontinentu. Náboženské dejiny Ameriky sú v tomto projekte vykladané a interpretované cez prizmu kultúrnych a literárnych dejín USA. Takto postavený projekt umožňuje nielen predstaviť jednotlivé náboženské prúdy na jednej strane a americkú literárnu tvorbu na strane druhej, ale hlavne ponúka vhlad do ich vzájomnej interakcie a dialógu, ktorý vlastne vytváral a stále tvorí kultúrne dejiny americkej religiozity. Keďže v dnešnom globálnom svete je materská európska kultúra a religiozita stále viac a viac vystavená vplyvom jej americkej dcéry, je poznanie kultúry a religiozity *Made in the USA* nevyhnutné pre každého kultúrneho Európana.

Je zrejme, že takto široko postavená téma vyžaduje nutne značné limitácie. Americká náboženská scéna je natoľko rôznorodá a mnohofarebná, že jej komplexná charakteristika pomocou literárneho diela by určite nadobudla rozmery viacväzkovej encyklopédie s čitateľnosťou blízkou nule. Preto autor vyberá 18 reprezentatívnych obrazov, v ktorých ponúka základnú charakteristiku toho najdôležitejšieho v americkej religiozite. Obdobná selekcia je potrebná aj v prípade literárnych diel, ktoré jednotlivé náboženstvá či denominácie dokresľujú. Aj v tomto prípade autor predstavuje iba niekoľko tzv. erbových kultúrnych diel, hlavne literárnych, ktoré reflektujú predmetné náboženstvo. Knihu vhodne dopĺňa obrazová príloha s fotografiami kľúčových miest jednotlivých náboženstiev. Kniha je štandardne ukončená záverom, referenciami na literárne a iné zdroje, impozantným zoznamom použitej literatúry a registrom.

A ktoré náboženstvá či denominácie patria do vybranej 18-čky Martina Putnu? Kniha začína obrazom puritánov, ktorí v prvej polovici 17. stor. ako disidenti anglikánskej cirkvi zakladajú v novej zemi duchovne vzorové a morálne čisté komunity. Rigorózne viditeľná svätosť v každodennom konaní, striktné oddelenie od skazeného zvyšku sveta a pozitívna akti-

vita, ktorou puritán premáha neustály strach, že môže vypadnúť z Božej milosti, tieto fenomény tvoria tzv. puritánsky impulz, ktorý je viditeľne, či podprahovo prítomný aj v dnešnej americkej spoločnosti. Jeho súčasťou je aj snaha o ovládnutie verejného priestoru, o diktovanie, ako majú ľudia žiť, aby neprivilovali na seba Boží trest. Tento impulz permanentne štiepi a polarizuje americkú spoločnosť. Na pozitívnej strane tento „hlas volajúceho na púšti“ vyzýva k neustálej duchovnej obnove a životu podľa kresťanských noriem. Na druhej strane sa stáva metaforou pre život, ktorý je proti prirodzenosti, zošnurovaný rigoróznymi pravidlami, zasmušilý a bez radosti.

Opačný impulz podľa Putnu predstavuje hnutie kvakerov a ich zbožnosť (Obraz IV.). Aj keď vyšli z puritánov, predstavitelia tohto náboženského smeru odmietajú hierarchiu, a dávajú dôraz na osobné individuálne osvietenie. Títo protestantskí mystici bez akejkoľvek liturgie mlčky sedia na spoločných zhromaždeniach a poslušne čakajú, kým niekoho neosloví Duch. To osvietenie sa niekedy prejaví triaškou, z čoho pochádza aj ich pôvodne posmešný názov (to quake = triasť sa). Osvietený preruší ticho a prehovorí k zhromaždeným. Táto nepočetná komunita individuálnych nositeľov svetla nemá politické ambície zošnurovať svet teokraciou. Dôraz sa kladie na vlastné budovanie, vlastnú duchovnú cestu. Extrémnym prípadom kvakerského impulzu sú tzv. shakeri (Obraz X.), ktorí dodržiavali celibát a zdôrazňovali jednoduchosť. Žili oddelene a Putna ich komunitu hodnotí, ako vynorenie sa rehoľného života na pokraji protestantského sveta (151).

Tretí dôležitý impulz americkej religiozity sa podľa Putnu nachádza v dnešnej episkopálnej cirkvi. Táto vznikla z pôvodnej štátnej anglikánskej cirkvi, ktorá stratila kráľovu kuratelú po vyhlásení americkej nezávislosti od Anglicka v druhej polovici 18. stor. Vplyvom anglokatolíckeho hnutia sa neskoršie posunula viac k spoločným katolíckym koreňom, vyznávajúc napr. nevyhnutnosť apoštolskej sukcesie, či potrebu zachovania tradície, samozrejme, katolíckych bohoslužobných foriem. Na druhej strane je episkopálna cirkev otvorená liberálnym prúdom, o čom svedčí aj fakt, že táto cirkev ako prvá vysvätila v roku 2003 homosexuálneho biskupa. Ten spomínaný „episkopálny impulz“ spočíva podľa Putnu v

balansovaní medzi ritualizmom a modernizmom, či moralizmom a liberalizmom. Episkopalizmus je vlastne „via media“ či zlatá stredná cesta i keď Putna ho vníma len ako alternatívny katolicizmus, ktorý prežíva len vďaka nedostatkom materskej, katolíckej cirkvi (str. 141-142).

Práve katolíckej cirkvi venuje Putna až tri obrazy (Rímsko-katolícki budovatelia (Obraz II.); španielski katolíci (Obraz VII.); a katolícki reformátori a reštaurátori (Obraz XVI.). Je to prekvapivo štedrá porcia, keďže príslušníci rímsko-katolíckej cirkvi tvoria zhruba len päťtinu všetkých Američanov. Katolicizmus ako menšinový prúd v Amerike začal v 17. stor. ako ekumenický, pragmatický a laický projekt, ktorý sa vyznačoval kongregacionálnou štruktúrou a len vágnym napojením na vatikánsku hierarchiu. Až neskoršie vlny prisťahovalcov (v 19. stor. katolíci z Írska, Talianska, a Poľska; a v 20. stor. hispánski katolíci z Južnej Ameriky) priniesli ľudovú, klerikálnu a devocionálnu zbožnosť plnú púť a ružencov. Tento prúd posunul katolicizmus v Amerike paradoxne do polohy neamerického náboženstva, ktoré podliehalo vonkajšej autorite Vatikánu s nedemokratickou hierarchickou štruktúrou a nepragmatickým dôrazom na citové prežívanie viery. Tieto dva prúdy katolicizmu, reformačný a reštauračný, existujú paralelne vedľa seba bez očividnej perspektívy budúceho zjednotenia.

Ďalšie náboženské prúdy, aj keď sa dostali do Putnovej antológie, nemajú podľa neho charakter permanentného impulzu v americkej náboženskej kultúre. O tejto klasifikácii sa dá siahodlho polemizovať, avšak mormóni by si zaslúžili nielen samostatný obraz (Obraz XII.), ale aj impulz. Ako produkt prebudeneckého hnutia, mormónske náboženstvo založil farmársky chlapec Joseph Smith na základe zjavne vymysleného príbehu. Kým sa mormóni priečili americkým demokratickým pravidlám (mnohoženstvo a pod.), boli štátom prenasledovaní. Keď sa však dokázali prejaviť ako americkí vlastenci, ktorí ctia demokraciu a monogamiu, mohli sa slobodne rozvíjať. Príbeh mormónov predstavuje jeden podstatný impulz náboženskej scény Ameriky a aj dnešnej Európy: človek či komunita môže verejne vyznávať a praktizovať vieru v čokoľvek, ak dodrží pravidlá demokracie a ústavu. Či už sú to čarodějnice a ctiteľky rôznych bohýň (Obraz V.), vyznávači všeobecného transcendentizmu a prírodných síl (Obraz XII.), alebo hlásatelia dokonalého amerického pozemského sna, v ktorom odhodlanie spolu s modernými technológiami zvíťazia nad neúspechom, bolesťou a smrťou (Obraz XIV.).

V jednom z ďalších obrazov sa Putna venuje evangelikálom a fundamentalistom (Obraz VI.). Toto hnutie je vlastne produktom už spomínaného puritánskeho impulzu, ktorý sa historicky zhmotnil v troch prebudeniach. Ohniví kazatelia ako Jonathan Edwards nástojili na viditeľnom osobnom obrátení svojich poslucháčov, ktorí verejne oľutujú hriechy

a zároveň vyznajú Ježiša ako svojho osobného Spasiteľa. Toto „hnutie“ zdola zväčša nepotrebovalo zložité teologické konštrukcie, vystačilo si zo základnými pojmami ako hriech, milosť a spasenie. Na tejto prebudeneckej vlne sa viezli a štatisticky zmohutneli baptisti, metodisti, ale aj čierni evangelikáli a hľadači čierneho náboženstva (Obraz VIII.). Moderným klonom prebudeneckého hnutia sú televanjelisti (Obraz XVIII.), ktorí v boji s hriechom využívajú moderné masmédiá. Témami sú podobní katolíckej pravici a ich kázne sa sústreďujú hlavne na otázku potratov, homosexuality a hrozby islamu.

V našom predposlednom koši ešte ostali unitári (Obraz XIII.) s ich snahou o jednotné, unifikované náboženstvo, pod krídla ktorého by sa zmestili všetky náboženstvá sveta. Z podobného súdka sú osvietenici a slobodomurári (Obraz XI.) s ich deistickým Bohom hodinárom, ktorý raz a navždy zostrojil a nastavil svet a ostatné je už na našom osvietenom rozume. Americké osvietenstvo, na rozdiel od francúzskeho, pozitívne hodnotilo náboženstvo, ale v intenciách vlády rozumu, oddelilo podľa návrhu otca Jeffersona náboženstvo od štátu a zabezpečilo všetkým náboženstvám rovnaké podmienky.

Osobitnú a tým aj poslednú skupinu tvoria židia (Obraz III.), indiáni (Obraz XV.) a beatnici, budhisti a predstavitelia New Age (Obraz XVII.). Židia sú prirodzenou súčasťou amerického náboženského portfólia na rozdiel od štátov strednej Európy, ktoré sa židovskej komunity zbavili dobrovoľne či pod nátlakom; smutne známym holokaustom. Americké židovstvo, tak ako všade inde, osciluje medzi liberálnou a fundamentalistickou platformou. Náboženstvo pôvodných indiánov zase ponúka alternatívny zdroj duchovnosti, rozplynutie sa v bezčasovosti a naddejinnosti. Jeho súčasťou je aj dnes populárny návrat k prírode, keďže indiánska zbožnosť je spojená s prírodnými silami. Beatnici ponúkajú moderný koktejl, ktorého základom je východná tichá budhistická spiritualita, okorenená hlučnými drogami, voľným sexom a alkoholom. Takto vlastne ilustrujú obraz americkej spirituality, kde sa miešajú prvky aj zdanlivo nemiešateľné.

Je vôbec možné nájsť v tejto americkej rôznorodosti nejaké zovšeobecňujúce princípy či fenomény. Putna ponúka niekoľko takýchto fenoménov v závere svojej knihy. V prvom rade spomína princíp večnej disidencie, ktorý vedie k neustálemu štiepeniu, ktorý sa nakoniec aj tak rozplynie v absurdne, lebo všetko je možné. Následne spomína puritánsky, resp. kvakerský impulz, ktoré sme opísali v predchádzajúcich riadkoch. Za dôležité považuje aj dôraz na osobnú náboženskú skúsenosť, oslabovanie vieroučných postojov, tak ako to formuluje sociológ Wolfe. Nakoniec sa prikláňa k anglikánskemu impulzu ako zlatej strednej ceste, ktorá je vlastne veľmi úzkou cestou či tesnou bránou (Mt 7,13-14), keďže americká religiozita, tak ako ju prezentuje Putna, má tendenciu pohybovať sa v extrémnych polohách. Tak sa

vlastne episkopálna cirkev ako mainstream stáva exotikou a konečným domovom vyčerpaného nábožensky založeného Američana. Potom, ako slobodne oprobaval veľa náboženstiev a denominácií, nakoniec zhodnotiac svoje náboženské skúsenosti, spochínie v lone anglikánskej, avšak skoro katolíckej cirkvi. Parafrazujúc Augustína: „Nespokojné je moje srdce, kým nespočinie v Tebe.“

So závermi Martina C. Putna v jeho inšpirujúcej a brilantne napísanej knihe možno spokojne súhlasiť, ale len po zmienku o anglikánskom impulze ako zlatej strednej ceste. Podľa môjho názoru je tá zlatá stredná cesta v americkej religiozite omnoho širšia, ako ju prezentuje Martin C. Putna. Zahŕňa nielen anglikánsku cirkev, ale aj protestantské cirkvi; ako baptistov, metodistov, luteránov či evangelikálov, voľné cirkvi (tzv. free churches) bez naviazanosti na nejakú historickú konfesiu a samozrejme aj katolíkov. V každej konfesii sa nájdu nejaké komunity, ktoré uletia do extrému, ale väčšinou sú predstavitelia týchto denominácií v strednom prúde. Už aj denominácie, ktoré boli v počiatkoch antiintelektuálne a antidogmatické a viezli sa na prebudeneckej vlne, majú svoju teológiu, svoje semináre a venujú sa pozitívnej biblickej a historickej vede. Je jasné, že úletov a extrémov je omnoho viac ako v Európe, ale aj stredný prúd je omnoho širší a mohutnejší, ako ho vykresľuje Martin C. Putna.

Tesnosť stredného prúdu v Putnovom obraze je dôsledkom aj jeho prílišného dôrazu na extrémne náboženské prúdy a opomenutie niektorých mainstreamových denominácií. Napr. luteránske cirkvi, so svojím impulzom ospravedlňujúcej milosti a vnímaním každého ľudského povolania ako nástroja na šírenie evanjelia, nenašli miesto v autorovej antológii. Aj keď luteránske cirkvi štatisticky neokupujú miesto na stupienkoch víťazov, sú určite početnejšie, a dovoľm si povedať, aj vplyvnejšie než napr. mormóni, shakeri, beatníci a pod. Je jasné, že v takto stanovenom projekte nebolo možné učiniť všetkým denomináciám zadosť. Avšak vynechaním mainstreamových denominácií ich nahradením ex-

trémnejšími náboženstvami sa celkový obraz americkej religiozity vyosil mimo stred. Autor bol v tomto ohľade „americkejší než sama Amerika.“

Na záver ešte pár poznámok k Putnovej téze o anglikánskom impulze ako konečnom domove márnotrátneho Američana. Teoreticky je to možné pochopiť tak, že aj iné, neanglikánske denominácie, ak prijmú tzv. anglikánsky impulz ako svoj *modus operandi*, môžu sa stať stredným prúdom, a tým aj konečným domovom nábožensky založeného Američana. Prakticky si ale neviem predstaviť, akú hlbokú liturgickú a teologickú tradíciu môžu priniesť do debaty napr. evangelikálne cirkvi a im podobné, aby v porovnaní s katolíckou či anglikánskou cirkvou nevyzerali ako chudobní príbuzní. Ešte tak luteráni by aj čosi mohli, ale v porovnaní s historickejšími cirkvami by aj tak ťahali za kratší koniec. Takže anglikánsky impulz ako *modus operandi* sa vlastne redukuje na anglikánsku cirkev v jej americkej podobe súžitia tradicionalizmu a liberalizmu. Teoreticky by to mohla byť aj rímsko-katolícka cirkev ako nositeľka anglikánskeho impulzu. Veď jej napr. liturgické bohatstvo je historicky neprekonateľné. Avšak aj podľa záverov nedávnej synody o rodine, liberalizmus, ako si ho predstavuje Martin C. Putna, rímsko-katolíckej cirkvi v blízkej budúcnosti nehrozí. Je značne otáznne, či hybrid tradicionalizmu a liberalizmu je budúcnosťou kresťanstva v Amerike. História je plná nečakaných zvrátov, ale vývoj početnosti členskej základne anglikánskej cirkvi v Amerike nedáva veľa nádeje na tento konkrétny zvrät.

PRI ODHALENÍ PAMÄTNEJ TABULE DR. JÁNA VANOVIČA

V histórii nášho národa sú viaceré oblasti, ktoré dosiaľ osobitný výskum akosi obchádzal. Patrí k nim aj oblasť advokácie a jej predstaviteľov. Jedným z nich bol aj martinský advokát Ján Vanovič. Pochádzal zo starého turčianskeho zemianskeho rodu. Jeho predok Draško získal v 13. storočí donáciu na územie dnešných Dražkoviec, a stal sa zakladateľom viacerých rodov – Dražkovských (Draškóciovcov, resp. Draskóczyovcov), Krasnecovcov, Ceperovcov a ďalších. Tieto rody sa ďalej delili na viaceré vetvy a zdá sa, že aj Vanovičovci boli už v prvej polovici 18. storočia rozdelení na dve vetvy a ich kúria na dve polovice. Presné vzájomné genealogické spojenie oboch vetiev zatiaľ s istotou nepoznáme, no zdá sa, že zakladateľom jednej bol Adam a zakladateľom druhej Gabriel (1673? – 1730) Vanovičovci.

Ján Vanovič sa narodil 24. 12. 1856 v rodine Petra Vanoviča pochádzajúceho z Gabrielovej vetvy rodu. Jánov otec bol ženatý dvakrát, po smrti prvej manželky Anny, rod. Jesenskej, sa v januári 1855 oženil s Teréziou Jesenskou, pochádzajúcou z vetvy s prívlastkom Gašparé, sestrou martinského advokáta a národného pracovníka Jána Jesenského Gašparé (1825 – 1889). Ján Vanovič bol najstarším synom a narodilo sa mu ešte šesť súrodencov, no dospelého veku sa dožili len Jozefína, vydatá Tomčániová, (1860 – 1931) a Ľudovít (1878 – 1949), ktorý sa ako bankový úradník a národnokultúrny pracovník usadil tiež v Martine.

Ján, ako bolo vtedy zvykom, prešiel viacerými strednými školami. Z Martina ho rodičia poslali na gymnázium do Lučenca, no po dvoch rokoch sa vrátil do Martina, aby tu v rokoch 1869 – 1871 navštevoval nižšie slovenské evanjelické patronátne gymnázium, v školskom roku 1871/72 pokračoval na zjednotenom protestantskom gymnázium v Rimavskej Sobotě a zmaturoval na vyššom slovenskom evanjelickom gymnázium v Revúcej, kde študoval v rokoch 1872 – 1874. Patril k posledným maturantom tejto školy, ktorú po maturite jeho ročníka z politických dôvodov rozpustili. Právnické vzdelanie získal na Právnickej akadémii v Bratislave a na univerzite v Budapešti, kde v roku 1886 dosiahol doktorát.

Od roku 1880 pôsobil ako advokátsky koncipient, najprv u svojho ujca Jána Jesenského v Martine, potom v Malackách a v Temešvári. V roku 1886 si v Martine otvoril vlastnú advokátsku kanceláriu. O klien-

tov pravdepodobne nemal núdzu, riešil najmä množstvo bežných majetkových sporov obyvateľov Martina a Turca, o čom svedčí aj zachovaná priateľská korešpondencia s bansko-bystrickým advokátom Andrejom Hanzlíkom.

V Martine sa hneď po príchode horlivo zapájal aj do národného a politického života. Spočiatku len zo záujmu navštevoval zasadnutia župného výboru, no v roku 1896 sa stal jeho virilným členom. Pamätníci spomínali, že nebolo azda jediného zasadnutia, na ktorom by sa nebol prihlásil o slovo, a to vždy na obranu národných záujmov. Vynikal mohutnou postavou a stal sa povestným svojim rečníckym talentom. Patril k významným činiteľom Slovenskej národnej strany, od roku 1895 bol členom ústredného výboru a neskôr podpredsedom. Pred rokom 1918 zvolával a viedol ľudové zhromaždenia a zapájal sa do kampaní národných kandidátov pred voľbami do uhorského snemu. Osobitne propagoval spoluprácu s Rumunmi a Srbmi, v roku 1893 vystúpil s Milošom Štefanovičom ako obhajca rumunských národovcov súdených v politickom tzv. „Memorandovom procese“, v roku 1895 patril k spoluorganizátorom Kongresu nemaďarských národností v Uhorsku a v januári 1898 sa zúčastnil na konferencii predstaviteľov aliancie národností v Uhorsku.

Ďalšiu platformu, na ktorej mohol ešte pred vznikom Československej republiky vystupovať na obranu národných práv, mu poskytla evanjelická cirkev. Pôsobil vo funkcii dozorca viacerých cirkevných zborov, od roku 1890 v Sučanoch, od roku 1896 v Martine a v roku 1918 ho do takejto funkcie zvolili aj v Háji. Keď sa v roku 1901 z taktických dôvodov vzdal funkcie dozorca Turčianskeho seniorátu Matúš Dula, stal sa jeho nástupcom. Národné záujmy neohrozene bránil už na synode v roku 1891, neskôr na ďalších zhromaždeniach cirkevných orgánov a pravidelne predkladal dištriktuálnym a generálnym konventom cirkevné a národné žiadosti a sťažnosti. Začiatkom roku 1918 podporovaný slovenskou menšinou odvážne kandidoval vo voľbách do funkcie generálneho dozorca, no z politických dôvodov zvolený byť nemohol. Polovicu hlasov, ktoré získal, vyhlásili za neplatné, pretože boli písané po slovensky. Turčiansky seniorát sa proti tomu na dištriktuálnom konvente ohradil, výsledkom však bolo disciplinárne konanie proti predsedníctvu seniorátu a aj proti samotnému Vano-

vičovi. Ukončenie tohto konania zmaril len koniec vojny a zmena politických pomerov.

Ján Vanovič sa zúčastnil aj na zakladaní slovenských priemyselných a peňažných podnikov v Martine, ktoré začali vytvárať hmotnú základňu pre národné hnutie. Bol spolkovým advokátom Tatra banky, právnym zástupcom Dielne na náradie, členom správy Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku aj Turčianskeho pivovaru, úč. spol.

Angažoval sa vo viacerých martinských národných kultúrnych spolkoch. Počas štúdia patrila medzi členov hereckého súboru martinského slovenského ochotníckeho divadla, v ktorom v rokoch 1877 – 1882 vytvoril asi dve desiatky postáv, neskôr bol funkcionárom a v rokoch 1914 – 1923 predsedom Slovenského spevokolu. Pôsobil aj v Turčianskom kasíne, kde v rokoch 1907 – 1920 vykonával tiež funkciu predsedu. Napokon, nechýbal ani medzi prvými členmi Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Na jar 1918 sa stal členom výboru Slovenskej národnej rady a po vzniku Československa členom Revolučného národného zhromaždenia. V bojoch starých aj nových politických strán po roku 1918 sa mu stali blízkymi program a ciele agrárnej strany, za ktorú ho zvolili za poslanca Národného zhromaždenia. Poslaneckú funkciu vykonával do roku 1925. Stal sa vážnou osobnosťou, naďalej vykonával funkciu seniorálneho dozorca, od roku 1919 pracoval v Generálnej rade, dočasným vedúcom správnom orgáne evanjelickej cirkvi na Slovensku, a v rokoch 1922 – 1938 bol generálnym dozorcem Evanjelickej cirkvi na Slovensku.

Do vysokého veku viedol vlastnú advokátsku kanceláriu, zúčastňoval sa na stavovskom živote slovenských advokátov a patrila k spoluzakladateľom Advokátskej komory pre Slovensko, od roku 1922 aj pre Podkarpatskú Rus, v Martine, ktorá vznikla v roku 1920 spojením advokátskych komôr v Bratislave, Banskej Bystrici, Prešove a v Košiciach. Martin bol zvolený za jej sídlo z toho dôvodu, že tu v období vzniku Československej republiky vykonávalo prax najviac advokátov hlásiacich sa k slovenskému národu. Bolo ich deväť. Advokátska komora zahájila činnosť vo februári 1921 a Ján Vanovič sa stal prvým predsedom jej správneho výboru. Významnou mierou sa zaslúžil aj o stavbu jej novej účelovej reprezentatívnej budovy, akú nemala ani jedna z ostatných advokátskych komôr na území ČSR. Projektoval ju mladý, v Martine pôsobiaci, staviteľ a architekt Ján Palkovič. Ján Vanovič stál na čele Advokátskej komory do konca roku 1934, keď sa funkcie pre vysoký vek vzdal. Právne služby ochotne poskytoval aj martinskej obecnej samospráve a bol členom obecného zastupiteľstva.

Po roku 1918 ho zvolili do výborov Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Matice slovenskej, v ktorej bol v rokoch 1931 – 1939 jedným z predsedov a viedol odbornú komisiu pre spracovanie slovenskej právnickej terminológie. Venoval sa aj publicistickej činnosti, podstatnú časť ktorej tvorili prejavy prednesené na rôznych cirkevných podujatiach. Veľa fi-

Dr. Ján Vanovič *24. 12. 1856 – †4. 9. 1942

nančných prostriedkov venoval na dobročinné ciele a prispieval v rôznych zbierkových akciách na národné a kultúrne ciele.

V roku 1890 sa oženil s Annou Beličkovou, pochádzajúcou z poprednej martinskej meštianskej rodiny, ktorá sa v mladosti venovala ochotníckemu divadlu a neskôr najmä ženskému hnutiu. Ich manželstvo však zostalo bezdetné. Anna Vanovičová zomrela 31. 3. 1931 a Ján 4. 9. 1942. Pochovaní sú na Národnom cintoríne v Martine.

ZDENKO ĎURIŠKA

VÁŽENÉ DÁMY, VÁŽENÍ PÁNI,

o advokátovi dr. Jánovi Vanovičovi sme už počuli – bol však osobnosťou ďaleko presahujúcou pojem a dnešnú predstavu advokáta. Bol síce predsedom Advokátskej komory, ale i jedným z predsedov Matice slovenskej, členom aj funkcionárom viacerých významných korporácií a spolkov – a bol aj generálnym dozorcem, čiže po generálnom biskupovi Janoškovi a potom Čobrdovi skoro prvú celú Republiku laickou hlavou Slovenskej evanjelickej cirkvi. A v takej mocnej, súrodej osobnosti nemožno oddeľovať jednu aktivitu od druhej.

Bol národovec, vlastenec, priam bohatiersky zjav v zápasoch o slovenčinu a národné aj cirkevné práva.

Senior Škrovina pri jeho sedemdesiatke: „Zavážil

vždy nielen svojou mohutnou osobnosťou, svojím silným hlasom, ale nadovšetko svojou chladnokrvne, vážne odôvodnenou a nepodvratnou pravdou. A takto rečnil nielen na verejných schôdzkach, zhromaždeniach a slávnostiach, a nikdy nie bez účinku.“

Treba dodať, že „rečnil a bránil aj vtedy, keď iní jeho kolegovia, znechutení bezohľadnými a bezvýhľadnými pomermi mlčali“ – píše ešte Škrovina – keď „ostal vlastne popri dr. Ružiakovi už len dr. Ján Vanovič a dr. Ľudovít Šimko, len oni ostali na bojišti a viedli boj až do prevratu, v ktorom najmä Vanovič bral veľký podiel. A vyznať treba, že to bol boj často veľmi ťažký, ale vždy výborný.“

Jeho zástoj, jeho význam v Martine a národnom živote je oveľa väčší, ako sa zdá, ako si na prvý pohľad myslíme. Dejiny videné zblízka, videné očami jeho súčasníkov, vydávajú o ňom oveľa výraznejšie, ak nie výsostné svedectvo.

Starosta mesta dr. Ľudovít Izák nad jeho rakvou: „... odchádza spomedzi nás rázovitá a rázna, mužná, ba priam heroická postava nielen nášho slovenského života evanjelického, ale i národného vôbec a turčianskosvätomartinského zvlášť. Božia Prozreteľnosť dožičila nášmu mestu, že po generácii Pavla Mudroňa, Andreja Halašu, Matúša Dulu, Svetozára Hurbana Vajanského v jeho osobe našiel sa vhodný a spôsobilý nasledovník, ktorý nielen mohol, ale i zaslúžil si prevziať dedičstvo a kormidlo nášho národného dejstevania, ohrozovaného nebezpečnými búrkami a zmiešaného nebezpečnými prívalmi, ktorý slovenské veci viedol pevnou cestou, pevnou rukou, nebojácnou, priamou povahou, čo nikdy a nikde nezakolísala, ničoho sa nezľakla (...) Jeho hrdá postava a vynikajúci zástoj sú a budú navždy späté s menom nášho mesta, s jeho slovenským národným životom.“

A to som necitoval druhých, najmä tajomníka MS, spisovateľa Jozefa Cígera Hronského, ani generálneho biskupa Vladimíra Čobrdu, ani advokáta a poslanca JUDr. Miloša Vanču, ani ostatných hovoriacich nad jeho rakvou.

Takže možno povedať, že jeho význam a odkaz je celonárodný, a vlastne viac národný ako právnický; jeho advokátsky post, akokoľvek uznávaný a obdivovaný, bol viac-menej priestorom na bojište, na ktorom mu išlo, na ktorom zápasil o veci a hodnoty presahujúce právnickú profesionalitu a rečnícku obratnosť – o veci a hodnoty obecné ľudské, ale aj večné: o ľudské práva predovšetkým, teda aj národné a cirkevné, o spravodlivosť, mravnosť, čestnosť a charakternosť v osobnom i verejnom živote. Ale to všetko, celá jeho osobnosť a činnosť, ich étos a pátos malo zdroj a živilo sa z jeho kresťanstva a protestantstva. Lebo prvým, aj keď nepovedaným slovom v jeho vystúpeniach bolo slovo protestujem: to nepovedané slovo v úzadí dávalo jeho rečiam a zápoleniam priam bohatierske krídla. Protestant, ale aj v cirkevnom aj v širšom kultúrnom a mravnom zmysle, a protestant zásadový a nepodkupný, pretože hlboko, na vtedajšieho vzdelanca aj mimoriadne zbožný; akoby v naplnení Lutherových slov: „Tu stojím, inak nemôžem!“

Čítame a obdivujeme to najmä v jeho rečiach povedaných na generálnych konventoch: keď ako laická hlava evanjelickej cirkvi jasne, rázne a bez kľúčovania vyslovoval sa k mnohým časovým a páľčivým témam: o odluke cirkvi od štátu, o zákone na ochranu republiky, o pomere k iným cirkvám, o nemenovanom Hlinkovi a menovanom Tukovi, o maďarských ohováračkách u švédkeho arcibiskupa Soederblooma, o zmysle reformácie, o Tolerančnom patente a cisárovi Jozefovi druhom, o holandskom admirálovi de Ruyterovi, osloboditeľovi 21 slovenských protestantských kňazov, odsúdených ako otrokov na galeje; o vojne a úpadku po nej; a všade a vo všetkom: rozhľad a jasný nadhľad, vzdelanosť a kultivovaná forma. A nijaký pragmatizmus, nijaký relativizmus: jeho reč bola: áno, áno – nie, nie, čo bolo nad to, bolo od zlého. Reč osobnosti, reč ducha obdarovaného Božou charizmou, ducha, ktorý sa prihovára aj nám.

Bude to z generálneho konventu r. 1932 – a zaznie z jeho úst ako jeho vlastné a dnešným časom adresované posolstvo:

„Žijeme v časoch hrubého materializmu, v ktorých – až na nepatrné výnimky – skoro všetko hľadá len na nízku hmotu a svojho zraku k vyšším ideálom pozdvihnúť nechce alebo už ani nie je v stave; v ktorých skoro všetko vychodí z toho, že každý urobený krok a každá napísaná litera musí byť zaplatená, teda skoro všetko túži len po hmote, po peniazoch! Stáva sa módou: starých zaznávať, na minulosť sa neobzerať, len prítomnosti žiť! Akoby tá minulosť nemala žiadneho významu, akoby všetci tí, ktorí v minulosti žili – darmo boli žili. (...) Ale verím aj to, že je toto len prechodný stav, že človečenstvo sa nemôže trvale brodiť len v bahne hrubého materializmu, že musí svoje zraky obrátiť aj k vyšším ideálom, že musí zatúžiť aj po niečom vznešenejšom! Verím, že aj pomýlení ľudia prídu raz k tomu presvedčeniu,“ – čo znie priam bergsonovsky – „že aj minulosť má svoj význam, že aj tí starí len nadarmo nežili, že aj prítomnosť a budúcnosť má svoje korene v minulosti, že z toho, čo sa dialo v minulosti, vyvinujú sa deje aj prítomnosti aj budúcnosti; slovom, že príde čas, v ktorom duch bude panovať nad hmotou. Lenže za to sa treba pričiniť, za to treba pracovať, a v tom je vznešená úloha cirkvi, aby do srdc a duší, najmä mládeže, vstěpovala tie zásady, ktoré by ťahali za sebou panovanie ducha nad hmotou.“

A je to práve on, advokát, no súčasne a neoddeliteľne generálny dozorca, ktorý reč na generálnom konvente 1923 zakončí pamätným a doteraz platným: „Nie Cézar, ale Ježiš!“

Čo je podľa prezidenta jeho čias aj zmysel našich dejín a demokracie.

(Reč povedaná 20. nov. t. r. pri odhaľovaní pamätnej tabule JUDr. Jána Vanoviča v Martine na budove Advokátskej komory.)

JÚLIUS VANOVIČ

ESEJISTICKÝ UNIVERZALISTA PROFESOR JÁN BOOR

Zdroj -- archív DÚ

Je isto najväčším ocenením jubilanta, ak sa po celé roky od jeho odchodu spomedzi nás – a nie iba pri príležitosti nedožitej storočnice – vraciame k nemu ako k istotám. Názov jednej z jeho posledných knižných publikácií, *Návraty k istotám*, ako by nám priam prorocky význam jeho tvorivého odkazu našepkával. Nepochybujem o tom, že rolu pri základnom pociate, ktorý z profesora Boora máme, totiž že je oným pevným bodom, aký v stále rýchlejšom tempe meniaceho sa sveta neprestávame hľadať, zohráva nielen dedičstvo zhmotnené v literárnych výstupoch jeho výskumnej práce, ale aj jeho pedagogické pôsobenie na VŠMU, živý hlas učiteľa, ktorý v nás ešte stále zaznieva, a v rovnakej miere aj jeho celkové vystupovanie a pôsobenie v kultúrnej obci Slovenska. Existuje v jeho prípade čosi ako jednota človeka a diela a pramení v tom, že v teatrológii a literárnej vede skúmal fenomény, čo sa ho bytostne dotýkali, znepokojovali ho aj vzrušovali a o ktorých písal v akomsi očistnom procese riešenia dilem v dialógu s veľkými duchmi svetovej kultúry a umenia. Aspoň tak na nás jeho eseje pôsobia.

Aj keď je zjavné, že niektoré z jeho štúdií vznikli z vonkajších popudov, ako príležitostné výstupy k výročiam jubilentov, vždy aj takéto práce v konečnom dôsledku patrili do rámca záujmov autora a tie boli – povedzme to bez opatrnosti – elitné. Profesor Ján Boor sa totiž uberal po magistrále dejín svetového divadla. Keď už pre nič iné, tak preto, že bol na Slovensku prvým, kto si takúto diaľnicu vybral a mal na ňu aj všetko potrebné vybavenie. Strácať čas na cestách nižších kategórií, na bočných komunikáciách, ako by sa pri takom poslaní, aké si profesor Boor zvolil a na aké ho aj celková situácia vývoja slovenskej kultúry a umenia predurčila, ani nepatrilo. A predsa sa v rozhovore s prof. Paštekom pri svojom životnom jubileu 70. rokov zdôveril, že síce veľikáni ako Shakespeare či Goethe v ňom vzbudzujú úctu a rešpekt, ale nie sú mu „kamarátmi“, akými sa môžu stať taký F. G. Lorca alebo J. G. Tajovský, ktorí sú akísi človeku bližší, prístupnejší. Ani o jednom z nich však samostatný portrét nenapísal.

Dielo profesora Jána Boora je antropocentrické. Je ním aj onou sústredenosťou na subjekt tvorcu, voľbami tém, ako aj ďalšími parametrami, o ktorých sa hneď zmienim. Všetky determinanty dovedna

utvárajú štýl prejavu, ktorému sa hovorí esejistický a generujú výstupný produkt nazývaný esejou. No a štýl to je človek, zvykol profesor Boor citovať francúzskeho filozofa Buffona a vzápätí ho dopĺňal výrokom ďalšieho obľúbeného Francúza Romaina Rollanda, ktorý napísal, že štýl, to je duša človeka.

Zapodievať sa vlastnosťami Boorovho písania znamená teda venovať sa rovno skúmaniu esencie jeho osobnosti.

Najprv si však vymedzme žáner eseje, akú Boor pestoval a to hneď po tom, ako si uvedomíme, že esej na Slovensku má stále vysoký status, nazýva sa kráľovskou disciplínou. Podľa všeobecnej klasifikácie sa Boor venoval vedeckej, odbornej a portrétovej eseji – čo bolo dané profesiou, akú zastával, jeho pôsobením na vysokej škole, kde sa od pedagóga popri vyučovaní očakáva aj výskumná a publikačná činnosť. Minimálne sa však venoval publicistike, príležitostnému uverejňovaniu stanovísk a glos v dennej tlači (to iba z vonkajšieho popudu, akoby povinne) a už vôbec nie divadelnej kritike. V tom bol medzi svojimi kolegami teatrológmi osobitý. Keďže takzvaná divadelná veda sa na Slovensku dlhodobo pestovala v symbióze s kritikou, najmä tou publicistickou, denníkovou, jeho odmietnutie tejto prepotrebnej a nenávidenej disciplíny bolo nápadným gestom. Pričom o umeleckej kritike mal teoreticky vysokú mienku a doslova ju považoval za kardinálny problém, lebo mu bola rovnocennou vedecko-umeleckou disciplínou, akou sú história a teória, a v mysli sa mu ihneď vybavili také kritické osobnosti ako Brandes v Škandinávii, alebo Šalda v Čechách, Shaw vo Veľkej Británii a celý dlhý rad Francúzov, ktorých aj menoval, počnúc Renanom a Beldom končiac. Malo toto odmietnutie venovať sa divadelnej kritike, to znamená písaniu recenzií a reflexií na aktuálne divadelné predstavenia, ako to v nejednom rozhovore vyjadril, svoju príčinu iba v tom, že mal v obci divadelníkov veľa priateľov a dobrých známych, o čom rozšírený slogan hovorí, že „osobná známosť je kritikova smrť“? Či ako to elegantne napísal jeho priateľ Ladislav Chudík v predslove ku knižnej publikácii *Dráma a divadlo sveta* (Tatran 1985), že „má v divadle veľkú silu priateľov, čo si ho vážia... a z toho dôvodu sa mu asi celý život akosi nechcelo písať kritiky a recenzie“? Alebo v pozadí fungovalo čosi iné,

napríklad jeho povestná, tak trocha budhistická povznesenosť nad podenkové vzruchy? Lebo nadobudnúť si takú obrovskú erudíciu sa dá skutočne iba v „sladkej izolácii“ bokom od „hlučného davu“, aby som parafrázovala pár anglických frazeologických spojení.

Na rozdiel od bezprostredného recenzovania živých výkonov sa však profesor Boor pravidelne vo svojich štúdiách – ak to bolo relevantné – venoval recepcii diela alebo autora najmä a predovšetkým v slovenskom divadelníctve. Vtedy však už išlo o pohľad historika na divadelné dielo.

Ešte poznámka k Boorovej obľúbenej portrétovej eseji. Že sa venoval predovšetkým tomuto útvaru – patria k nemu takmer všetky štúdie v jeho dvoch publikáciách *Dráma a divadlo sveta* (1985) a *Návraty k istotám* (1998), súvisí jednak s antropologickosťou jeho písania, sústredenosťou na subjekt tvorcu. Má to akiste aj kontextové príčiny. V ére, keď sa všetko zaklínalo slovíčkom kolektív a masa, venoval sa skúmaniu umeleckých osobností. „Človek je mierou všetkých vecí,“ vyslovil axiómu už antický Protagoras, a držali sa jej všetci predstavitelia humanistickej duchovnej tradície. Tam akiste pramení onen antropologizmus výskumu. V knižnej monografii *Dialektika divadelných dejín*, ktorou mienil korunovať historický žáner teatrologie, profesor Boor dokonca jednu samostatnú kapitolu venuje práve definovaniu zástoja osobností vo vývine umenia a nazýva ju *Teória hraničných osobností*.

Už samotné zameranie výskumných a pedagogických aktivít profesora Jána Boora na západné umenie počas štyridsaťročnej nepretržitej vlády totality, do ktorej patrilo gros jeho profesionálneho života, obsahovalo rizikové faktory.

Isto to mali jednoduchšie tí, čo sa vo svojich výskumných preferenciách riadili podľa oficiálneho rebríčka hodnôt, ako ho ustalovali zjazdy KSČ, čo len napríklad v súvislosti s dramaturgiou divadiel. Podľa direktívnych straníckych nariadení bolo treba uvádzať:

1. a) Pôvodné hry so súčasnou tematikou
b) Hry ľudových demokracií zo súčasnosti
2. Prehodnotenú českú a slovenskú dramatickú dedičstvo
3. a) Ruské a sovietske hry
b) Hry ľudových demokracií
4. Prehodnotenú svetovú klasiku
5. Pokrokové západné hry

Aj v bode 4. a 5. uvedeného rebríčka boli zahrnuté limity, lebo nie čokoľvek zo svetovej klasiky prešlo sitom ideologickej cenzúry a zo súčasného západu sa smelo sprístupniť iba to pokrokové. V najzúrivejšom úseku totality (začiatkom 50. rokov) sa cenzuroval dokonca aj Shakespeare a niektorým hrám Molièra sa pripisovali pokrokové prólogy. Za normalizácie sa zasa na VŠMU zakazoval napríklad

Antonin Artaud. Podobne ako dramaturgie divadiel cenzurované boli aj aktivity vydavateľstiev a redakcií časopisov a novín. Takže aj tlak prostredia sa podieľal na vymedzení priestoru, v ktorom sa Boorova výskumná aktivita smela pohybovať.

No ak aj medze boli užšie a úzke, erudícia bola obrovská a neprestáva nás uchvacovať. Niet sa čo čudovať, veď kľúčovým pracovným vierovyznaním, ako ho sformuloval v už spomenutom jubilejnom rozhovore s Júliusom Paštékom, bola koncentrácia, sústredenie sa len na práve skúmanú vec. Pričom nie šírka informácií a rozptyl asociácií, ale sondovanie podstaty fenoménov boli mu métami v dobrodružstve poznávania. A to pritom paradoxne inklinoval k univerzalizmu nielen myšlienkovému, ale aj geografickému, v zornom poli mal doslova celé univerzum, celú planétu.

Áké krajiny boli terénom jeho bádateľských výprav? Štúdiom germanistiky a romanistiky (aj na zahraničných univerzitách) a prednášaním západných literatúr na FFUK pripravil sa Boor na také jedinečné podujatie, ako je sprístupňovanie svetového divadla študentom divadelnej fakulty VŠMU a celej kultúrnej obci. V rámci jeho univerzalizmu prozápadná orientácia v euroamerickom zmysle u neho ostala dominantnou, a to aj napriek tomu, že menovite americký imperializmus neprestával byť po celý čas masívne používaným strašiakom. T. S. Eliot, pôvodom Američan a neskôr katolícky konvertita, ostal centrálnou postavou jeho univerza, a to svojím ukotvením v antickom odkaze, a tým pádom v klasickom kultúrnom kóde. Niektoré výboje smeroval však Boor aj k velikánom ruskej literatúry a divadla. Slovenský kontext sledoval pokiaľ išlo o recepciu svetových autorov na domácej scéne, prípadne keď príležitostne skúmal paralely svetových a našich hraničných osobností. Ide konkrétne o štúdie porovnávajúce Whitmana a Hviezdoslava či Emersona a Ľudovíta Štúra. Inak komparatistike slávnych sa slobodne oddával v beletristických útvaroch, kde mohol fantázii dať voľný rozlet, a to najmä v publikácii *Dni súzvuku*.

V mnohých sumarizujúcich textoch, najmä však v predslovoch k jeho publikáciám, hodnotitelia jeho práce ako leitmotív uvádzajú pojem sprostredkovateľ. Dnes by sme použili pôvodne cudzí, no už domestikovaný termín; mediátor.

Kultúrna mediácia súvisí jednak s jeho profesiou vysokoškolského pedagóga, kde sa definície adeptom umenia či teórie vecí sprostredkujú. A jednak so stavom rozvoja slovenskej kultúry, ktorej v tom čase bolo treba mnohé zásadné okruhy svetového umenia primárne sprostredkovať. Boor bol pokiaľ išlo o modernú teatrologiu prvým a prvoradým, aby som použila názov jednej publikácie Ladislava Čavojského, zameranej na miesto našich priekopníkov profesionálneho herectva. Čím oni boli v období po prvej svetovej vojne a na začiatku profesionálnej éry nášho divadelníctva, to reprezentoval profesor Boor

po druhej svetovej vojne v etablujúcej sa profesionálnej divadelnej vede a divadelnom vysokom školstve. Je tomu tak, ako sa neraz sám vyjadril, že umenoveda je derivátom umenia, a v tom spočíva dôvod onoho časového zaostávania teórie za praxou. No čo je pozoruhodné, profesor Ján Boor bol nielen pokiaľ ide o svetové divadlo na Slovensku prvým a prvoradým jeho teoretickým mediátorom, on je aj oným posledným mohykánom, ako ho v doslove k publikácii *Dráma a divadlo sveta* nazval dr. Ivan Kusý. Stručne povedané bol prvým aj posledným. Ako to chápem, vysvetlím neskôr.

Pokiaľ ide o sprostredkovanie v rámci pedagogiky, hlavnou jeho zásluhou ostáva preklad publikácie Léona Moussinaca *Divadlo od počiatkov po naše dni*, doplnený o jeho vskutku prínosné poznámky, ktoré niektorým čitateľom dodnes akoby samotný hlavný text kvalitou informácií prevyšovali. Do čias, kým sa objavil Moussinac na pulloch kníhkupectiev (rok 1965) dejiny svetového divadla študenti VŠMU dostávali iba v ústnom podaní profesora Boora. Učili sa z poznámok, ktoré si usilovne na prednáškach zapisovali. Dnes je v knižniciach niekoľko dejín svetového divadla v slovenskom alebo českom jazyku, no aj tak to nie je až také víťazstvo. Kým profesor siahol k prekladu Moussinaca, dlho zvažoval, čo zo svetovej ponuky prehľadových diel by sa na Slovensku najviac hodilo. O tomto procese výberu zanechal svedectvá v podobe recenzií dejín svetového divadla z pera jednotlivcov či kolektívov napísaných vo viacerých svetových jazykoch. Jeho recenzie vychádzali v časopise *Slovenské divadlo* v rokoch 1958 – 1962. Sú podnetným čítaním aj dnes, lebo obsahujú spoľahlivé informácie nielen o samých historických dielach, ale aj o širších teatrologických tendenciách, z ktorých sa zrodili. Opäť za tým pozorujeme veľkú Boorovu erudíciu, schopnú pomenovať a zhodnotiť, k akým pohľadom a výkonom inklinujú jednotlivé národné divadelno-teoretické či divadelno-historické tradície. Teatrologicky najvyspelejší výskum reprezentovala mu nemecká škola (naša svoju podobu vo viacväzkových dejinách Rakúšana Heinza Kindermanna), pričom len tak mimochodom ocenil aj nemeckú divadelnú kritiku, ktorá podľa neho bola „vždy na vysokej úrovni a má bohaté tradície“. Samostatne detailne zhodnotil pozitivisticky vecnú francúzsku školu a s kritickými pripomienkami reflektoval viaceré esejisticko-kriticky zamerané angloamerické dejiny. Za príslub považoval dovtedy ešte nezavretý kolektívne organizovaný výskum dejín západoeurópskeho divadla z dielne ruskej výskumnej školy.

Profesor Ján Boor písal síce prevažne portrétové eseje, v nich akoby našiel svoj najvladnejší žáner. No vždy aj v nich uplatňoval to, čo považoval za univerzálne platné pre akýkoľvek vedecky ambiciózný výskum: „dialektické skúmanie objektov, cesty od kon-

krétneho k abstraktnému, od analýzy k syntéze, utriedenie, hierarchizáciu a hodnotenie faktov, formulovanie precíznych a relatívne širokopltných súdov...“ atď. Pohyboval sa, skrátka, rovnako bezpečne na mape svetového divadla, ako aj v inštrumentáriu myslenia a metodológie, to znamená v nadstavbových filozofických disciplínach.

Isto sa nad jeho životným dielom zamyslíme aj z perspektívy dnešnej civilizačnej a edukačnej situácie. Pád berlínskeho múru a otvorenie hraníc, ale aj aktuálna elektronická revolúcia, ako by nám inaugurovali éru nových a sľubných možností, akých sa profesorovi Boorovi v minulom režime nedostávalo. No opak akoby bol pravdou. Sme vystavení neobvyčajnej explózií, ba až smogu informácií. Na jednej strane nič nám nebráni, aby sme v rýchlosti letecky obsiahli celú planétu, dnes navštívili predstavenie v Burgtheatri a zajtra Wilsonov Watermill na Long Islande v New Yorku (ak pravda máme grant, čo nemusí byť ani tak nedosiahnuteľné). Aby sme vďaka internetu krížom-krážom presurfovali po svetových centrách výskumu a nadobudli pocit, že vieme, o čom sa to tam „krúti“. No ak si tieto chimérické pocity uzemníme a pozrieme sa reálne na vlastné výstupy či na skutočnú pozíciu nášho divadelného umenia vo svetovom kontexte, musíme si sebakriticky uvedomiť, že nič sa nám v novým pomeroch neuľahčilo, naopak, všetko sa stalo oveľa zložitejším.

Práve preto sa ako k breviáru vraciame k odkazu profesora Jána Boora, ako nám ho uložil do svojich esejí či jubilejných rozhovorov. Étos nášho povolania spočíva totiž podľa neho iba vo vrcholne serióznej práci a dokonalej pripravenosti, ktorá sa vie oprieť aj o intuíciu, aj o rekonštrukčnú fantáziu, aj o cenný dar nachádzania a objavovania skrytých súvislostí. No nad všetkým sa klenie, ako to povedal jeho obľúbený Američan Emerson, sústredenost', lebo iba ona je jedinou pravou životnou múdrosťou. V čase, ktorý je priam štepený proti tomu, aby sa človek mohol na dôležitú vec plne sústrediť, si jeho poslanstvo napíšeme zlatým písmom nad dvere učební a kabinetov.

A na záver pointa. Ako je to teda s oným posledným Mohykánom Jánom Boorom? Ak on kedysi obsiahol celé svetové dejiny divadla, publicisticky aj pedagogicky, študentom o nich prednášal na VŠMU ako sólista, dnes sa im na divadelnej fakulte venujú viaceré pedagogičky. Obstáť v súčasnosti v situácii informačného boomeru a medzinárodnej konkurencie sa dá už iba za cenu straty univerzalistických ambícií. Prvý krok, čo som po prevrate roku 1990 pri novom koncipovaní výučby na VŠMU vykonala bolo, že som svetové dejiny divadla rozparcelovala na tri oblasti. Čo mi dúfam profesor Boor napokon prepáčil.

(Kolokvium *Návraty k istotám. K storočnici Jána Boora*, Bratislava, Divadlný ústav, 10. novembra 2015)

JEDNA OTÁZKA

BOŽIDARE TURZONOVovej

Akú úlohu má divadelné umenie dnes?

Navzdory čoraz tesnejšiemu masmediálnemu a digitálnemu zovretiu, v ktorom prebieha „čas nášho života“, stále verím v divadlo.

Verím, že divadlo – herectvo je organická súčasť ľudskej existencie. Verím v jeho živú interakciu a v jeho účinok, ktorý spôsobuje zážitok. V jeho prorockú komunikatívnosť – neraz divadelná hra, predstavenie dávali tušiť nadchádzajúce spoločenské zmeny a následne z toho vyplývajúce nové teórie. Verím v jeho

schopnosť prepojiť nás, oživiť nám časy i spred dvetisíc päťsto rokov a odhaľovať s nami rezonujúce témy.

Verím v bytostné poslanie a úlohu divadla a tou je „náprava vecí ľudských“.

Za odpoveď ďakuje

STANISLAVA MATEJOVIČOVÁ

NAMIESTO RECENZIE

TO JE VOJNA

*Akže vám hovoria, hej, bude vojna,
vedzte, národy – národe môj drabý, že to nie je vôľa
Božia!*

Je mi ctou i potešením povedať niekoľko slov na duchovnej slávnosti, ktorá sa koná v lipovskom evanjelickom chráme a pri tejto príležitosti vďaka zbierke – knihe básní Martina Rázusa *To je vojna!* Prvýkrát vyšla v Turčianskom Svätom Martine v roku 1919, krátko po Prvej svetovej vojne. No jej básne v slovenskom vedomí rezonovali od prvých vojnových dní. Martin Rázus ich neskrýval, ale za čerstva publikoval nástojčivo a s mimoriadnou osobnou odvahou, a to vo viacerých slovenských novinách a časopisoch. Patril k najvýznamnejším slovenským odporcom veľkej vojny – jeho básne bola ochranou bezbranných. Dovtedy nevídané rozmery vojnových operácií, mohutné explózie, masové vraždenie, nespočetné ľudské a materiálne obete, príšerné utrpenie človečenstva – a Slovenska a Slovákov v ňom – básnika denno-denne privádzali k básnickému stolu, na ktorý sa z jeho srdca, duše i krvi rinuli verše

naplnené bolesťou. Ako písal, tak i žil, kázal, konal, volal proti vojne, presviedčal verejnosť a zvlášť svoju cirkev. V prednáške, ktorú predniesol na lipovskej teologickej konferencii evanjelických kňazov v roku 1915 uviedol: *Vojna, lepšie rečeno životný názor zakladajúci sa na bezohľadnom egoizme, ak chce mať Boha, musí mať iného, ako je kresťanský; ak chce mať náboženstvo, to nemôže byť kresťanské; ak chce mať cirkev, tá nemôže byť kresťanská, lebo filozofia heroického egoizmu a náboženstvo sú výtvorom protimluvneho, navzájom sa potierajúceho ducha...*

Teológ a kňaz Rázus v citovanej úvahe vedie spor i so svojím Martinom Lutherom; vo veci ponímania vojny požaduje od kresťanstva zásadne novú – protivojnovú reformáciu. Podľa tejto platformy sa nekompromisne, tak teologicky, ako aj básnicky, vyjadroval o vojne i všetkých humanitárnych katastrofách, ktoré ju sprevádzali. Pýtal sa, či vojna skutočne prišla a deje sa z Božej vôle, alebo je plodom diablových svetovládnych úmyslov. So zjavnou nevôľou, tak ako Pán Ježiš v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi, zaznamenával účasť kňazov a levitov na

vojnových operáciách a zásasoch. Ich záujem o víťazné vojenské mundúry prijímal s mimoriadnym rozhorčením. Kázne, v ktorých vysielali prosebné modlitby o vlastné víťazstvo a v ktorých žiadali porážku – a tak vlastne poníženie či smrť svojich blízkých – boli básnikovi najhorším blenom. Nemohol ho zniesť rovnako, ako nemohol akceptovať osudové slzy a obeť slovenských rodín, biednych chalúp a domcov, vojnových detí, sirôt i matiek, márne čakajúcich na staniách synov, tých predovšetkým – vojačkov drahých, živých i mŕtvych či ťažko ranených invalidov; dotýkali sa ho nenávisť i závisť, ktoré pobadal na slovenskej zemi, hroby i cintoríny, rekvirácie i údesné vzdychy vojnových uprchlíkov – utečencov, no i bolestné tóny sŕaby v kolese dolámaných zvonov. – Jeho básne: to modlitby a piesne – ako tie z Tranoscia – príhodné do vojnového času.

Bolo správne; zaslúži si pochvalu to, že Spolok Martina Rázusa prišiel s myšlienkou vydať v rámci storočnice vojnových krvavých udalostí knihu *To je vojna!* Mala vyjsť v roku 2014 uprostred svetových spomienok s cieľom prebudiť náš národ z bezohľadného egoizmu, vajatania i ľahostajnosti, povzbudiť ho a spolu s ním zavolať: my Slováci sme sa proti tej šialenej vojne nebojácne postavili, zastupoval nás v nej, a to na verejnosti mohutný básnický hlas Rázusov. Nebol jediný, mali sme Juranošku, Samuela Zocha, Fedora Ruppeldta, a ďalších kňazov, budúcich biskupov podľa srdca Božieho, ktorí verejne, odvážne, nahlas – nebojácne nastavovali protivojnové svedomie Slovenska tých čias – a to rovnako statočne, ako vtedajší slovenskí politici na čele so svetovými mocnosťami rešpektovaným Milanom Rastislavom Štefánikom.

Na Slovensku sa proti vojne postavili v súkromí „tichých meditácií“ ďalší, napríklad Hviezdoslav. Krvavé sonety patria k najpamätnejším slovenským bolestným rozhovorom s Hospodínom. Sú ostro formulovanou kázňou – tvrdým napomenutím vtedajšiemu kresťanstvu: K oltárom lezieš, utieknuť sa v chrám; však modlu na srdci, v jej službe háraš: hej, o pokore, bázni leda táraš, si ošemetník pred Bohom i tam! V čase vojny Hviezdoslavove verše boli uzavreté, v istom zmysle skrývané, dumali v intímnej dvojici s básnikom. No Rázusov protivojnový cyklus nebojácne vyhladával frontové línie i tyl, rezonoval, rozdával nádeje, varoval: bojoval srdcom. Aj preto kniha *To je vojna!* sa stala a naďalej je našou slovenskou legitimitáciou k ľudskosti: otvárala nám brány do sveta civilizácie a kultúry, bol to a je i zostane priepustný list k Hospodínovi, ktorý denno-denne kladie na srdce: Nezbijješ!

Kto si na Slovensku i vo svete pri hrobách vojnových obetí kdekoľvek zastane, s touto knihou jasne započuje prikázanie Hospodínovo v Rázusovej mnohonásobnej protivojnovej ozvene. Žiaľ, kniha, ktorou sme chceli v jubilejnom čase vysloviť: Rázus náš drahý, sme hrdí na Tvoje nezabudnuteľné verše – vychádza s ročným oneskorením.

Nemožno nám na jej prezentácii zamlčať, že knihu básní *To je vojna!* pripravoval Spolok Martina Rázusa na „dve doby“ – vo dvoch vydavateľských prostrediach. To prvé edíciu ponútko niektoré koncepčné a redakčné riešenia, s ktorými nebolo možné za žiadnych okolností súhlasiť. Ilustrácie, ktoré na vydanie zbierky pripravilo, sa ukázali byť neprijateľné. Nečudo, že vedenie Spolku Martina Rázusa v spore o charakter vydania úporne bránilo princíp autenticity – najmä úplnosti zbierky. Odmietlo vylúčovanie textov a neprijalo prehnane snahy o úpravu Rázusovho jedinečného básnického jazyka. Vybojovalo spor s ilustráciami, ktoré by Rázusove básne podľa mienky posudzovateľov znehodnotili. Aj preto došlo k málo vídanému, no poučnému javu – k rozchodu s vydavateľstvom. Platilo a platí to, čo nám zanechal Michal Gáfrik pred dvoma desaťročiami v ostrej kritike „škandalózne zmrzačeného“ – vtedy vydaného Rázusovho románu *Odkaz mŕtvych*. – Ak Rázus, zdôraznil nekompromisne v roku 1995 v Literárnom týždenníku Michal Gáfrik, – tak úplný a bez zmien!

Nečudo, že práce na knihe sa začali nanovo, to však spôsobilo oneskorenie: kniha nevyšla v jubilejnom roku 2014. No predsa sa radujeme a vďačne slovenskej verejnosti oznamujeme: Rázusova kniha práve dnes vychádza v Liptovskom Mikuláši, a to ako vydanie Spolku Martina Rázusa – ako úplné a dobovými zásahmi nepoškodené dielo rýdzeho básnika – principiálneho kresťana, pravého protestanta-evanjelika, s priliehavými ilustráciami Kamily Štanclovej – v hodnotnej grafickej úprave.

Z novej knihy máme veľmi dobrý pocit: cítime, že jej rozporuplný zrod (*Ide* o tretie vydanie, druhé vyšlo v *Matici slovenskej* v roku 1943) v konečnom dôsledku sprevádzal láskavý dohľad Najvyššieho Editoru. – Tak nazval ozaj starostlivý editor Ján Juráš, „Božie riadenie“, ktorého sa knihe v sporoch o jej dušu, srdce a charakter dostalo. Veď boli prijaté kvalifikované editorské, a to tak literárnohistorické, textologické, ako aj mravné či estetické riešenia. Medzi nimi vyniká rozhodnutie, podľa ktorého zo zbierky nevypadli žiadne – medziiným také pomazané básnické texty, ako napríklad neobyčajne aktuálna – doslova dnešnú určená Apokalypsa, v ktorej básnik na spôsob starozákonných žalmov vedie dialóg s Hospodínom s cieľom dosiahnuť zmierenie ľudstva v Božom náručí. Navyše, do knihy boli zaradené, a preto rehabilitované i také básne, ktoré Martin Rázus vpísal do rukopisu pripraveného na vydanie v roku 1919 – a nevedno dodnes – z akého dôvodu boli v tom čase zo zbierky vynechané. Čitatelia budú prekvapení, ak popri azda najznámejšej Rázusovej básni – legendárnej pozemskej Návšteve Ježiša Krista, ktorý v básnikovej vídine putoval vojnovou Európou – v márnej nádeji, že v preplnených kostoloch nájde modlitby za pokoj, žičlivosť, milovanie, ošetrenie a objatie blízkeho svojho – objavia v novo vydanéj knihe básni *Návšteva podobné* – dodnes neznáme – Rázusove

texty, akým je báseň – kázeň Dvaja kňazi, v ktorej jeden a ten istý Boh, Ježiš Kristus i Duch Svätý – tá istá kázeň, no kňazi dvaja – ktorí so svojimi veriacimi stoja proti sebe a na modlitbách žiadajú o Božiu pomoc proti tomu druhému: na jednej strane vojrovej línie protestantský a na druhej pravoslávny. – Áno, kresťanstvo nesmie klamať samo seba: s Ježišom Kristom – s jeho apoštolmi – „kristovcami“ Albertom Schweitzerom, Martinom Rázusom, ktorí ho milovali – má povinnosť dobre zmýšľať nielen o svojich, ale i tých druhých – i o nepriateľoch: Miluj, človeče, blízkeho svojho! – A v tomto duchu konať proti vojne.

Bádanie v rázusovských prameňoch signalizuje aj možné a žiaduce, ba veľmi potrebné elektronické scelenie z neznámych dôvodov na dve časti „roztrhnutého“ rukopisu zbierky *To je vojna!* – totiž digitálnu rekonštrukciu jej dvoch neprirodzené archivovaných častí: väčšia sa zachovala v Múzeu Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši a menšia v Literárnom archíve Slo-

venskej národnej knižnice v Martine. Bolo by žiaduce, aby sa Spolok Martina Rázusa popri knižnom vydaní, ktoré dnes na tejto slávnosti vítame s vďačnosťou voči Hospodinovi, mohol usilovať i o celistvú – úplnú digitálnu edíciu Rázusovho neobyčajne príťažlivého rukopisu, na webe dostupnú každému – svetu celému.

Všetkým, ktorí Rázusovu knihu môžu a budú môcť čítať, žičíme dobrú vôľu – veď s Rázusom, jeho veršami proti vojne vyzbrojení, budú môcť zvolať: Ľudia, akže vám hovoria, hej, bude vojna!, vedzte, národy – národe môj drahý, že to nie je vôľa Božia!

Buď pozdravený, Martin Rázus, tvorca pokoja!
Vitaj, požehnaná – pomazaná kniha Rázusova!

(Úvodné slovo na prezentácii knihy Martina Rázusa
To je vojna! Liptovský Mikuláš, 13. 9. 2015)

MILOŠ KOVAČKA

K JEDNEJ NOVODOBEJ TRADÍCII

Viac ako štyridsať rokov vlády jednej strany ideologicky ovplyvnilo ovzdušie v spoločnosti a niektoré udalosti, ktoré sú bežné v západnej Európe či v anglosaskom svete, k nám nedošli, alebo sa dostali len k niektorým jednotlivcom. Medzi ne patrí aj Deň vojnových veteránov, spomienka na padlých v prvej svetovej vojne, ku ktorým sa z amerického podnetu od päťdesiatych rokov pripája aj spomienka na padlých vo všetkých vojnových konfliktoch na svete.

V utorok 10. novembra 2015 sa konalo v Prahe slávnostné zhromaždenie ku Dňu vojnových veteránov, k 97. výročiu ukončenia prvej svetovej vojny a k 76. výročiu úmrtia člena Cirkve Československej husitskej, študenta Jana Opletala. Toto podujatie, ktoré pripravili Cirkev Československá husitská, Armáda Českej republiky a Spoločnosť M. R. Štefánika v Českej republike, sa konalo v kostole sv. Mikuláša na Staromestskom námestí v Prahe už ôsmykrát.

Deň Vojnových veteránov si každoročne pripomínajú ľudia 11. novembra pri príležitosti ukončenia prvej svetovej vojny, v deň, keď sa v Compiègne 11. novembra 1918 údajne o 11. hodine a 11. minúte v železničnom vagóne, podpísalo prímerie s vilhelmovským Nemeckom. Viditeľným znamením tejto spomienky Dňa vojnových veteránov je kvet červeného maku na klope odevov.

Táto tradícia sa viaže najmä k Západnej Európe a k anglosaskému svetu, ale postupne ju prijali aj ostatné európske krajiny. V Českej republike sa pred

ôsmymi rokmi stala iniciátorkou tejto spomienky Cirkev Československá husitská.

Ako došlo k myšlienke uctiť si pamiatku padlých z prvej svetovej vojny? Sú dve verzie. Jedna hovorí, že 2. mája 1915 padol vo Flandersku pri nemeckom útokú dvadsaťdva ročný poručík Alexis Helmer. V ten samý deň ho pochoval jeho priateľ, John Crae (1872 – 1918), kanadský chirurg z Ontaria, ktorý za prvej svetovej vojny slúžil vo Flandersku, v dnešnom Belgicku. Smrť priateľa ho hlboko dojala a svoje pocity vyjadril v básni, ktorú nazval *Na flanderských poliach*. Traduje sa, že báseň napísal len sám pre seba a zahodil ju. Náhodou ju zodvihol okoloidúci dôstojník a poslal ju do Anglicka, kde bola publikovaná 8. decembra 1915 v časopise *Punch*. Inú verziu o osudoch tejto básne opisuje český vojenský historik, plukovník Eduard Stehlík. Podľa neho pôvodne nič nenasvedčovalo tomu, že sa báseň stane slávnou. Keď sa ju McCrae pokúšal ponúknuť prestížnemu britskému týždenníku *Spectator*, neuspel.

Báseň, ako už bolo uvedené, vyšla prvýkrát 8. decembra 1915 v *Punchi* a rýchlo sa stala veľmi populárnou. Aj keď jej autor 28. januára 1918 predčasne zomrel na zápal pľúc, jeho báseň žila ďalej. Báseň inšpirovala Američanku Moinu Michaelovú a začala nosiť červený vlčí mak ako symbol spomínania na padlých vo vojne. Potom, čo sa stretla v roku 1920 s Francúzskou Annou Guérinovou, vznikla myšlienka, že by ručne vyrábané papierové vlčie maky

mohli pomôcť získavať prostriedky pre chudobné deti, ktoré postihla vojna. O rok neskôr sa tohto nápadu ujal poľný maršal Douglas Haig (1861 – 1928), bývalý vrchný veliteľ britských expedičných vojsk vo Francúzsku a inicioval vznik britského *Dňa vlčích mákov*, počas ktorého sa získavali finančné prostriedky pre chudobných a invalidných vojnových veteránov.

John McCrae

NA FLANDERSKÝCH POLÍCH

Na polích flanderských vlčí máky kvetou,
tam medzi křížmi, řada za řadou.
Zde hrob je náš. Však mezi červánky,
na nebi modrém slyšte skřivánky,
Když dole kanóny tu svou píseň řvou.

My mrtví zůstanem – a je to možná zdání,
že včera žili jsme a byli milováni,
když nyní ležíme na polích flanderských.

Náš boj teď jiní převezmou:
do vašich rukou vkládame teď svou
hořící pochodeň a vy ji neste dál.
Kdyby vám uhasla, vzpomeňte na náš žal.

Když rozkvétá lán máku červených,
my neměli jsme spát na polích flanderských

(Český překlad Jindra Svitáková.)

Na začiatku slávnosti priniesla vojenská čestná stráž historické vlajky československých legionárov z prvej svetovej vojny. Následne sa konala pobožnosť. Tento rok ju celebrowali ThDr. Tomáš Butta, patriarcha Cirkve Československej husitskej a doc. ThDr. David Tonzar, biskup pražský ČČSH.

Po dvoch skladbách – Dvořákove Biblické piesne za organového sprievodu Bohumíra Rabasa ich spievala Jana Jonášová, sólistka Národného divadla v Prahe, zahral Mikuláš Kejmar na trúbke skladbu Tomasa Albinobiho. Nasledovali pozdravné privety. Prehovorili ministerka pre miestny rozvoj ČR Karla Šlechtová, minister kultúry Daniel Herman a predseda Spoločnosti M. R. Štefánika v ČR Vojtech Čelko. Po prejavoch odniesla čestná stráž historické vlajky. V závere slávnostného zhromaždenia bolo stretnutie na odchodi kostola.

Na slávnosti sa zúčastnil aj slovenský veľvyslanec v Prahe Peter Weiss. Kostol bol zaplnený predstaviteľmi armády a veriacimi. Mnohí z nich mali prišpendlený na kabátoch či šatách symbol Dňa vojnových veteránov – červený mak.

VOJTECH ČELKO

SOVIETSKY SEN ANDRÉ GIDA

**André Gide: Návrat ze SSSR. Poopravení návratu ze SSSR.
Přel. Zuzana Tomanová. Vyd. nakl. Bourdon 2015.**

Nad druhým českým, už úplným vydaním Gidovej knihy, spomienky letia do ďalekých rokov 1952–3, keď mi Július Barč-Ivan, rok alebo dva pred smrťou požičal, a potom jeho matka darovala deviaty ročník Šaldovho zápisníka s dvoma, pre môj vývin epochálnymi textami: Ve věku železa a ohně a Gidovo zklamání ze Sovětského Ruska.

V tom prvom sedemnásťročný mladík užasnuto čítal, ako dal Stalin popraviť šesťnásť čelných súdruhov (sedemnásť unikol samovraždou) – Zinovieva, Kameneva, Bucharina a iných, všetko Leninových priateľov, boľševikov starej leninskej gardy; tak ako Hitler v Nemecku v júni 1934 zlikvidoval svojich starých spolubojovníkov, lebo mu pripomínali sľuby, ktoré sľuboval a nesplnil. Popravil brutálne a surovo, lenže Stalin – a je to jeho aziatská aj všeobecne ruská vlastnosť – inscenoval „pokryteckou komédiu verejného procesu... mnohem odpornější než nadá surová brutalita Hitlerova.“

Parafrázujúc a citujúc Šaldu: šesťnásť starých revolucionárov popľuvalo samých seba, svoje dielo aj celý život. Zlomení, týraní nepredstaviteľnými mukami, zmätení sľubmi danými a nedodrzanými, zlomení a demoralizovaní „zapřeli sami sebe, naplivali na svou duši, zpolicčkovali se veřejně. Takový starý Kameněv, revolucionář v nejtěžších bitvách vyzkoučený, kál se z toho, že byl krvežíznivým nepřitelem Sovětského svazu.“ Tak žaloval na seba, podobne ako ostatní, priznávajúci sa k nespáchaným politickým vraždám, zo spojenia s Trockým, dokonca s nemeckým Gestapom.

A všimnime si, čo v tom vidí, ako to hodnotí práve Šalda; všimnime si rozdiel od komentátorov ostatných, tých vtedajších aj našich včerajších: „Ti zlomení lidé byli oloupeni o poslední potuchu lidské důstojnosti. A takto, nazí a pohaněni, byli vydáni nejen posměchu ruského národa, ale i sebe samých... Snad nikdy nevidělo slunce divadla mučivějšího a zároveň podlejšího.“ To bola služba diablu, vraví Šalda, ktorý sa tu rehotal nad popľuvanou ľudskou dušou.

O číslo ďalej je poznámka Tvorba hájí moskevský proces; lebo Šaldovi odpovedal „štěkot politikých hafanů“ a práve v časopise, ktorý poskytol Júliusovi Fučíkovi v čase, keď komunisti zostali bez tlačovej tribúny. „Slušnější Evropě se z toho procesu zdvíhal žaludek, v Čechách“ – aj na Slovensku – „se mlčelo, protože je oportunní mlčet o ruských věcech a protože jsme zemí skrčenců, z nichž si nikdo nechce pálit prsty.“

Predĺžme si myslenie ľavých intelektuálov a komunistických novinárov do päťdesiatych rokov, a nad

našími domácimi krvavými procesmi a súdnymi zločinmi počujeme podobné, alebo to isté.

Nevedeli o procesoch? Nepočuli sa? Nevzali dávno uverejnené svedectvá na vedomie?

Keď sa „národného umelca“ Ladislava Novomeského ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia opýtala pred svedkami Hana Ponická, či vedel o Stalinových zločinoch, keď od Jána Kostru ako povereník školstva a kultúry objednával Ódu na Stalina, básnik-komunista odpovedal neuveriteľne, hoci pravdivo: „Vedel.“

To až keď jeho samého domáci Stalinovi sluhovia uvrhli do väzenia, keď ho bili a týrali, zbavili vlastného presvedčenia, ba jeho samého, keď pred súdom – je to nahrané – blábolil nezmysly, akým bol reakcionárom, spojencom Západu, keď kydal na seba nezmysly à la popravení v moskovskom procese – vtedy musel pocítiť, ako chutí v praxi Óda na Stalina, aký obsah skrýva v sebe komunistický humanizmus.

Myslíte, že zmúdreľ? Že po takej skúsenosti zmenil zmýšľanie? Že vytriezvel? Aleba! Ako Daňo Okáli so svojím neuveriteľným „zaplať pánboh za basu,“ Novomeský, o desať tried lepší básnik, veršuje síce v básni Pošušky: „Bolelo? Bože môj, nuž bolelo, a ako.“ On však – nespádnite z ňoh – „a nech aj tak sa stalo jak sa stalo s nami, tam, kde sme začínali, začal by som znova, a rád. Jak vedec hľadající svoje bacily, které ho zabili.“

***

V roku moskovských procesov navštívil André Gide Sovietsky zväz: popravy sa konali 25. sept., on vydáva Návrat zo Sovietskeho zväzu v novembri toho istého roku – myslíte, že aj on, Francúz, predstaviteľ slobody a humanity, proces aspoň spomenie, keď už neodsúdi? Nenájdeme o ňom v Návrate ani slova.

Tu je začiatok, neuralgický bod, začarovaný kruh toho, v čom sa motala väčšina ľavých intelektuálov tej doby, a nevedela roztrhnúť jej fatálnu reťaz. Od Francúzov, hodných najvyššieho mena, napríklad Romaina Rollanda, francúzskych komunistov, ktorí v päťdesiatych rokoch nevedeli precitnúť, ktorým sa až po dvadsiatom zjazde a maďarskom povstaní, niektorým až po okupácii Československa ráčili otvoriť rozumy a oči. A pomlčme zatiaľ o ich slovenských epigónoch, lebo oni, naši rodni, pre istotu otvárajú oči a najmä ústa až keď to urobili cudzie authority, na ktoré sa môžu odvolať; nehovoriac o tých, ktorí pri každom politickom prevrate prebehujú ako stádo z paše na pašu.

Ale tu bude pri slove André Gide, individualista exaltujúci slobodu a sebauskutočňovanie jednotlivcov do najextrémnejších polôh; zároveň ten, pre ktorého sa stal komunizmus novým evanjeliom, novým náboženstvom.

Nedostal sa ku komunizmu cez Marxa ako mnohí („j'ai fait d'énormes efforts pour le livre“), vyvíjal som enormné úsilie, aby som ho čítal (!), ale – ten paradox – cez evanjeliá, ktoré čítaval celý život.

„Naplnit osud ľudský bolo by bývalo kresťanství. Gide nikdy neprestal vyznávať Krista v necírkevním slova smyslu. Ale kresťanství bolo konfiskováno cirkvami, zneužito a odvráteno od svých cílů vnitřní obrody člověka mravního a vnější přestavby světa v království rovnosti a svobody boží. Vinou cirkvi neaplní své poslání,“ tak o ňom Václav Černý. Aj podľa katolíka Maritaina je Gidov komunizmus len „transpozíciou kresťanských cíľov do sveta čiro ľudského, zlaicizovaného.“ Černý dodá, že „Gide bude komunistom len dovtedy, kým mu komunizmus nepotlačí vieru, že pod materialistickou kôrou komunizmu sa tají opravdivý život humanistického spiritualizmu (...) že Gida ekonomicko-materiálna otázka ako taká nezaujíma, a hmotnú revolúciu prijíma len ako nevyhnutnú podmienku oslobodenia duchovného.“

Skrátka: „je socialistom zo spiritualizmu, a verí, že aj socializmus je vo svojej hĺbke špiritualistický, materializmus je iba une apparence,“ jeho zdaním, vonkajškom, rezumoval Ramón Fernandez.

Tak sa veci v Moskve občas zdajú zo snívajúcej parížskej diaľky. Komunizmus ako nové náboženstvo! Pre náboženstvo sa ľudia nielen bratrilí, ale aj nenávideli, vraždili a upaľovali.

Takže Gidova komunistická viera spočiatku akoby nepoznala brehov: Úloha dnešnej literatúry a umenia? „Inštalovať komunistický individualizmus!“ Lebo „Každý umelec je nevyhnutným individualistom, nech je akokoľvek silné jeho komunistické presvedčenie a jeho oddanosť strane. Len tak môže vytvoriť dielo, ktoré bude užitočné a slúžiť komunistickej spoločnosti.“ To má byť aj poslaním Ruska ako takého.

Slovom: Gide chce zostať veľindividualistom, aj keď sa stáva komunistom. Ústredným motívom a hlavným cieľom jeho diela je predsa „človek, jeho naprostá sloboda a vnútorne plnosť životná, rozvitie a uskutočnenie jeho tvorivých možností. Len humanitná otázka ho zaujíma odjakživa a bude ho zaujímať navždy,“ tak znovu Václav Černý.

Ešte pred cestou do SSSR, v debatnej knižke André Gide *et notre temps* (1935) si zadeklamuje: „SSSR je nám dnes príkladom novej spoločnosti“ – akoby tam už bol býval – „o ktorej sme snívali, o ktorej sme sa neodvážili dúfať.“ Ale: „komunizmus sa nepodarí presadiť, ak nebude rešpektovať rozdielnosť každého jednotlivca.“ Lebo komunizmus „potrebuje silné individuality, tak ako ony v ňom potrebujú svoj *raison d'être*.“

V krajine, kde vládne pravoslávny kolektivismus.

A tak sa nečudujeme, že už v úvode k *Návratu*

ovie, čo pre neho – a jemu podobným – vo Francúzku, v Čechách a možno aj na Slovensku – znamenal Sovietsky zväz: „Víc než druhou vlastí: byl pro nás příkladem, vzorem. Tam se dělo to, o čem jsme snili, o čem jsme si netroufali ani doufat, ale k čemu směřovalo naše odhodlání a naše síly. Byl pro nás zemí, kde se utopie stávala skutečností.“ Nešiel hľadať prírodné krásy, ani zázraky techniky; pre neho bol „dôležitý človek, lidé, co se z nich může udělat, a co z nich udělali.“

Takže: čo z nich udělali?

„Jsou tam věci dobré i špatné; měl bych říci: vynikající i nejhorší“ – čiže celkom tak, ako sme to neskôr videli i u nás; na tie najhoršie mnohí u nás zabudli, na tie „vynikajúce“ nevedia, lebo nechcú zabudnúť!

Ale: „Ty vynikajúce“ by často vydobyté za cenu nezmerneho úsili. Ale: „Tím úsilím se vždy a všude nedosáhlo toho, co se zamýšlelo vydobýt“ – tiež ako u nás! A však: „Někdy si lze pomyslet: pro z a t í m“ – aj u nás si ľudia mysleli: ťažkosti, aj tie nezákonnosti, aj tie krutosti sú len prechodné a dočasné. Veď „někdy to nejhorší provází a předběhne (!) to nejlepší. Málem jako by bylo jeho důsledkem. A to nejzářivější přechází do nejtemnějšího neuvěřitelně prudce“ – tak znela nebezpečná dialektika oných skalne veriacich: hoci vidiacich, ale nepochybujujucich, iba dlho, veľmi dlho vyčkávajucich! Dialektika v ľudských hlavách, nie v skutočnosti, je tou najnebezpečnejšou.

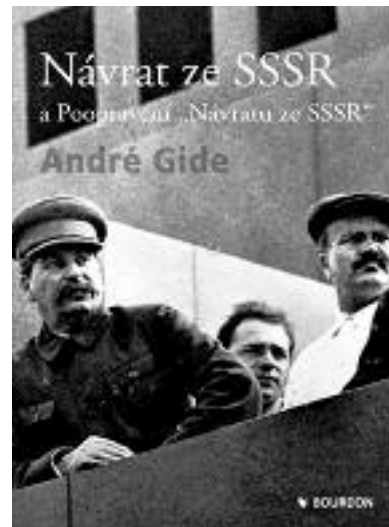
Gide: „Stává se, že návštěvník vnímá podle předem utvořeného názoru“ – prevzatého napríklad od rodnej strany – „jen jedno nebo druhé. Příliš často se stává, že přátelé SSSR odmítají vidět, co je špatné, nebo alespoň nechtějí přiznat“ – koľko bolo takých! – „takže se příliš často pravda o SSSR ozývá nenávisťně a lež láskyplně.“!

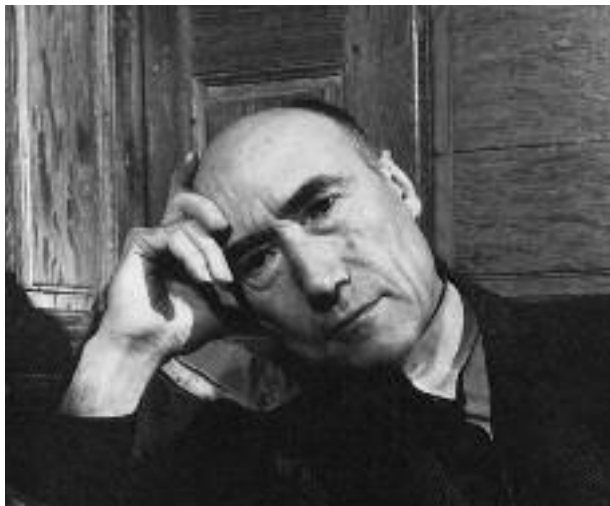
Aké príznačné: láska na diaľku, láska fiktívna a naivná – spojená však s prenikavou francúzskou analytickosťou. Komunistický sen tohto Francúza nedokáže zaprieť tvrdú rodnú racionalitu: Vidí veci vynikajúce aj temné, ale temných bude čoraz viac; čím ďalej, tým častejšie mu prekryjú tie „vynikajúce.“

***

Čo našiel namiesto tých vysnívaných polobohov a bohov?

Ľudí s farebnými okuliarmi, ktorí všetko sovietske chvália a majú názory jednotné, čiže rovnaké: keď

André Gide. Zdroj: <http://www.turtlshel.org/blog/2014/09/05/quote-week-andre-gide/>

počuješ jedného, akoby si počúval všetkých. Ľudí so slovami a názormi, ktoré im každodenne servíruje Pravda. Ak sa odpovede na Gidove otázky v Pravde nenachádzajú, sú zdržanliví alebo mlčia. A bezhraničný obdiv voči Stalinovi, jeho masovo šírený a všade viditeľný kult – ale kult nielen z presvedčenia, ale aj zo strachu!

Takže nie iba nadšenie, ale aj pretváрка a lož. Všetko sa nekriticky chváli a nafukuje – a o všetkom sa klame. („Umění lži je staré jako Rusko,“ je to „jeho podstatný rys“ povie, ale až o osemdesiat rokov druhý Francúz, filozof a historik dokonale znalý Ruska, Alain Besançon.)

Takže naozaj: Gide „hľadal bohy alebo aspoň polobohy, a našel len ľudí,“ ako nám predpovedal Šalda.

Vidí zástup prechádzajúci okolo Gorkého rakvy. „Tehdy jsem viděl týž lid, týž, a přece úplně jiný, podobající se, spíše, řekl bych, ruskému lidu z carských dob, dlouho, nekonečně dlouho defiloval před katalfalkem. To nebyli ti nejkrásnější, nejsilnější, nejradostnější představitelé sovětských národů, ale truchlíci, obyčejní lid, včetně žen a hlavně dětí, tu a tam starci, téměř všichni špatně oblečení, a někteří vypadali velmi zbídačeně. Mlčenlivý, ponurý, no soustředěný průvod, který jako by přicházel z minulých dob.“

Všeličo akoby tu naozaj prichádzalo z minulosti a stávalo sa prítomnosťou, iba v novej podobe.

Moskva oproti Leningradu je nepôvabná, pôsobí tiesnivo. V obliekaní ľudí „pozoruhodná uniformita“ asi taká, ako aj ich myslenie. Dlhé boli roky nedostatku – ľudia sa uspokojujú aj s málom. Na prvý pohľad jednotlivec tak splýva s masou, že by sa ani nemalo hovoriť o ľuďoch, ale o človeku. A fronty pred obchodmi: mlčanliví, apatickí, zmierení s osudom; čakajú aj keď vedia, že z toho mála sa im neujde. Vystavený tovar je takmer odpudzujúci: ľudia nenakupujú pre radosť, ale pre to, čo nevyhnutne potrebujú. A obchody bez konkurencie: štát vyrába, kupuje aj predáva – na čo by bola kvalita, keď niet konkurencie? Takže:

„výkladní skříně moskevských obchodů jsou strašně.“ A čo už obchody v guberniách a na Sibíri? A toľto sa odvažujú hovoriť: socializmus. Rovnosť? Ale iba v biede. Hoci už existuje trieda privilegovaných – nie tých, čo robili revolúciu, ale tých, čo z nej majú úžitok. Vyrástla trieda novej nasýtenej vrstvy – tak ako u nás po novembri 89.

Revolúcie v odlišných storočiach nemajú ani veľmi odlišné podoby.

A je tu tradičná stará aziatsko-ruská záhalčivosť, apatia – stachanovština je len nevyhnutnou metódou proti nej. Lebo, keď sú tu ľudia ponechaní sami na seba, „väčšinou v práci poleví.“ Ale stachanovské normy? Skupina francúzskych baníkov prišla na návštevu do Donbasu a na priateľský návrh išla fárať: stachanovský výkon prekonal „bez valné námahy, aniž to vôbec tušili.“

Z toho aj rozdielnosť vo výške miest – je tu vrstva uvedomelých, privilegovaných bohatých – a vrstva pomocných robotníkov a ľudí na kolchozoch: a tí sú naozaj chudobní. Gide sa obáva, že sa znovu vytvorí akási buržoázia, ale robotnícka, spokojná a konzervatívna, štátu úplne oddaná, podobná malomeštiakom v kapitalizme. Gide vidí: „navzdory veškeré revoluci dřímají v nitru mnohých měšťácké instinkty, ochablé, požitkářské, nestarající se o druhé, neboť člověka nelze reformovat jen zvenčí.“ A šokuje ho, ako sa chovajú vyššie postavení voči nižšie postavenému „služobníctvu“ – Rusko večne kastovnícke – k pomocným robotníkom, nádenníkom a nádenniciam, „chtěl jsem říci, chudobným. V SSSR už neexistují třídy, to se rozumí. Ale chudí tam jsou. A je jich mnoho, příliš mnoho.“ A on išiel do Sovietskeho zväzu, lebo dúfal, že tam už neuvidí ani jedného.

Sľubovali diktatúru proletariátu. Je to síce diktatúra – ale jedného človeka! Konkrétne J. V. Stalina. A je to diktatúra – opäť tá rusko-aziatská, premenená na uctievanie, priam náboženský kult: všade prítomný a každodenný na možných aj nemožných miestach; v Gruzínsku visí jeho obraz v každej domácnosti – na miestach, kde predtým viseli ikony. (Z Gori, rodného Stalinovho mesta, chce Gide poslať pozdravný telegram Stalinovi – neprijímajú ho, lebo tam nie je čosi ako „Vám, vodcoví pracujících“, alebo „učiteľovi národov“ atď. „Se smutkem jsem si pomyslíl, že to vše přispívá k vytváření strašlivého nepřekonatelného odstupu mezi Stalinem a lidem.“

Keby len k odstupu. Ale i k nenávisti.

***

Umenie? To, čo o ňom v Rusku povedal Gide, platilo nielen vtedy – ale aj po februári 48 u nás. Že by, Tarkata, Matuška, Chorváth a iní vtedajší výtečníci nepoznali Gidov Návrat a jeho Poopravenia? Toľko sa o ňom hovorilo, keď vyšiel! A state zo Šaldovho Zápisníka najmä vyššie menovaní – ale i druhí – považovali pre seba takmer za písmo sväté. Tie Gidove diagnózy a varovania boli až príliš pravdivé, a museli byť zrozumiteľné aj výstražné každému, kto sa dával

do služieb tzv. socialistického realizmu a komunizmu, aj do otroctva dirigujúcej strany. A predsa... Čo sa to stalo s ľuďmi?... S ich pamäťou, s ich vzdelaním, s ich kritickým intelektom a najmä: s ich morálkou?

Gide vidí jasnozrivo a priam prorocky predpovedá: „Vystáva otázka: čo sa stane, jestliže transformovaný sociálny štát vezme umelci veškerý dôvod k protestu? Co udělá umělec, jestliže se už nemusí stavět proti ničemu, jen se nechá unášet proudem?“

„Všechny své umělce donutíte ke konformismu,“ řekl jsem mu, „a ti nejlepší, kteří odmítnou znehodnotit své umění či jen ohnout hřbet, odsoudíte k mlčení.“

„... a dospěl jsem k tomuto závěru: každý umělec, jenž se provinil tím, že věnoval méně zájmu obsahu než formě, upadl do podezření z formalismu.“

„... formalismus. Ano, to je to slovo, které jsme našli na označení všeho, co nechceme vidět ani slyšet.“

„Jakmile kritika přestane být svobodná, kultura je ohrožena.“

Istý výtvarník hovoril pred Gidom oficiálne nezmysly. „No, jasné, já vím... Ale před chvílí jsme tam nebyli sami... a já mám mít brzy výstavu.“

„V SSSR je odsouzeno k veřejné pohaně každé byt sebekrásnější dílo, které neodpovídá stranické linii. Krása se považuje za buržoazní hodnotu. Umělec může být sebevíc geniální, ale nepracuje-li podle stranické linie, pozornost se od něj odvrací, je od něj odvrácena: po umělci, po spisovateli se vyžaduje, aby přitakával; pak se mu dostane všeho ostatního.“

„Jakmile revoluce zvítězí, jakmile je nastolena a ustavena, umění hrozí strašlivé nebezpečí, téměř stejně velké jako to, kterému je vystaveno při nejhorším fašistickém útaku: totiž nebezpečí ortodoxnosti. Umění, které se ortodoxnosti podřídí, i kdyby šlo o tu nejzdravější doktrínu, je ztraceno. Upadne do konformismu. Vítězná revoluce má a musí umelci přinést především svobodu. Bez ní ztrácí umění význam i cenu.“

Tak André Gide – už v roku 1936 – zdelil svoje poslanstvo aj spisovateľom a umelcom, ktorí sa po druhej svetovej vojne ocitnú v „záujmovej sfére Sovietskeho zväzu,“ a bude im hroziť to isté nebezpečenstvo, ktorému podľahnú aj oni, nielen tí, ktorým ho určil André Gide.

Mimo umenia – ale i v ňom – existuje, plazí sa pomedzi ľudí obava z trockizmu, s kontrarevolučného myslenia. „Dnes sa však vyžaduje podrobenosť, prí-způsobivost. Za trockisty budou považováni všichni, kdož prohlásí, že nejsou spokojeni...“ Požaduje sa však súhlas, konformizmus s tým, čo sa v SSSR deje. Ten súhlas však nemá byť rezignovaný, ale úprimný, „ba přímo nadšený. Nejpodivnější na tom je, že se jim to daří. Na druhé straně sebemenší protest, sebemenší kritika se stíhají těmi nejpřísnějšími tresty a bývají udušeni v zárodku.“ A pred čím ustrnieme: „Pochybují, že by dnes v některé jiné zemi, včetně hitlerovského Německa, byl člověk méně svobodní, shrbenější, bázlivější, vyděšenější, podrobe-

nější.“

Otvorene, naplno hovorí Gide až v Poopravení návratu ze SSR vydaného v júni 1937. Tam akoby už nerobil „kritiku priateľa“ a svojou neúplnou pravdou nechcel liečiť, viesť Sovietov ku zdraviu:

„Každý měsíc se stav SSSR zhoršuje. Stále více se vzdaluje od toho, co jsme doufali, že je, a bude.“

Vstup do strany je vstupom k výhodám – ale aj k novému otroctvu. „Jakmile se do strany dostane, už z ní nemůže vystoupit. (...) Za to se velmi často stává, že člověka vyloučí ze strany v rámci čistek. A pak následuje Sibiř.“

Okrem toho: „Vynikajícím prostředkem k postupu je udavačství.“ Ak ste s ním zadobre, začne vás chrániť, ale aj využívať. Ale ak sa s ním spriahnete, nezostane vám ani časť, ani priateľstvo; musíte šlapať. (...) „A udavači nic nehrozí. (...) Nakonec se má na pozoru každý před každým. (...) Každý dohlíží na druhé i na sebe, každý je pod drobnohledem. Nikdo už není uvolněný, nevede nenucené řeči, snad jen v posteli se ženou, ale to si jí opravdu musíte být jisti.“ Tragicky uzatvára: „Špiclování patří k občanským cnostem. (...) Od Kirovova zavraždění policie ještě víc utáhla šroub.“

Ale to už akoby sme čítali Solženicynovo Súostrovie Gulag.

„SSSR není to, co jsme doufali, ani to, čím sliboval, že bude, a jak se snaží ještě teď vypadat; zradil veškeré naše naděje. Nechceme-li se jich úplně vzdát, musíme je upřít jinam,“ po dlhom hľadaní a trápení sumari-
zuje Gide.

A tu je veta výsledná, pre nás vysvetľovacia a vlastne kľúčová: „Dobře vím a často slyším, že některé povahové rysy, někdy i ty roztomilejší, jako náhlá srdečnost či lehkomyšlná štědrost, která si okamžitě získala mou sympatii, stejně jako očividné vlastnosti, které ohrožují úspěch počínání, je dlužno přičíst té napůl asiatské povaze Rusů“ – aj Berďajev hovorí o dvoch rozdielnych dušiach Ruska! – „a nikoliv novému režimu; a s přibližně týmiž špatnými vlastnostmi bych se byl setkal v době carského Ruska.“

***

Ak bola cesta k tejto záverečnej vete dlhá, ak sme si mohli povedať: nič nového, len čosi známeho alebo povedomého; už len ako čas nenávratne stratený a nie pozitívne znovu nájdený – bola to len prvá časť: kniha dôkazov, obvinení a žalôb. Vyznieva ako otázka: ako a prečo bolo možné práve v Rusku a pripojených poloazijských krajinách práve to, čo sme počuli, a v takom diabolskom prevedení.

Ale o tom nám čosi povie druhá kniha druhého Francúza: Alaina Besançonu s názvom zvrchovane výstižným: S v a t á R u s .

JÚLIUS VANOVIČ

PO POLČASE 0:2

**GINDL, Eugen:
Čelom vzad, ozvena!**

*Ivanka pri Dunaji: F. R. & G.,
2015.*

Hovorí sa, že dobrá literatúra je nadčasová – teda nestarne. Knižka Eugena Gindla *Čelom vzad, ozvena!* je výberom z jeho reportáží, z nich najstaršie sú datované rokom 1971. Ide teda o texty, viažuce sa ku konkrétnym udalostiam, ktoré sa odohrali minimálne desať a maximálne viac ako štyridsať rokov dozadu. Musí teda byť v nich čosi elementárne, keď si dovoľím – hneď po úvodnom hvizde – tvrdiť, že Gindlove reportáže predsa nezostarli. Skutočnosť iste spôsobená predovšetkým tým, že nás autor nezahŕňa enumeráciou prílišného množstva faktov (na rozdiel od príliš **zanieteneho** športového komentátora) a často v oku jeho kamery-oka figuruje detail len akoby náhodou sa vyskytujúci na pozadí témy, ktorej je reportáž venovaná. Práve tento detail je nadčasový, pretože – sú to už dnes iní ľudia, ale stále tí istí, keďže **stále ľudia**.

Úprimne, človeku mojej generácie (autor recenzie nar. v r. 1988) – ak sa zaujíma – príde mu na um skúmať (aj pomocou literatúry) odvrátenú stranu tzv. „bývalého režimu“, na Gindlových textoch je však fascinujúca práve tá **nie-celkom-odvrátená**. Teda, priblížim to na konkrétnom príklade: človeku mojej generácie sa zdá prirodzené, že spoza okna rýchlika cestou do Tatier, kdesi pri Liptovskom Mikuláši, vidí obrovskú vodnú plochu, ktorú Liptovskou Marou zvu – dobrý predpoklad Gindlovej knižky teda spočíva v tom, že sa dá (a má) nad všeličím, čo je v nej popísané, zamyslieť. Liptovská Mara ani Starina tu totiž naozaj neboli odjakživa a na jednej strane treba povedať, že z „*národohospodárskeho hľadiska je starinská vodná nádrž najlepším riešením*“ (s. 82), na strane druhej pripomenúť osudy obyvateľov zatopených dedín – to sa

mi na Gindlovi páči, že nie je **jednofarebný!**

Komentuje s ľahkosťou, ako keby v podstate o nič nešlo, je bezprostredný a „postavy“ jeho reportáží taktiež – predsa však sú jeho texty viac než len dokumentmi, pretože sú **primárne** o ľuďoch. Navyše (čuduj sa svete) človek sa dozvie, že občiansky aktivizmus nie je licenciou generácie dnešných tridsiatnikov, že dobrovoľnícke ruky sa k práci prikladali aj desať, aj dvadsať, aj tridsať rokov dozadu (o tom na s. 59-68 a 69-81) – to iba nám (resp. mne) sa mylne zdá, že až teraz vyrašili aktivisti, **ako huby po daždi**. Takže ešte raz – síce iní ľudia, ale stále tí istí... slovenský národ ako taký, s celou paletou postáv a postavíčiek, charakterov i figúrok, je nadčasový (či bezčasový? alebo azda polčasový?) a túto svoju vlastnosť ochotne opisuje Eugenovi Gindlovi – človeku, ktorý ju tematizuje, pretože má jednoducho **dobry ťah na bránu**.

Nakoniec, nie je to len Slovensko, aj iní ľudia **za hranicami** sú tí istí – prečo by aj nemali byť? Gindl na toto taktne upozorňuje, navyše, dejiny mu dávajú za pravdu – to, čo pred X rokmi napísal o Kryme (s. 102-127), o tureckých gatarbeitroch (s. 48-58), o Kosove (s. 143-165), či dokonca o Veľkom Borovom (s. 37-43) – nenechajme sa pomýliť, táto dedina, ktorá dlho nemala ani len cestu a je zvláštne zaseknutá medzi Oravou a Liptovom, akoby tiež bola za hranicami; toto napísané teda stále platí, pretože evidentne je stále platná tá istá ľudská **podstata**. Hoci sa historika o čate pracovníkov filakovskej čističky odpadových vôd, ktorá bola ocenená zlatým odznakom Brigády socialistickej práce (s. 183-186) nevyhnutne musí spájať so socializmom, stačí kde-tu čosi nonšalantne zamlčať, čosi upraviť, niektoré drobnosti len vyleštiť alebo pretrieť a máme tu príbeh, ktorý by sa mohol udiať zajtra – čistička, ktorej efektívnosť bola závažná vďaka tomu, že čistila iba **polovicu** ňou pretekajúcej vody (na viac nemala kapa-

citu), úplne nenáhodou pripomína bárs aj emisný škandál okolo Volkswagenov.

Nedá mi teda ešte raz nepoznamenať, že otázky ekológie tiež nie sú ničím novým. Popritom spomeniem môjho (a zrejme) i Gindlovho obľúbeného básnika Ivana Laučika (kde si som sa dočítal, že napriek tomu, že sa veľmi dobre poznali, bolo v ich konverzácii bežné vyknanie – na štýl „*Dr. Livingstone, I presume?*“), ktorého „liptovské básne“, napr. *Liptov* (zb. *Na prahu počutelnosti*) a *Pohľad z Poludnice* (zb. *Vzdušnou čiarou*) sú textom výberu *Čelom vzad, ozvena!* v čomsi veľmi blízke – afinitu medzi týmito dvoma osobnosťami podčiarkuje spomínaná reportáž o Veľkom Borovom (s. 37-43) a text o dobrovoľníčení v jaskyniach (59-68) (a napr. aj legendárny rozhovor Gindla a Laučika, ktorý vyšiel v *Literárnom týždenníku* pod názvom *Vyrábam si nápoj zo smádu*). Sympatická je teda starosť Eugena Gindla o tento náš svet a jeho prírodu – sympatická a **veľmi potrebná** (a zároveň nadčasová).

Niet sa teda čomu čudovať, že všímavý človek sa nad istými vecami čuduje. Predsa ani v literatúre to nie je spôsob nový – stane sa, že si „tuzemský“ autor vymyslí postavu cudzinca a umiestni ju do cestopisnej prózy, ktorá sa odohráva v autorovej **domovine** („tuzemčine“). Tak aj Gindl, aby sa mohol efektívne čudovať nad ľudským (ne)rozumom, najprv si postavu Reného (nám známou z Bajzovho románového cestopisu) adoptoval v osobe Herr Rügeho, reportéra nemeckej televízie, ktorý sa naozaj úprimne pozastavuje nad udalosťami v Ostbloku a keď ich komentuje, robí to so šarmom (a trochu aj **blahosklonnosťou**) vyspelého Európana, prichodivšieho do ktorej si „barbarskej“ kolónie na rekreáciu (s. 128-142).

Nakoľko je táto metóda produktívna, sa ukazuje v záverečných dvoch reportážach, kde už si Gindl absenciu skutočného cudzinca, ktorý by

sa hodil na charakteristiku Reného, supluje vytvorením *vlastnej postavy*. Navyše sa trefné komentáre presúvajú – celkom po správnosti – do úst Van Stiphouta, ktorý sa kdesi v Tramtárii snaží Reného vychovávať poukazovaním na „nevypelost“ domorodcov. To neznamena, že by Gindl Slovensko (alebo nebodaj svet) nemal rád, naopak – práve preto ho komentuje, práve preto sa ho snaží kultivovať: spoločensky, ekologicky, kadejako inak a v neposlednom rade aj politicky (pripomeňme jeho divadelnú hru *Karpatský thriller*). Nuž – súc v *nadstavenom čase* – budeme zrejme končiť pri politike. Pomerne zábavne vyznieva futbalová alegória v závere knižky *Čelom vzad, ozvena!*, tematizujúca *veci verejné* u nás, avšak po zamyslení – hovoril som, že je dobré sa nad literatúrou zamýšľať – sa alegorickosť vykryštalizuje do analógie. Naši politici aj 26 rokov po Nežnej (recenziu píšem pár dní po jej novembrovom výročí – mimochodom, v novembri 89 som mal asi rok a pol, ale s rodičmi som vraj štrngal na námestí kľúčmi) stále kopú *najnižšiu ligu*, suverénne sa držiac na nepostupových priečkach. Zaznie síce rada, aby sa z toho dna trocha poobzerali, ale nebolo by lepšie – čo myslíte, pán Gindl (vykajme si, all right?) – na tých „našich“ aspoň z tribúny zakričať, nech si nedávajú *vlastné góly*? Je to azda lepšie riešenie, ako si to musieť s nimi po zápase pekne „nežne“ po dedinsky vysvetľovať, no nie?

P. S.: To, kto po polčase prehráva 0:2, ste si – *milí čitatelia* – už zrejme domysleli.

MATÚŠ MIKŠÍK

HLADANIE VNÚTORNEJ KATARZIE

URSINY, DEŽO

– URSINY, JAKUB:

Ahoj tato – Milý Kubo

Pezinok: Filmotras, 2015.

Dvadsať rokov po smrti významného skladateľa, speváka a tvorcu dokumentárnych filmov Deža Ursinyho vyšla pred niekoľkými mesiacmi útla knižočka, zbierka sedemnástich listov, ktorá je akousi spomienkou

na umelca – a otca – a pre mnohých bude iste aj doplnením mozaiky Dežovho života (po knihe *Moja milá pani*, súbore listov niekoľkoročnej priateľke Zdenke Krejčovej, ktorú v roku 2007 vydalo vydavateľstvo Artforum). Ako uvádza autor predhovoru knižky a hudobníkov dlhoročný priateľ a dvorný textár, s ktorým spolupracoval takmer na všetkých jeho štúdiových albumoch, Ivan Štrpka: „tie listy sú dôverným, intímnym zrkadlom otca a syna“, „často prosto putovali, bez poštovej známky, po dlhej chodbe z jednej izby do druhej.“

Korešpondencia vznikala v posledných ôsmich mesiacoch hudobníkovho života a zachytáva neľahké obdobie, počas ktorého si Dežo s Kubom hľadali k sebe cestu a každý po svojom sa učili vyrovnáť sa s ich rodnou situáciou, s blížiavcou sa smrťou otca, ktorý nedokázal zvíťaziť nad zákernou chorobou. Listy sú formulované jednoducho, čo však vôbec neuberá na sile ich výpovede – napokon, Dežo Ursiny postupom času podobne zjednodušoval aj svoju hudbu, hoci vo výraze šiel čoraz hlbšie.

Knižka *Ahoj tato – Milý Kubo* znamená intímny dialóg dvoch blízkych ľudí a len ťažko sa hľadajú vecné interpretačné východiská. Lebo tak ako tento „rozhovor“ vznikol (z bytostnej potreby nájsť spôsob, ako vyjadriť tie najhlbšie emócie), tak podobne silno sa dotýka aj čitateľa. Dva pohľady zachytené v hraničnej životnej situácii, no kým Kubov život sa len rozbieha, ten Dežov pomaly končí. Otec, ocitajúci sa v blízkosti smrti, sa konfrontuje sám so sebou, s tým, čo po sebe zanecháva (okrem tvorivej práce teda hlavne syna), a o to naliehavejšie sa pre neho stáva nájsť spôsob, ako komunikovať. Z listov v rôznych formuláciách vyznieva akási pripomienka, že „*život je vlastne jedna súvislá šanca, ktorú môžeme zhodnotiť alebo premrhať, šanca stať sa sebou*“ (str. 22). Kuba priamo vyzýva, aby sa obaja zbavili svojho sebeckva a pohodlnosti a tejto šance sa chytili za hocijakých okolností. Dežo však nemoralizuje a nepoučuje, necháva syna „rást“ a zvoliť si vlastnú cestu.

Kubo, v tom čase dospievajúci chlapec, ktorý poznáva sám seba

a ešte si len formuje svoju perspektívu na dospelý svet, hľadá spôsoby, ako ho uchopiť, sa má zmieriť so skutočnosťou, že jeho otec umiera. Neraz sa konfrontuje s vlastnou bezradnosťou, lebo si je vedomý, že nie je v jeho silách túto situáciu zvrátiť. Na druhej strane však dokáže byť voči otcovi neúprosne priamy a kritický, keď na neho apeluje, nech sa celý jeho svet netočí len okolo rakoviny, nech nie je mrzutý a zlý na ľudí, čo to s ním myslia dobre...

Skepsu a boje, ktoré v Dežovi zúrilili, časom strieda pokora voči životu, a Kubove pocity neslobody a sklúčenosti, straty dôvery voči otcovi napokon hlboké prijatie. „*Varuješ ma pred tým naším diablom, ale ja už svojho diabla krotím a dúfam, že v tom budem úspešne pokračovať. To, že som svojho diabla zazrel je aj tvoja zásluha. To, že som ho začal krotiť tiež. Som rád, že mi v tom pomáhaš. Chcel by som aj ja tebe pomôcť skrotiť toho svojho. Možno sa ti tieto slová zdajú byť odvážne, že ja som iba ucho a chcel by som tebe s niečím pomáhať. Asi máš pravdu. No ty si to vo mne dokázal prelomiť...*“ píše mladý Kubo v jednom zo svojich odkazov (str. 51). A hoci spočiatku vzájomná korešpondencia možno vyznieva nesúladne – listy sú plné obvinení a výčitiek: synových neskorých príchodov domov či otcových výkyvov nálad, ktoré syn vníma ako krivdu a neporozumenie – v priebehu mesiacov sa mení na zmierlivý dialóg. V jednom z posledných listov tatovi aj sám Kubo dodáva: „*Teraz si uvedomujem, ako sme pokročili. Už tu nie sú tie zábrany, zbytočné oddiaľovanie a podobne*“ (str. 64). Tých niekoľko posledných mesiacov bolo pre nich časom, kedy sa učili spolužažovať, hľadali si k sebe cestu a aj ich listy boli vlastne „*akési pokusy o ďalší krok vpred*“ (str. 18).

Dežo a Kubo. Otec a syn. Dvaja blízki ľudia, ktorých okolnosti naučili byť voči sebe úprimní až na kosť, akousi nevyhnutnosťou sa im stalo hľadanie správneho smeru k seba poznaniu, objavaniu harmónie a významu veličiny času. Aké dôležité je za každých okolností na sebe neustále pracovať a neuspokojiť sa s dosiahnutým. „*[...] čas totiž stále plynul a zatiaľ čo jeden sa cítil a choval ako časový miliónár, druhý prepočítaval posledné haliere*“ (str. 41). Celý tento odkaz, naliehavosť stihnúť ho synovi zane-

chať, sa stal na sklonku Dežovho života pre neho bytostne dôležitý a nesie so sebou univerzálnu platnosť i pre nás ostatných.

MÁRIA PAVLIGOVÁ

NAJMENŠÍ A EŠTE MENŠÍ

JÁN MILČÁK: JONATAN MALÝ AKO OMRVINKA

Bratislava: Goringa, 2015.

Svojimi rozhlasovými hrami – je ich detských vyše dvadsať, môžeme nazvať Jána Milčáka európskym klasikom, pretože tieto počúvali deti vari v desiatich európskych a možno aj v iných krajinách. Je autorsky jedinečný a netradičný a ako dramatik, prozaik a básnik sa stal dvojdomým v tvorbe pre deti i pre dospelých. Pri písaní rozprávok považuje za stavebný kameň fantazijnosť. Táto podľa neho: „Má nekonečné množstvo podob, a preto aj život rozprávky je nekonečný. Fantazijnosť je to, čo dieťa prijíma najradšej a najľahšie, najmä ak sa mu otvárajú dvere do miestnosti, ktoré doteraz nepoznalo.“

Lenže nie v každej rozprávke je to jednako. Fantazijné sa prelína s reálnym. Niekedy treba reálnym korigovať neskutočné. V Bibiane roku 1994 písal, ako je dôležité, aby dieťa uverilo textu a zaciťuje pritom z Aristotelovej poetiky: „Trebá však dať prednosť nemožnému, ktoré je pravdepodobné, pred možným, ale neuveriteľným.“ Milčákova autorská rozprávka inokedy gnómicky, s lingvistickou finesou a nie raz aj s filozoficky pociťovanou inštrukciou rozohráva realitu a chce pritom vstačiť s tým, čo dieťa pozná a dokáže preveriť. O vyše dvadsať rokov na to v Trinástej komnate zostal náš autor tichým rozprávačom, ktorý na vypovedanie hlbokých myšlienok nepotrebuje veľa slov. A hodne predtým sa o ňom napísalo, že jeho rozprávkový Lampášik patrí do radu exuperovských rozprávok, teda symbolických, s bohatým filozofickým podtextom a dá sa k nemu vracieť ako k malému princovi. Tento text je totiž aj pre dospelých, tak ako Rozpráv-

kový vláčik z roku 2008.

Nie všetko doteraz povedané platí pre práve oceneného Milčákovho Jonatana malého ako omrvinka.

Je oveľa menej exuperovský, so zriedkavým filozofickým podtextom. Fantastickosťou nasýtený príbeh mu pravdaže nechýba, tej má autor na dva životy. Uplatnila sa v ňom väčšia rozmarnosť, presvedčenie, že život nie sú nejaké muky a trápenia. Je dosť usadený „v ľahkosti žitia“. Jeho obyvateľská a susedská poloha a tónina sa zvýrazňuje prítomnosťou dvoch párov. Jeden je Jonatanov rodičovský s krásnou manželkou pani Krásnou. Druhý mužsko-ženský pár, hudobník Hugo Motalon a herečka madam Laura sa konečne aj pričinením radorečného Jonatana dá dohromady a pripravuje paradnu svadbu.

Medzi ľuďmi z rozprávky vládne úcta a dobromyseľnosť. Text je značne dialógický, čo umožňuje prvákovi Jonatanovi byť v rozhovoroch so staršími šibalským a prekvapovať svojou bystrou detskou logikou. Vystrelí proti Hugovi: „Mali by ste sa učiť od prvákov!“ Keď príde k nemu na raňajky vo svojej hviezdičkovej pyžame, nerobí si ťažkú hlavu z jeho napomenutia a povie: „Myslel som si, že ak sú na pyžame hviezdičky, ráno sa samé vyzlečie.“

Napokon najvýznamnejším v rozprávke je najnajmenší nový priateľ Jonatana myšiak Baf, ktorý raňajkuje na jeho dlani. Ich dvojica najväčšmi naplňa atmosféru družnosti a nekonfliktnosti príbehu, ktorý Ján Milčák komponuje v uvoľnenejšom slede detailov – tvoria ich ľudské predmety, zvieratá, vtáci, najrozličnejšie kvety, hudobné nástroje a zvuky.

Jonatan uznáva málovravného Bafa a dôveruje mu. Keď ho rodičia myšiaci hľadajú, tvrdí: „O Bafa sa nebojte“ a prinesie im ho zo svojej izby na dlani. Baf všade vyhráva na svojej novej pikole, aj v Jonatanovom batohu. Keď poštar donesie miniatúrne mu myšiakovi telegram, celá spoločnosť okolo neho sa dozvie o jeho koncertnom turné po južnej Amerike. Neuveriteľné, ale možné, pozmeňujeme Aristotela. Biblický symbol: „nechajte maličkých ku mne prichádzať...“ Radosť s tými, čo plešajú. V mieri a bez závidosti. Dvere do domu Jonatanových rodičov sú stále

otvorené.

Iluzívna idyla? Idealizované spolunažívanie? Ján Milčák je v tvorbe pre deti za altruizmus. Keby sme pred ním začali nahlas uvažovať: „Dobre, ale ak sa zabúda, že preidealizované detstvo nebýva najlepšou prípravou do tvrdého a neideálneho sveta,“ keby takéto počul od nás, možno by povedal: „Nehnevajte sa, ale ja už mlčím. A vy ste mali so mnou.“

JÁN BEŇO

PREBÚDZANIE SA BÁSNIKA

IGOR TYŠŠ: ALBA

Dunajská Lužná: Milanium, 2015.

Básnický debut Igora Tyšša *Alba* pozostáva zo štyroch cyklov: *Dôveryhodné cesty*, *Dôveryčivosť*, *Notácie* a *Alby*.

Cyklus *Alby* a vôbec celá zbierka *Alba* nie je tým, čo by sme podľa názvu očakávali od konvenčnej podoby tohto provensálskeho žánru – teda ľúbostné básne s motívom zobúdzania milých pri lúčení nadránom. Atmosféra v zbierke sa pohybuje na rozhraní dňa a noci, ale je to skôr prebúdzanie sa mladého človeka a básnika do života. Azda i etymológia slova čosi napovie: alba – biela. Biela, čistá, nepopísaná. A nahá, „nahá ako plátno“. Nahota nadobúda polysémantický charakter. Nahota ako čistota, nahota ako prapôvodný stav, nahota ako predmet žiadostivosti, nie nahota ako obťažanosť plodmi. Dôležitú rolu tu zohráva tiež tenzia čiernej a bielej, opozícia svetla a tmy.

Mnohé motívy a témy prechádzajú cyklami a tiahnu sa zbierkou. Dominantným je motív duše: „*Duša sa díva do seba*.“ Ide o narcisovské seba-pozorovanie sa v rôznych situáciách. Ešte i keď sa díva na okolitý svet, pozoruje seba, ako sa pritom správa. Dynamika je vo vnútri subjektu, nie vo svete, ktorý ho obklopuje. Duša je „*nevyspytateľná*“, „*vykrúca sa*“, „*hrkúta, / na okraji malých vecí, / ktoré nerobíme*“, „*spočinie na ružových trňoch*“, je v nej „*pomätená lúka*“ atď.

V cykle *Dôveryhodné cesty* Tyšš hovorí o svojich dojmoch zo svojich zastávok na ceste životom. Sú to jedno-

duché žánrové obrázky. Podobne ako v nasledujúcom cykle *Dôverčivosť* básnik hľadá a overuje svoje konštanty, svoje istoty, svoje miesto vo svete. Vyrastá z chlapčenskej dôverčivosti do mužnosti, no chlapčensťvo si chce zachovať. Prechod od prvého cyklu k poslednému je vlastne dozrievaním.

Chce sa aspoň pre seba pozdvihnúť nad urbánny svet, kde „*aj láska bola zastavaná*“, kde chýba správna nespútanosť. Chce prekročiť úzky rámec svojho domova a istôt a konfrontovať sa s okolitým svetom: „*moja pamäť/ patrí týmto nížinám// moja otázka siaha/ až za obzor*“. Tak prekonáva svoj subjektívny svet a dochádza až ku spoločenskej kritike (*Utopia, ...na radosť*).

Často však používa slová a obrazy ako rekvizity, ktoré sa bytostne neprekrývajú so skutočnosťou. Občas použije bombastický obraz, ktorý ale nie je významovo zaťažovaný. Zaujme, ale nič nehovorí. Šokuje, no neprenikne do hĺbky. Zanechá iba veľmi neurčitý dojem.

Naopak, k najsilnejším stránkam autora a zbierky patria záblesky krásnej krajiny, akoby živé vizuálne evokácie atmosféry a niektoré básne, v ktorých sa objavuje erotický živel. S výnimkou haiku ide o voľný verš, mnohé verše sú podopreté bohatou a nápaditou zvukovou inštrumentáciou. Hrá sa s aliteráciou či paronymami. Na niektorých miestach sa prejaví aforistickou jadrnosťou: „*milujte veroniku/ lebo je panna*“.

Zbierka Alba prezrádza kultivovanú lektúru autora. Ten sa ňou ani netají. Z básní cítiť angloamerické inšpirácie a beatnikov, od nich nie je ďaleko ani k japonskej poézii a haiku. Cítiť tu i vplyvy strážayovské, inšpirácie a vplyvy osamelých bežcov. Tyšš si však pre svoj pocitový svet často vypožičiava cudzí slovník, ešte sa dostatočne neoslobodil od básnikov blízkych srdcu.

MARTIN NAVRÁTIL

MYSLENIE V PRIESTORE ALEBO SKONKRÉTNENIE ABSTRAKTNÉHO

DO HMOTNÉHO

**DANA JANÁČKOVÁ:
VLADIMÍR SUCHÁNEK.
SCÉNOGRAFIA**

Senica : Záhorská galéria, 1994.

Publikácia kunsthistoričky Dany Janáčkovej o scénografovi Vladimírovi Suchánkovi predstavuje ucelený pohľad na tvorivé dielo jedného z našich významných scénografov a výtvarníkov. Kniha je akousi kronikou životných i tvorivých úspechov. Scénografia v divadle je natoľko hmatateľná a uchopiteľná tak prchavo, ako divadlo samé. Prchavosť výtvarnej kreativity súvisí s tým, že hoci po scénografii ostávajú makety, či návrhy scény, bez bezprostrednosti divadelného zážitku sa pred nami len veľmi ťažko odкрýva zmysel celku diela. Autorka knihy najmä o scénografickej tvorbe Vladimíra Suchánka pristúpila koncepčne veľmi prezieravo. Jeho nateraz uzavreté dielo skúmala prirodzene, ako plynie ľudský život. Nebránila sa návrhom tvorcu a akcentovala tie diela, ktoré aj on považuje za najpresvedčivejšie.

Kniha začína detstvom, pokračuje študentskými rokmi na Škole umeleckopriemyselnej, kde študoval na propagačnom oddelení a na oboch vysokých školách, ktoré zásadne formovali rukopis a scénografické myslenie Vladimíra Suchánka, výtvarné maliarske školenie na vysokej škole výtvarných umení u Jána Mudrocha a scénografické školenie u Ladislava Vychodila na Vysokej škole múzických umení. Prvou scénografickou prácou, ktorú autorka analyzuje detailne je Suchánkova scéna k inscenácii Verhaerenovho Filipa II. v trnavskom divadle. Bola to jeho absolventská práca. Už v nej nenápadne naznačil, v čom a ako bude jeho scénografické myslenie nepodobné a v mnohom prekračujúce školu jeho učiteľa Ladislava Vychodila. Za podstatnú kapitolu považujem aj tú o detstve, ktorá dáva viac ako tušiť, že tvorcov vzťah k materiálu, cit pre prácu s ním, vyrastali a dozrievali v otcovej stolárskej dielni.

Putovanie kreatívnymi cestami umeleckého životopisu sa potom postupne venuje jednotlivým dekádam, začínajúc v šesťdesiatych rokoch 20. storočia a končiacich až v rokoch,

keď scénograf odišiel do dôchodku. Analýzy sú presné, autorka v nich neraz odkrýva zásadné posolstvá a zároveň naznačuje, že Suchánkova scénografia bola vo viacerých divadelných inscenáciách druhou veľmi dôležitou takmer režijnou koncepciou a prácou. Isto-iste to platí pre viaceré jeho spolupráce najmä s režisérom Pavlom Hasprom, s ktorým vytvorili tvorivý tandem na niekoľko desaťročí. Nádhorne sa v ich spolupráci odhaľuje jedna fundamentálna skutočnosť, že scénografiu, aj akúkoľvek inú zložku divadelného diela nemožno analyzovať a „preparovať“ osve bez toho, aby sme o nej hovorili v kontexte divadelnej inscenácie.

Autorka knihy sa tu s vlastnou erudíciou o to aspoň sčasti pokúsila. Darilo sa jej to vo chvíľach, keď konfrontovala scénografické návrhy s inscenačnými fotografiami a venovala podstatnú časť analýzy nielen výtvarnej stránke, ale taktiež významovej. Diskurzívne postupuje celým dejom dramatického diela – inscenácie a skonkrétňuje ho týmito dokumentmi zo života inscenácie. Kniha o scénografovi by si žiadala aj teatrologické analýzy, ale do tých sa autorka prirodzene nepúšťa, tam radšej necháva priestor citáciám z diel teatrologov a divadelných kritikov, ktorí nazerali na túto problematiku. Výborne povýberala dobové divadelné kritiky, ktoré analyticky rozoberajú Suchánkovu scénografickú tvorbu. Priestor dostávajú aj citácie zo zásadnejších štúdií Ladislava Lajchu a Antona Kreta. Rovnako sú dôležité aj tvorcove peripetie, ktoré neraz odkrývajú podnety, inšpirácie a pohnutky, ktoré stáli za nápadom a realizáciou tej-ktorej scény. Ak by v tejto knihe absentovali práve takéto citácie, asi by bola len nejakým väčším scénografickým katalógom.

Hľadanie a nachádzanie, strácanie sa v tvorivej činnosti, tak by sa dalo nazvať tvorivé dielo scénografa Vladimíra Suchánka. Tvorca vstupuje do krehkého sveta myšlienok vrstvi a vytvára z abstraktného a duchovného hmotné; naoko skonkrétnené, ktoré vytvára nespočetné množstvo sujetových príbehov v mysliach divákov.

V knihe som napriek prvotnému i druhotnému očareniu naďabil na niektoré faktografické nedorozume-

nia, nevedno či vznikli z nedorozumenia s grafikom alebo nedôslednou korektúrou. Napríklad inscenácia Millerovej Ceny je dosť nešťastne zaradená do sedemdesiatych rokov minulého storočia a jej premiéra sa konala ešte v roku 1969. Podobne sa táto chyba objaví aj v záverečnom súpise scénografickej tvorby. K menej silným stránkam diela patria tie časti, kde sa autorka usiluje čitateľovi priblížiť príbeh inscenovaného diela. Nie je to analýza interpretácie dramatického diela na javisku, ale sú to iba strohé postrehy o fabule diela. Aj keď sa Millerova hra *Salemské bosorky* odohráva v americkom Saleme a dej je zasadený do konkrétnej historickej doby, nie je prednostne príbehom o tejto dejinnej udalosti. Millerova dráma je viac metaforou o davovej psychóze, ktorú v Amerike rozpútala činnosť kongresového výboru pre neamerickú činnosť. Ten preveroval a vypočúvaním ponižoval všetkých, najmä vedcov a umelcov, ktorí sympatizovali s komunistickým a socialistickým hnutím. Mccarthismus – novodobý hon na čarodejnice narastal do obľudných rozmerov – verejné procesy, psychický nátlak aj mučenie mu neboli cudzie. Pracovne a spoločensky vylučoval osobnosti, ktoré sa dostali do jeho „dráporov“. V našej krajine bol metaforou a pripomienkou nespravodlivých monsterprocesov a politických procesov najmä v 50. rokoch 20. storočia. Režisér, dramaturg, scénograf, kostýmový výtvarník a celý tím hercov si predsa nevyberajú dielo podľa príbehu, sily témy, ale snažia sa ju interpretovať a významovo naplniť, či zdôrazniť ten ktorý aspekt diela. Tu sa autorka publikácie ocitá na pohyblivých pieskoch a zbytočne sa jej pozornosť rozptyľuje. K prenikavej teatrologickej analýze interpretovaných dramatických diel sa nedostane.

S čím nás knižná publikácia o scénografovi Vladimírovi Suchánkovi oboznamuje, je komunikovanie vnútorného, významového a obsahového zmyslu diela tohto tvorcu. Naoko nenápadného umelca, ktorý sa často ticho a s pokorou dotýkal duchovného v umení a vedel ho decentne spredmetniť do scénografie, ktorá sa neraz stala aj réžiou inscenácie.

Maestro Vladimír Suchánek si takúto knižnú publikáciu prostrední-

ctvom výrazného tvorivého diela priam zasluguje. Verím, že sa čoskoro dočkáme aj ďalších teatrologických analýz a syntéz o prínosoch a neopakovateľných cestách jeho divadelnej scénografie.

MARTIN TIMKO

HOROROVÝ PRÍBEH

MICHAL SCHVARC

– **EUDOVÍT HALLON:**

KAUZA KARVAŠ

Štúdie a dokumenty

k zatknutiu, zavlčeniu

a internácii guvernéra

Slovenskej národnej

banky na území Nemeckej

ríše 1944/1945.

Bratislava: Historický ústav

SAV, 2014.

Pokojne by sa takto dal označiť neuveriteľný príbeh jedného z najvýznamnejších slovenských národohospodárov – prof. Imricha Karvaša, guvernéra Slovenskej národnej banky a Predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie (čo znamenalo ministerský post v slovenskej vláde počas 2. svetovej vojny), od jeho zatknutia 2. septembra 1944 až do jeho návratu do Skalice 28. júla 1945.

Je to klasická vedecká kniha, ktorá obsahuje všetky atribúty, čo k nej patria. Pozostáva z príslušných štúdií a z tridsiatich dvoch dokumentov, ktoré sú v nemeckom origináli a slovenskom preklade s príslušným poznámkovým aparátom. Je zostavená tak, že sa stáva pútavým čítaním aj pre bežného laického čitateľa, ktorý sa zaujíma o históriu či dejiny druhej svetovej vojny. V prvej časti Karvašov príbeh presahuje obdobie označené v názve knihy, pokračuje po skončení vojny a stáva sa svedectvom života v ďalšom totalitnom systéme.

Pri príležitostných článkoch k výročiu Slovenského národného povstania sa píše o Imrichovi Karvašovi, že sa zapojil do odboja a mal zásadný podiel na hospodárskych prípravách SNP, a to je všetko. Dodnes chýba o ňom samostatná komplexná biografia jeho života a diela. V roku 1994 vyšli len Karvašove spomienky *V pa-*

zúroch gestapa, syn Milan napísal biografiu o svojom otcovi a ešte vyšlo zopár štúdií. Je to opäť potvrdenie našej laxnosti k významným osobnostiam našej histórie.

Imrich Karvaš (1903 – 1981) pochádzal z veľmi skromných pomerov. Základnú školu začal navštevovať v Pukanci, pokračoval v Holíči a gymnaziálne štúdiá absolvoval v Skalici. Pokračoval na Právnickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave. Už počas štúdií sa zaujímal o hospodárske vedy a ekonómiu. Počas štúdií sa zoznámil s mladou študentkou práv Helenou Růžičkovou, dcérou českého legionára, profesora lekárstva na Komenského univerzite a neskôr si ju vzal za manželku. Po dokončení štúdiá sa stal tajomníkom Ústredného zväzu Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave, 1930 – 1933 tajomníkom Zväzu bánk a už v roku 1929 získal docentúru v odbore národného hospodárstva. Spolu s podobne zameraným Petrom Zaťkom založili vo februári 1931 mienkotvorný časopis *Politika*, kde našla platformu už v Československej republike vychovaná generácia slovenskej inteligencie. Podieľal sa na príprave *Zjazdu slovenskej mládeže* v roku 1932, na ktorom sa zúčastnilo približne 500 zástupcov rôznych politických a názorových smerov. Podieľal sa na projekte Národohospodárskeho ústavu pre Slovensko a Podkarpatskú Rus, ktorého sa v rokoch 1932 – 1938 stal generálnym tajomníkom. V rokoch 1936 – 1938 bol viceprezidentom Exportného ústavu v Prahe. V roku 1935 sa stal mimoriadnym a v roku 1940 riadnym profesorom národného hospodárstva na právnickej fakulte v Bratislave. Vo dvoch úradníckych vládoch generála Syrového ako tridsaťpäťročný bol ministrom bez torby a potom ministrom hospodárstva. V roku 1940 spoluzakladateľ Vysokej školy obchodnej v Bratislave, v r. 1947 – 1948 bol dekanom právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave.

Významná bola aj jeho publicistická činnosť. V roku 1926 spoluzakladateľ, 1939 hlavný redaktor prvej slovenskej národohospodárskej revue *Hospodárske rozhľady*. Autor viacerých monografií s hospodárskou problematikou.

Počas 2. svetovej vojny spolupracoval s protifašistickým odbojom, najmä so Šrobárovou skupinou, neskôršie tiež s ilegálnou Slovenskou národnou radou. Podieľal sa na hospodárskom zabezpečení pripravovaného povstania, okrem iného nariaďoval oddisponovať z Bratislavy do Banskej Bystrice zásoby obeživa a pohonných hmôt pre povstaleckú armádu.

Po zatknutí bol odvečený do Viedne, vyšetrovaný bol ďalej v Brne a potom v Berlíne. Násilné formy vyšetrovania Karvašovi spôsobili trvalé poškodenie oka, epilepsiu a ťažké psychické traumy. Mimoriadny súd SS v Berlíne ho 27. februára 1945 uznal vinným a odsúdil na trest smrti obesením. Život mu zrejme zachránila skutočnosť, že mal ešte stále postavenie „zvláštneho väzňa“ a vyšetrovatelia dúfali, že z neho dostanú niektoré dôležité informácie; napríklad aj o prezidentovi Jozefovi Tisovi. Osudové týždne v Berlíne skončili pre Karvaša 7. apríla 1945, ale ešte ďalších dvadsať dní musel prekonávať desivé zážitky v koncentračných táboroch vo Flossenburgu, Dachau a Reichenau.

Ešte tesne pred oslobodením spojeneckými vojskami mu hrozila likvidácia. V poslednom momente bol pred príslušníkmi SS spolu s ďalšími „prominentnými“ väzňami zachránený jednotkou pravidelného Wehrmachtu. Po krátkom zotavení sa vrátil cez Prahu na Slovensko.

Po februárovom prevrate 1948 ho zatkli a odsúdili na poldruha roka väzenia. Po prepustení, v rámci akcie B, bol vysťahovaný z Bratislavy. V roku 1958 ho spolu s ďalšími účastníkmi občianskeho odboja uväznili a o rok neskôr ho vo vykonštruovanom procese pre trestný čin velezrada a vyzvedačstva odsúdili na 17 rokov straty slobody. Ruka v ruke s tým išla perzekúcia manželky a detí. Hoci bol v roku 1968 rehabilitovaný a zbavený prvého i druhého obvinenia, roky utrpenia mu to nenahradilo.

Až doba po roku 1990 priniesla, ale už zvečnenému Imrichovi Karvašovi, uznanie a ocenenia.

Kniha *Kauza Karvaš* obsahuje nielen obsiahly náčrt života, diela a verejných aktivít Imricha Karvaša, zameraných najmä, čo je pochopiteľné, na ekonomickú oblasť z pera histo-

rika hospodárskych dejín Ľudovíta Hallona, ale aj štúdiu Michala Schvarca o nacistických tajných službách a Imrichovi Karvašovi, ako aj profily jeho vyšetrovateľov.

Dnes sa skoro v každej knihe nájde chyba či preklep, chcel by som len upozorniť, že Karel Engliš nezomrel v roku 1939, ale 13. júna 1961 (str. 24).

Hoci editori upozornili na to, že nepoznajú mnohé dokumenty, napriek tomu prinášajú zo zahraničných archívov nové informácie. Či už išlo o snahu nemeckého vyslanca Ludina o prepustenie Karvaša, alebo intervenciu Jozefa Tisa, ktorý dal súhlas na sledovanie, zaistenie a prevoz Karvaša do ríše. Dokumentácia svedčí o mnohých intervenciách v prospech Karvaša i uznanie jeho odborných schopností nemeckými poradcami, nemeckým vyslancom, alebo jeho slovenskými spolupracovníkmi či slovenskou vládou. Je zaujímavé, že sa tu niekoľkokrát nájdu názory nemeckých odborníkov – napr. Dr. Ericha Geberta, poradcu pre hospodárske a finančné otázky pri slovenskej vláde, že výhrady proti Karvašovi môžu byť spojené aj so závisťou k jeho schopnostiam. Sám vyslanec Ludin tvrdil: „*Karvaš je na Slovensku najschopnejšou hlavou a najvýkonnejším organizátorom. Jeho odchod vytvorí v tunajšom hospodárskom živote ťažko vyplnitelnú medzeru.*“ Alebo pre Sicherheitsdienst Ludin píše: „*Karvaš bol azda najschopnejšou hlavou a najenergickejším činiteľom slovenského verejného života.*“

VOJTECH ČELKO

POLITIK, KTORÝ ZANECHAL STOPU V DEJINÁCH

IVAN GUBA, MAREK SYRNÝ (Eds.) JOZEF LETTRICH Publicistika (1945 – 1948) Články – prejavy – rozhovory

Banská Bystrica – Bratislava, 2014.

Pre poriadok by sa patrilo, ako je v tvorbe zvykom, uviesť aj vydavateľa, ale v tomto prípade prispelo k vydaniu knihy viacero inštitúcií: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Historický ústav SAV, Múzeum SNP v Banskej Bystrici, Nadácia Dr. Jozefa Lettricha v Martine a BELIANUM.

Najdôležitejší sú však jej editori, v tomto prípade zástupcovia najmladšej a mladej generácie slovenských historikov, ktorí patria k najlepším súčasným znalcom histórie Demokratickej strany, jej funkcionárov a celkovo obdobia rokov 1945 – 1948. Ivan Guba sa Jozefovi Lettrichovi venoval aj v svojej diplomovej práci. Je tiež autorom niekoľkých štúdií, ktoré sa čiastkovo zaoberajú rôznymi úsekmi života Jozefa Lettricha.

Marek Syrný venoval histórii Demokratickej strany svoju diplomovú prácu a aj jeho publikovaná dizertácia *Slovenskí demokrati 44–48* s podtitulom *Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948* je zatiaľ najlepšia práca k tejto problematike. Zostavil viacero zborníkov venovaných voľbám 1946 a ďalším témam sledovaného obdobia.

Často si v záplave podenkových informácií, predstavovania „pseudocelebrít“ kladiem rečnícku otázku, čo je príčinou takého malého záujmu o poznanie osudov a diela významných osobností našich národných dejín, ktoré od začiatku 19. storočia formovali naše národné dejiny?

K takýmto osobnostiam patril aj turčiansky rodák Dr. Jozef Lettrich (1905 – 1969). Po stredoškolských štúdiách v Martine pokračoval v štúdiu na Právnickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave. Záujem o politiku prejavoval od mladosti a už počas štúdií sa zapojil do činnosti agrárnej strany. Lettrichovo výrazné politické nadanie, záujem o otázky európskej a domácej politiky dali už v tridsiatych rokoch podnet k úvahám, že neskôr preberie v slovenskom politickom živote úlohu Milana Hodžu. Proti pražskému

centralizmu, autonomizmu HSES a Slovenskej národnej strany sa stal Jozef Lettrich predstaviteľom regionalizmu v hnutí mladých agrárnikov. Táto už druhá generácia slovenských politikov získala svoje vzdelanie a politické skúsenosti už v Československej republike, bola si vedomá neudržateľnosti vtedajšieho stavu. Videli aj súvislosti medzi riešením ťaživých sociálnych problémov Slovenska a riešením slovenskej otázky v štátoprávnej či nacionálnej rovine. Po prijatí mníchovského diktátu a následnej autonómie Slovenska sa Lettrich dostal do opozície proti stávajúcemu režimu na Slovensku. Zapojil sa do ilegálnej činnosti a bol niekoľkokrát väznený. Podieľal sa na vypracovaní Vianočnej dohody o vytvorení Slovenskej národnej rady, koordinátorky ozbrojeného vystúpenia proti domácomu kolaborantskému režimu. Počas SNP zastával významné funkcie a bol spoluzakladateľom Demokratickej strany. Po oslobodení sa stal predsedom Slovenskej národnej rady. Túto funkciu zastával až do jeho vynútenej rezignácie 26. februára 1945. Od júla 1945 bol súčasne aj predsedom Demokratickej strany. Mal výrazný podiel na volebnom víťazstve demokratov v apríli 1946. Aj keď DS viedla osamotený boj s komunistami, do jesene 1947 aj s ľahostajným prizieraním českých nekomunistických strán, ktoré si príliš neskoro uvedomili, o čo ide na Slovensku. Lettrich svojou zásadou „*ne strácať nervy*“ a diplomaciou dokázal brániť politiku DS a jej pozície v Zbore poverenikov. Druhý zjazd DS v januári 1948 potvrdil Lettrichovu pozíciu nielen ako predsedu strany, ale aj programu, ktorý stelesňoval.

Nedomyslená demisia nekomu-

nistických ministrov, s ktorou sa DS solidarizovala a následný komunistický prevrat bol už pražskou záležitosťou. Ovplynul osud krajiny na viac ako štyridsať rokov. Jozef Lettrich odišiel do emigrácie, kde sa až do svojej náhlej smrti 29. novembra 1969 angažoval v rôznych československých, slovenských i nadnárodných exilových organizáciách.

Autori zostavili a opoznámkovali Lettrichovu publicistiku, ktorá bola uverejnená v dobovej tlači a nielen ideovo blízkej DS, ale sú zaznamenané rozhovory, ktoré poskytol komunistickej či českej tlači. V danej dobe, keď ešte nebola televízia a rádio nebolo v každej rodine, bola tlač nezastupiteľným kontaktom politiky s praktickým životom. Lettrich bol nielen výborným rečníkom, ale mal aj dar pera. Písal často a vedel oslovovať čo najširší okruh čitateľov.

Jozef Lettrich dokázal nazývať veci pravým menom a včas. Už na ustanovujúcom zasadnutí Dočasného Národného zhromaždenia nastolil aktuálne a perspektívne problémy, týkajúce sa napríklad chýbajúceho partnera Slovenskej národnej rady na českej strane. Poukázal na príslužby, ale aj laxnosť českej strany k tejto – pre Slovensko dôležitej – otázke. Nemohol hovoriť priamo o požiadavke federácie, ale zmysel jeho slov túto slovenskú požiadavku naznačoval.

Neváhal vystúpiť aj s rezervou voči forme a spôsobu znárodňovania a vyhradzoval právo pre SNR v budúcnosti sa vysloviť k niektorým dekrétom, ktoré išli mimo ňu. Nebolo témy, ku ktorej sa všestranne vzdelaný a rozhladený Lettrich nevyslovil.

Zaznamenané sú jeho texty, týka-

júce sa hodnotenia jesennej krízy na Slovensku v roku 1947, ktorá síce pripravila DS o majoritu v zbore poverenikov, ale Lettrichovými schopnosťami zabránila rozpadu DS, o čo vehementne usilovali komunisti.

Vydanie publicistiky Jozefa Lettricha, obsahujúce jeho články, prejavy a rozhovory, je doplnené dvomi štúdiami editorov. Tieto osvetľujú laickému čitateľovi dobovú situáciu. Vydanie je splátkou na dlh tomuto najvýznamnejšiemu politickému predstaviteľovi Slovenska v povojnovom Československu.

Vítam vydanie Lettrichovej publicistiky. Bolo by ale dobré, keby sa podobným spôsobom spracovala aj publicistika Martina Kvetka, ktorý najmä po Lettrichovej smrti vykonal v exile nedocenenú úlohu v prospech návratu demokracie do Československa.

Tak ako nedávno Pro Historia vydala prejavy a články Milana Hodžu: *Na vrchole politickej kariéry (1932 – 1938)*, by bolo dobré zhromaždiť a vydať nielen Lettrichovu publicistiku z tridsiatych rokov, ale aj z doby exilu. Taktiež vydať výber z jeho exilovej korešpondencie, ktorá je dnes vďaka jeho sestre Irene Lettrichovej uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.

VOJTECH ČELKO